Birth at Dead End : Time, Religion, and the Future of Being Thai.

Thavit Sukhabanij

กำเนิดในจุดอับ
การพิจารณาเชิงประวัติศาสตร์ถึงความสัมพันธ์ระหว่างเวลา ศาสนา และความก้าวหน้าของไทย *

ธาวิต สุขพานิช

คณะศิลปศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

---

* ภาคสองของ **ไตรโลจี ชุด ประวัติศาสตร์กับอนาคตไทย**

If you want to get to heaven, you got to raise a little hell.

If you want to know how the future is, the old ones know it is wrapped within the skin of the beginning.

It is there or there is no more future.**

** Craig Strete, "Why has the Virgin Mary Never Entered the Wigwam of Standing Bear," in Vonda N. McIntyre and Susan J. Anderson, eds. **Aurora: Beyond Equality.** Fawcett Publications, 1976.

วิกฤติการณ์ทางเวลาที่ก่อปัญหาทางจิตแก่โลกตะวันตกมีการแสดงออกมากมายหลายรูปแบบ แต่ที่เห็นได้ง่ายเด่นชัดและสะดวกต่อการบ่งชี้ที่สุดอยู่ในลักษณะของภูมิปัญญา ความพยายามจะนำแนวคิดปรัชญาโบราณมาประยุกต์และอธิบายปรากฏการณ์สมัยใหม่ การปรับเปลี่ยนอุดมการวัตถุนิยมทั้งฝ่ายทุนนิยมและสังคมนิยม ตลอดถึงการรื้อฟื้นตีความหมายของคริสตศาสนาหรือกระทั่งการสลัดของเดิมทิ้งทั้งหมดแล้วแสวงหาหลักธรรมคำสอนใหม่จากแหล่งอื่นทางภายนอก พฤติกรรมเหล่านี้โดยส่วนรวมพอจะกล่าวได้ว่ามาจากต้นตอเดียวกัน คือ การล่มสลายของศาสนาอุดมการและวิทยาการต่าง ๆ ที่มีอยู่ อย่างหนึ่งอย่างใดโดยส่วนตัวในอันจะครองไว้ซึ่งเอกสิทธิ์แห่งการกำหนดและให้ความหมายต่อ "ความเป็นจริง" ของขณะนี้แต่เพียงผู้เดียว โดยไม่ส่งผลสร้างความขัดแย้งอย่างรุนแรงระหว่างหลักการ ปรากฏการณ์และพฤติกรรม เป็นที่ยึดมั่นถือปฏิบัติตามได้จริงในโลกอันมากไปด้วยความหลากหลายและการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของปัจจุบัน

ความล้มเหลวหรือล่าช้าของวิทยาการ ศาสนา และลัทธิต่าง ๆ ของตะวันตกในการจะแก้ปัญหาปรับปรุงตนเอง สร้างเป้าหมายอธิบายปรากฏการณ์ปัจจุบันอย่างสอดคล้องกับความเป็นจริงของชีวิตที่ดำเนินมาเป็นเวลานานนั้น ย่อมไม่ได้ส่งผลกระทบสร้างความไหวหวั่นแก่คนทุกคนอย่างพร้อมเพรียงกัน ในช่วงต้นของการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ตอนปลายคริสตศตวรรษที่ 18 ความสับสนไม่พึงใจต่ออรรถาธิบายตามแบบที่ตกทอดกันมา ที่ถึงเหมาะสมกับสถานการณ์เก่าแต่คับแคบหรือขัดแย้งกับวิวัฒนาการใหม่นั้น ก็ก่อความอึดอัดขัดเคืองต่อเฉพาะคนหมู่เล็กในวงแคบที่พอจะเรียกแบบไทย ๆ ในแง่ลบได้ว่า "พวกหัวก้าวหน้า" เท่านั้น แต่เมื่อการเปลี่ยนแปลงเริ่มดำเนินไปอย่างรวดเร็วขึ้นในศตวรรษต่อมาอย่างไม่จำกัดว่าจะเป็นเรื่องของลักษณะ เนื้อหา และปริมาณ คนประเภทนี้ก็ทวีจำนวนมากขึ้น พร้อม ๆ กันกับที่เริ่มมีการขยายขอบเขตออกจากชนกลุ่มน้อยนั้นด้วย

การแข่งขันแย่งชิงกันอย่างเอาเป็นเอาตายในทุกเรื่องราวผลักดันให้เกิดการเอารัดเอาเปรียบเบียดเบียนกันในทุกสิ่งทุกอย่าง กระตุ้นให้เกิดการดิ้นรนอย่างสุดเหวี่ยงเพื่อให้ได้มาซึ่งการอยู่รอดตลอดจนลาภสักการะ ที่ได้กลายมาเป็นทั้ง "ความจำเป็น" และระเบียบแบบแผนอันพึงปฏิบัติของการดำรงชีวิตในโลกยุคใหม่นี้มีความเข้มข้นขึ้นเพียงใด พวก "หัวก้าวหน้า" ที่ไม่ยินยอมรับว่า "ความจริง" ของปรากฏการณ์และพฤติกรรมที่ดำเนินอยู่มีความชอบธรรมเที่ยงแท้ เหมาะสมถูกต้องจนไม่อาจแก้ไขเปลี่ยนแปลงก็ดูจะเพิ่มขึ้นเป็นเงาตามตัว กระทั่งพวกที่เคยอยู่ในกลุ่มของคน "หัวก้าวหลัง" นักอนุรักษ์เอง ที่เคยจำกัดการสัมผัสโลกของตนผ่านหน้าหนังสือพิมพ์ นิตยสาร หรือจอโทรทัศน์ เคยสามารถดู อ่านเรื่อง เช่น การประท้วง ปฏิวัติ มลภาวะ สังหารหมู่ เป็นเช่นละครหรือนวนิยายที่ไม่สัมพันธ์กับตนก็ยากจะแยกตัวเองให้เป็นเพียงผู้สังเกตการณ์หัวร่อสนุกสนานกับเรื่องพวกนี้อย่างรื่นรมย์ได้อีก เพราะความล้มเหลวในการจะมีที่ยึดเหนี่ยวทางใจอย่างแท้จริงนั้น ก็ลุกลามระบาดไปจนไม่มีใครที่ไหนจะได้รับการยกเว้นเป็นพิเศษ อยู่นอกเหนือเหตุการณ์อย่างเด็ดขาด ไม่อาจถูก "ลูกหลง" หรือผลกระทบของวิกฤติการณ์นี้ไม่ทางใดก็ทางหนึ่ง

ความว้าวุ่นขาดที่พึ่งทางใจของชาวตะวันตกเฉพาะในส่วนที่สัมพันธ์กับไทยก็มีหลายระดับ แต่ในระดับชาวบ้านธรรมดาเห็นได้ง่ายก็คงมีเพียงประการเดียว คือ การอพยพมาของพวกฝรั่ง เพื่อบวชเรียนเปลี่ยนศาสนามาเป็นพุทธ ที่ก็ดูจะถือกันว่าเป็นปรากฏการณ์ที่ช่วยเชิดหน้าชูตา นำมาซึ่งความกระหยิ่มอิ่มเอิบว่าคนไทยก็มีความเหนือฝรั่งอยู่ เพราะศาสนาของไทยเป็นสัจจธรรมที่จริงแท้แน่นอนเปี่ยมล้นสมบูรณ์ด้วยเหตุผล จะหาแนวคิดหลักธรรมของใครที่ไหนมาเสมอเหมือนอีกไม่ได้แล้ว แม้พวกฝรั่งที่มากไปด้วยวิทยาการสุดคณานับก็ยังต้องมาพึ่งใบบุญของพระบวรศาสนา เป็นเครื่องยืนยันว่าในขณะที่ศาสนาอุดมการอื่น ๆ ทั้งมวลที่มีอยู่ในโลกกว้างต่างตกอยู่ในภาวะผกผัน มากไปด้วยความขัดแย้งไม่สนองต้องกับความจริงสิ่งที่เห็น พุทธศาสนาของ ไทยก็ยืนหยัดอยู่ได้อย่างทรนง ไม่เพียงจะไม่ถูกกระทบสั่นคลอนไปกับการเปลี่ยนแปลงของสถานการณ์เท่านั้น แต่ยังคงไว้ซึ่งความเป็น "อกาลิโก" งามพร้อมสมบูรณ์ทั้ง "เบื้องต้น ท่ามกลาง และบั้นปลาย" เที่ยงตรงจริงแท้มานับแต่อดีต ถูกต้องเหมาะสมในปัจจุบัน และจะเป็นจริงอยู่เช่นนี้ตลอดไป ไม่อาจหยิบยกแนวคิดศาสนาใดมาเทียบเคียงด้วยได้ และไม่มีความจำเป็นต้องแก้ไขปรับปรุงใด ๆ ทั้งสิ้น

การให้คุณค่าต่อพุทธศาสนาว่าอยู่ "เหนือ" กาลเวลานี้ได้ส่งผลต่อเนื่องไปอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง โดยมีการนำพุทธศาสนาไปผูกพันกับสรรพสิ่ง นับแต่การอยู่รอดของชาติ ความปลอดภัยของสังคม เอกลักษณ์ของไทย รวมถึงการใช้เป็นเสาเอกค้ำจุนสถาบันสำคัญทุกสถาบัน หรือกระทั่งเป็นหลักการที่จะนำสู่การแก้ไขปัญหาทั้งมวลที่มีอยู่ ซึ่งความเชื่อการปฏิบัติเช่นนี้ก็เป็นไปในทุกระดับ เป็นที่ชื่นชมเห็นชอบของพี่น้องชาวไทยอย่างไม่จำกัดว่าจะเป็นฆราวาสหรือสงฆ์ เอกชนหรือรัฐบาล แม้แต่ในเรื่องของการศึกษาเอง ที่ครั้งหนึ่งเคยเห็นกันว่าจำต้องแยกหรือขยายจากการควบคุมของวัด ซึ่งในปัจจุบันกลับเชื่อว่า การกระทำเช่นนั้นเป็นการแยกชาวไทยจากศาสนาคู่บ้านคู่เมือง เป็นต้นตอที่มาของความเลวร้ายเสื่อมทรามของจิตใจศีลธรรมของสังคม ควรจักต้องมีการจัดระเบียบการศึกษากันเสียใหม่ ให้เหมือนเดิมมากขึ้น คือ ควรมีการสอดแทรกธรรมะกลับเข้าไปในทุกลักษณะรายวิชาด้วยความคิด ความเชื่อ หรือหมายมั่นปั้นมือว่าถ้ากระทำเช่นนี้แล้วอย่างน้อยที่สุดทุกสิ่งทุกอย่างก็จะคืนดีเหมือนเดิม

ความพยายามจะผลักดันให้ศาสนาเข้ามามีบทบาทมากขึ้นดังกระทำกันอยู่นี้ มาจากความเชื่อที่ก็ยังไม่เคยมีการยืนยันจริง ๆ ว่า ใน "สมัยเดิม" เมื่อการศึกษาของไทยยังผูกพันอยู่กับวัดนั้น พวกสงฆ์ได้ทำการควบคุมชักนำให้ชาวไทยที่ผ่านการอบรมสั่ง

สอนได้บวชได้เรียนจนเป็นคนที่ "สุก" สมบูรณ์มากไปด้วยคุณธรรม จริยธรรมอันสูงส่งควบคู่ไปกับความรู้อันลุ่มลึกไพศาล การฉ้อฉลโกงกินลักขโมยฆ่าฟันกันแทบไม่ปรากฏ ยิ่งเป็นพวกเด็กวัดด้วยแล้วยิ่งเป็นพวกที่เชื่อขนมกินไว้ก่อนเลยก็ได้ว่าจะต้องยอดยิ่งในทุกสิ่งทุกด้านที่ดีงาม เพราะต่างได้ผ่านการอบรมบ่มนิสัย ซ้ำอยู่ใกล้ตัวอย่างอันประเสริฐของหลวงอา หลวงพี่ มีการเป่ากระหม่อม พรมน้ำมนต์จากหลวงปู่และหลวงตา คนพวกนี้ไม่มีทางกลายไปเป็นนักเลงหัวไม้ โจรไพร หรือเสนียดสังคม ไม่ว่าจะในลักษณะใดอย่างแน่นอน ต่างจะต้องเจริญรุ่งเรืองเป็นใหญ่เป็นโตกันอย่างถ้วนหน้า ดังนั้น ถ้าธรรมะของพระศาสนา เคยส่งผลเช่นนี้มาในอดีตก็ ควร จะต้องส่งผลเช่นเดิมต่อ ๆ ไป ไม่ว่าจะในตอนนี้หรือตอนไหน เพราะใคร ๆ ก็ควรต้องรู้ว่าไม่ว่าอะไรจะเกิดขึ้น การเปลี่ยนแปลงจะมีปานใด "สัจจธรรม" ก็ต้องเป็นสัจจธรรมไม่มีวันเปลี่ยน ธรรมะที่แท้จริงเช่นของพุทธศาสนายิ่งไม่มีวันผิดพลาดคลาดเคลื่อนอย่างเด็ดขาด ถึงจะยังมีความบกพร่องให้เห็นได้บ้างประปรายก็จริง แต่เรื่องพวกนี้ก็เป็นความผิดพลาดของส่วนบุคคลที่ถ้าไม่ใช่เป็นเพราะความห่างเหินธรรมะ มัวไปหมกมุ่นอยู่กับวัตถุแล้ว ก็ต้องมาจากการไปยึดมั่นตีความกันอย่างผิด ๆ พลาด ๆ บิดเบือนเปลี่ยนคำสอนแท้จริงจนสับสนวุ่นวายไปสิ้น เมื่อใดที่ถนิมพิมพาภรณ์ที่เข้ามาบดบังเนื้อในแก่นแท้ของศาสนาถูกชำระจนใสสะอาดแล้ว เมื่อนั้นความทุกข์ ความเลวทั้งมวลก็จะสลายไปเอง ทุกคนจะชื่นมื่น กลมเกลียว อุดมสุข ไร้โรคภัย ไพร่ฟ้าหน้าใส บ้านเมืองจะรุ่งเรืองมั่นคง ดังเช่นที่เคยเป็นมาในอดีตกาล

สำหรับชาวไทยที่เป็นพุทธบริษัท หรืออีกนัยหนึ่งคือเกือบทุกคนนั้น ความคิดเห็นที่ต่างออกไปจากที่กล่าวถึง ไม่เพียงเป็นเรื่องของความเพ้อเจ้ออุปาทานเท่านั้น แต่อาจหมายถึงการมุ่งร้ายทำลายชาติและทุกสิ่งทุกประการที่ทรงสักการะเทอดทูนของสังคม ส่อเจตนาจะบั่นทอนความมั่นคง หรือเห็น "กงจักรเป็นดอกบัว" อย่างร้ายแรง ทั้งส่วนตัวส่วนรวม ขบวนการศึกษารับรู้ทั้งหมดความคิดและวิธีพิจารณาทั้งมวล ตลอดอายุขัยของคนไทยจากอู่จนลงโลงจะถูกควบคุมกำหนดพรมแดนไว้อย่างแน่นหนารัดกุม พยายามไม่ให้เกิดความเห็นเป็นอย่างอื่นนอกลู่นอกทางไร้แก่นสาร ทั้งบ้านเมือง สังคม และครอบครัว ต่างก็มีกลไกกรรมวิธีต่าง ๆ กันคอยระแวดระวังปกป้องอนุรักษ์ให้ทุกอย่างทุกประการเกี่ยวกับศาสนาเป็นไปเหมือนเดิม ดังปฏิบัติเชื่อถือกันมา

ในภาวะที่เป็นอยู่นี้ แม้จะเอื้อต่อการมีแนวคิดที่กลมเกลียวสมานฉันท์ซึ่งกันและกันก็ตาม แต่ก็ทำให้การพิจารณาคุณค่าของพุทธธรรม เพื่อนำมาซึ่งการปฏิบัติในส่วนบุคคลหรือการกำหนดนโยบายของส่วนรวม ก็ได้รับการตีกรอบวางเกณฑ์กันไว้อย่างตายตัวเช่นกัน จนทำให้ชาวพุทธโดยส่วนรวมอยู่ในฐานะทางเลือกของ "ไม่อย่างนี้ก็อย่างนั้น" คือ จะเชื่อหรือไม่เชื่อในอิทธิฤทธิ์ของพุทธศาสนา ถ้าไม่เชื่อก็อุบนิ่งปฏิเสธไปเลยว่าไม่เคยมีเรื่องกรรมดี กรรมชั่ว แต่ถ้าเชื่อก็เผยแพร่ปานลำโพงมนุษย์ โด่งดังเป็นพลุหรือดับสิ้นไปภายในกฎเกณฑ์กติกาที่วางเอาไว้ การจะศึกษาเกิดปัญญาอิสระ เป็นเรื่องยากเย็นแสนเข็ญ ไหนจะต้องหวั่นเกรงกับคุกตะราง หวาดผวากับการเย้ยหยันไยไพ กังวลกับการเมินเฉยไม่เป็นที่รู้จักคุ้นเคย จิปาถะเหล่านี้ที่แม้เป็นกรรมวิธีพื้นบ้าน ก็มีประสิทธิภาพสูง สามารถจะยับยั้งสร้างความรู้สึกระวังภัย นับแต่ระดับต่ำกว่าจิตสำนึก ทั้ง ๆ ที่ความล้มเหลวของพระศาสนาก็ปรากฏมาอย่างเกลื่อนกล่นตำลูกตาเพรียกร้องระงมไปให้มีการแก้ไขปรับปรุง แต่เมื่อ "ปัญหา" ไม่ควรเป็นปัญหาให้ได้รู้เห็น ควรหลบเลี่ยงมองข้ามไปเป็น เช่น "ข้อยกเว้น" หรือ "ส่วนน้อย" เหมือนกับความเหลวแหลกของสถาบันสำคัญอื่น ๆ ของชาติ ต้องทำให้เป็นเรื่องต่ำต้อยด้อยสาระ เพราะพุทธศาสนาก็ต้องก้าวเข้ามารับบทเป็น "ตำรวจทางใจ" ในสมัยปัจจุบัน ถ้าเกิดการยอมรับกันว่าพระศาสนามีข้อผิดพลาดบกพร่อง ก็เปิดช่องให้มีการยอมรับในขั้นต่อไปว่าหลักธรรมคำสอนขององค์ศาสดานั้น ก็เหมือนเรื่องอื่น ๆ ในโลกนี้ คือ ไม่งามพร้อมดังคิด และหากเกิดทัศนะความเห็นเช่นนั้นขึ้นจริง ๆ ที่ยึดเหนี่ยวทางใจที่เปรียบประดุจเป็นปราการด่านสุดท้ายของชาวไทย มีไว้ป้องกันเภทภัยอันตรายทั้งหลายทั้งมวล ก็จักต้องพินาศพังทะลาย ความปั่นป่วนวุ่นวายต่าง ๆ นานาก็จะตามมา ความสุขสงบร่มเย็นที่ยังคงเหลืออยู่เพียงน้อยนิดของแผ่นดินนี้ ก็จักมีอันเป็นไปอย่างไม่มีอะไรจะยับยั้งได้

แนวคิดความเชื่อเกี่ยวกับบทบาทของศาสนาพุทธเท่าที่ดำเนินอยู่ ย่อมมาจากความจริงใจและวางอยู่บนการวิเคราะห์พื้นฐานความจริงของสังคมปัจจุบัน เนื่องด้วยว่าพุทธศาสนาเข้ามามีความสัมพันธ์กับ "ความเป็นไทย" อย่างลึกซึ้งและนานช้า จนกระทั่งการกระทบกระเทือนในสิ่งหนึ่งต้องสั่นคลอนความมั่นคงของอีกสิ่งหนึ่งถึงระดับรากฐาน แต่ กระนั้นการทำเป็นนอนไม่รู้คู้ไม่เห็น ต่อการล่มสลายของศาสนาดังกระทำกันอยู่ กลับเป็นอันตรายที่ร้ายแรงยิ่งกว่า เพราะการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ของโลกปัจจุบันก็ไม่ได้ละเว้นชุมชนไทยที่เป็นพุทธ ความสามารถของศาสนาในอันจะครองใจคน ชี้นำกำหนดหลักการความถูกต้องผิดพลาดในชีวิตหน้าที่การงานประจำวัน ก็ลดน้อยด้อยลงตามลำดับ และความล้มเหลวของศาสนาในลักษณะนี้ก็กินวงกว้างเพิ่มความลึกควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงที่ทวีมากขึ้นตลอดเวลา และในที่สุดหลักธรรมคำสอนที่โดยส่วนรวมยกย่องเทอดทูนว่าเป็นความจริงเที่ยงแท้เหนือทุกสิ่งทุกประการ ก็เป็นเพียงแต่ปรัชญาที่สามารถจะสนองตัณหาทางปัญญาแต่ไร้คุณค่าทางใจแต่อย่างใดทั้งสิ้น

การจะมัวนั่งพิราบรำพึงรำพัน กล่าวกันแต่เรื่องเช่นว่าศาสนาก็คือศาสนาไม่ใช่และไม่อาจเห็นเป็นเพียงแค่ปรัชญา เพราะศาสนาจะต่างจากปรัชญาตรงที่จำต้องปฏิบัติหรือกระทั่งว่า "ศาสนาทุกศาสนาเป็นสิ่งดี เพราะสอนให้คนทำดี" ที่พิกลพิการเหล่านี้

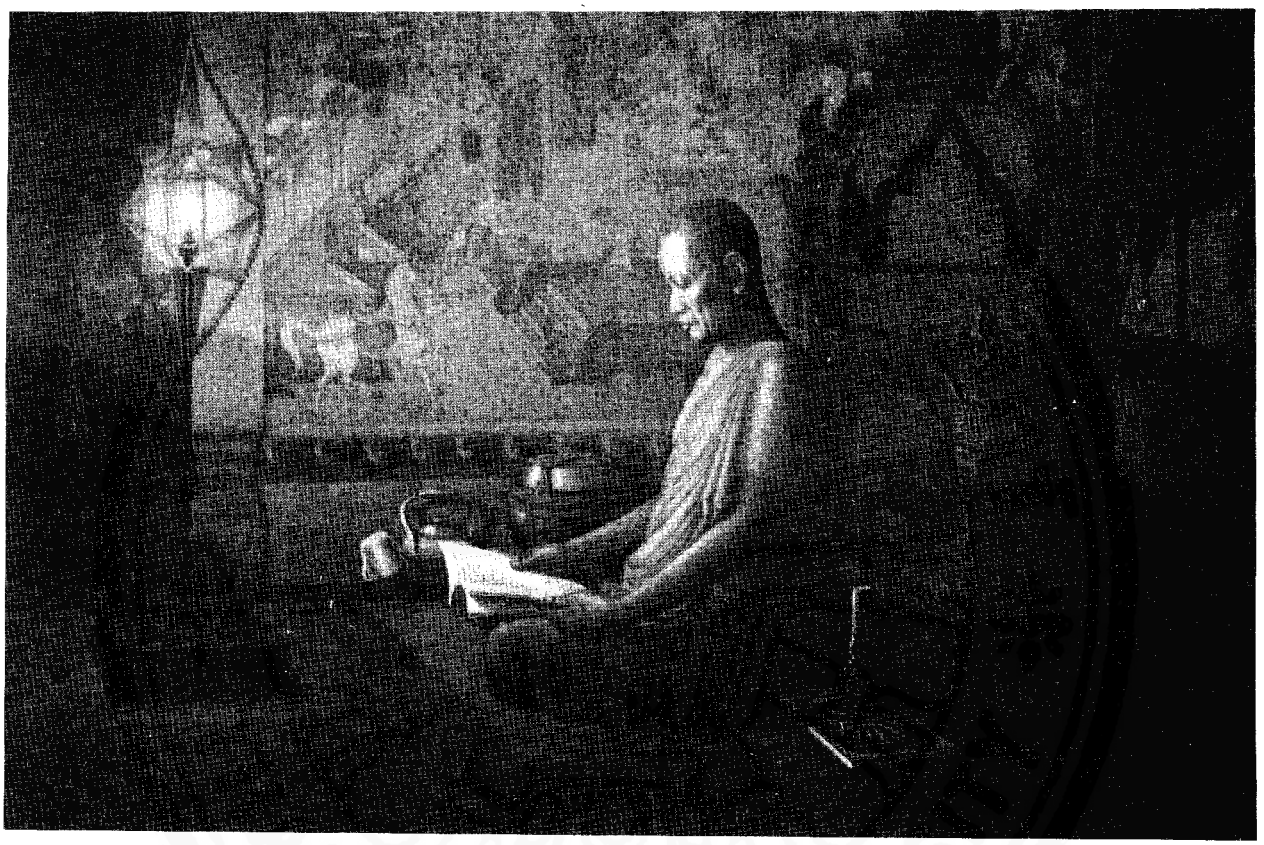

ที่เมื่อกล่าวแล้วก็มีค่าพอ ๆ กับการผายระบายลมเสียเท่านั้น ไร้ทั้งแก่นสารและเนื้อหา เพราะถ้าศาสนาทุกศาสนาสอนให้คนทำความดี และความดีทั้งมวลในโลกนี้จะบังเกิดขึ้นเมื่อคนปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนของศาสนา ปัญหาใหญ่ไม่อาจห้ามก็จะมาตะคอกใส่หน้าว่าทำไมคนเราควรปฏิบัติศาสนา ถ้าศาสนานั้น ๆ ยังไม่สามารถสร้างศรัทธา ชี้นำการปฏิบัติได้อย่างสอดคล้อง โดยไม่ต้องมีกลไกทางภายนอกมาควบคุมบังคับ มีกฎมีเกณฑ์ที่ถูกต้องกับปรากฏการณ์ภายนอกและภายใน ทั้งกายใจพร้อม ๆ กันไป

การตอบปัญหาหรือการแก้กระทู้ทางพุทธศาสนา ไม่ว่าจะกี่ภพกี่พันชาติก็ดูจะหนีไปไม่พ้นจากลักษณะของ "ปุจฉา วิสัชนา" คือถามเองตอบเอง เออเองเอาเอง ปรบมือ เป่าปากกันเองอยู่ร่ำไป ต่อเรื่อง "ศรัทธา" ในศาสนาก็เป็นเช่นกัน เพราะทั้งการถามการตอบปัญหาสำคัญยิ่งนี้ก็จำกัดไว้ในแง่ว่า ศรัทธาที่จริงแท้จะเกิดขึ้นเมื่อมีการดำเนินตามขั้นตอนของการปฏิบัติ ศึกษาศาสนาตามหลักของ "ไตรสิกขา" อันเป็นเรื่องของ ศีล สมาธิ และปัญญา จากจุดที่ปัญญาสว่างไสวก็จะนำสู่การมีศรัทธาให้ปฏิบัติอย่างมุมานะมากขึ้น (หรือเข้าสู่ภาวะ "ธรรมดา" จนการปฏิบัติง่ายขึ้นเรื่อย ๆ) ตามลำดับ ถ้าบังเอิญว่าคนไหนเมื่อใดในขั้นตอนอะไร เช่น เมื่อปฏิบัติ ศีล แล้วไม่เกิด สมาธิ กลับกลายเป็นความฟุ้งซ่านวุ่นวายจิต เหนื่อยหน่ายไม่อยากปฏิบัติต่อ นั่นก็ต้องเป็นเรื่องที่เรียกว่า "อุทธัจจะกุกกุจจะ" หรือพูดง่าย ๆ คือ เป็นความบกพร่องของผู้ปฏิบัติที่จะต้องรีบแก้ไขโดยด่วน เพราะมิเช่นนั้นจะส่งผลต่อเนื่องไปถึงความสับสนหลงผิดคิดกังวลสงสัยว่าเรื่องของกุศลธรรมนั้นมีอยู่จริง ๆ หรือ ซึ่งก็เข้าข่ายเป็นเรื่องของ "วิจิกิจฉา" ที่ตำราคัมภีร์ว่ากันไว้อย่างนั้น มันก็ต้องเป็นอย่างที่ว่า คือ "ตถตา ตถตา อย่างนั้นเอง อย่างนั้นเอง" ตลอดไป โดยไม่เคยต้องย้อนกลับไปดูเลยว่าอะไรเป็นเครื่องชักจูงก่อให้เกิดการปฏิบัติในขั้นต้นสุด ถ้าไม่มีศรัทธาอย่างแก่กล้ามาควบคุมกำกับก่อนทุกขั้นตอนแล้ว ความคิดเห็นการตีความหมายยังจะสอดคล้องคงเส้นคงวาต่อเนื่องมาจากพุทธกาลถึงปัจจุบันได้จริง ๆ หรือ ?[2]

เป็นที่แน่ ๆ ว่า การปฏิบัติและศรัทธาในศาสนาจะต้องดำเนินไปอย่างควบคู่สนับสนุนค้ำจุนซึ่งกันและกันในทุกระดับและขั้นตอน เพราะหากการปฏิบัตินั้นวางอยู่บนพื้นฐานของความ

ถูกต้องจริง การยิ่งปฏิบัติก็ทำให้มีศรัทธา การยิ่งมีศรัทธาก็ยิ่งปฏิบัติ ยิ่งปฏิบัติยิ่งมีศรัทธา ซึ่งก็คือ ดียิ่ง ๆ ขึ้น แต่การจะ เริ่มปฏิบัติมีศรัทธาบังเกิดความดีงามได้ ก็ต้องมีจากการมีศรัทธาต่อหลักธรรมคำสอนหนึ่ง ๆ ว่าเป็นความจริงเที่ยงแท้เป็นรากฐานอยู่บ้าง ถึงจะยังไม่ต้องแน่นหนามากมายอะไร แต่ก็ต้องมากพอที่จะไปปฏิบัติตาม ซึ่งในเรื่องของ ศรัทธาขั้นต้นนี้ หลักพุทธศึกษาก็ระบุไว้อย่างเด่นชัดและก็ทราบกันดีทุกคนว่า จะต้องเกิดจากการพิจารณาด้วยปัญญา ไม่ควรหลงเชื่ออย่างงมงาย ว่าตาม ๆ กันไป หรือมาจากการกดดันขู่เข็ญทางภายนอก ทั้งศรัทธาและการปฏิบัติจะต้องเป็นเรื่องส่วนบุคคลภายในใจเป็นที่ตั้ง มิเช่นนั้นก็ไม่มีมรรคมีผลอะไร ซึ่งก็ทำให้การพิจารณาหลักธรรมคำสอนโดยชาวพุทธแต่ละคนแต่ละรุ่น เป็นศาสนกิจที่สำคัญอย่างยิ่ง ไม่ควรมีการละเลยเพิกเฉย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องใดสมัยไหน

สิ่งทั้งหลาย มีใจเป็นผู้นำ
(มโนปุพฺพงฺคมา ธมฺมา)

เพราะความไว้วางใจภัยจึงมา
(วิสฺสาสา ภยมนฺเวตา)

ความภาคภูมิใจในความเป็นพุทธของชาวไทยโดยส่วนรวมวางอยู่บนพื้นฐานความเชื่อว่า มีแต่พุทธศาสนาเท่านั้นที่มีหลักธรรมคำสอนอันเป็นวิทยาศาสตร์ มีเหตุมีผลสมบูรณ์อย่างไร้ตำหนิปราศจากรอยโหว่ สามารถพิสูจน์ยืนยันกันได้ทุกเมื่อ ไม่ว่าเป็นเวลาไหน ในสถานที่เช่นใด และความเชื่อที่มีกันอยู่นี้ก็ไม่ใช่เป็นความงมงาย ว่าอะไรก็ว่าไปตามกันง่าย ๆ แต่มาจากการศึกษาตรวจสอบเปรียบเทียบอย่างดีที่สุดทั้งทางกายใจและปัญญา เชื่อได้แน่ว่าคำเทศนาสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นโดดเด่นเป็นเอกเหนือแนวคิดลัทธิศาสนาใดทั้งหลายทั้งมวลที่มีอยู่

ในทางปฏิบัติตลอดมา ได้มีชาวพุทธสักกี่มากน้อยให้ความสนใจพยายามเรียนรู้ศาสนาลัทธิอื่นจริง ๆ และในจำนวนอันน้อยนิดนั้น มีกี่ครั้งที่การศึกษาสามารถข้ามขอบข่ายของการหาความรู้ในแง่ลบ คือกระทำไปเพื่อการโต้แย้งปฏิเสธต่อหลักการของผู้อื่นจะได้มีประสิทธิภาพมากขึ้น[3] ส่วนการศึกษาศาสนาของตนเองก็อยู่ในลักษณะเดียวกัน คือมีกี่คนกี่องค์ที่ไม่จำกัดขอบเขตการศึกษาศาสนา ของตนเอง ให้เป็นเพียงเรื่องของการเพิ่มศรัทธาให้แก่กล้าแน่นหนายิ่งขึ้นไป การจะศึกษาเปรียบเทียบด้วยจิตอันสงบ มีใจเป็นกลาง เป็นปรากฏการณ์ที่ยากจะพบ ซึ่งถึงพฤติกรรมเช่นนี้ก็คงไม่ต่างจากศาสนิกชนหรือสาวกของลัทธิอื่น ๆ แต่การกระทำของผู้เลื่อมใสในขบวนความเชื่ออย่างอื่นเป็นประการใดก็ไร้ความหมาย เพราะก็ไม่มีศาสนาไหน ลัทธิใด ตั้งกฎสร้างเกณฑ์ไว้เช่นของพุทธศาสนา ที่กำหนดให้ความเชื่อถือศรัทธาใด ๆ ที่จะมีขึ้นในใจคน จักต้องมาจากการใช้สติปัญญา วิจารณญาณของส่วนบุคคลใคร่ครวญปัญหากันอย่างถ้วนถี่ และก็ไม่มีใครที่ไหนที่ยกย่องเชิดชูหลักเกณฑ์ดังกล่าว ว่าสำคัญสูงส่งดังเช่นกรณีของชาวพุทธ ดังนั้นการที่พุทธศาสนิกชนจะละเลยไม่ใส่ใจจะพิจารณาเปรียบเทียบ ก็เท่ากับการหักล้างฝ่าฝืนต่อหลักการพื้นฐานที่ตนภาคภูมิเป็นนักเป็นหนา ทำให้กลายเป็นกฎที่มีไว้อวดคนนอก แต่ไร้สาระ ด้อยความสำคัญในความเป็นจริงอย่างไม่อาจปิดเบือนได้

การที่ชาวพุทธทุกคนไม่สามารถจะมีเวลา สติปัญญา และความรอบรู้ทัดเทียมกัน ยากจะเข้าถึงถกเถียงในเรื่องของหลักธรรมคำสอนในระดับเดียวกันอย่างถ้วนหน้านั้น ก็เป็นความจริงที่ยอมรับกันอยู่แล้วทั้งทางปฏิบัติและหลักการ แต่อย่างน้อยที่สุดชาวพุทธโดยส่วนรวมก็ควรสามารถจะพึ่งพา หรือได้รับการชี้นำแนะแนวทางอย่างสอดคล้องกับหลักการจากทางฝ่ายสงฆ์ ซึ่งไม่เพียงแต่จะเป็นกลุ่มคนที่สังคมอุปถัมภ์ค้ำชูยกย่องให้เป็นปูชนียบุคคลชนพิเศษที่ "ปฏิบัติ" จรรโลงพระศาสนาเท่านั้น แต่เพราะการปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ดังกล่าวก็เป็นส่วนหนึ่งของภารกิจโดยตรงที่ทางสงฆ์พึงศึกษาเพื่อให้ได้มาซึ่งความรู้ ความเข้าใจต่อหลักธรรมของตนเองมากยิ่ง ๆ ขึ้นไปด้วย

แต่ทางสงฆ์เองก็เอ่อล้นนองบาตรไปด้วยศรัทธา จนการบรรพชาไม่จำเป็นต้องเป็นเรื่องของการ "สิกขา" เรียนรู้ในวงกว้างและลุ่มลึกพร้อม ๆ กันไป การเป็น "พระ" ที่พอจะรู้พระคัมภีร์ก็พอเพียงต่อการเคารพนบนอบของปวงประชาอยู่แล้ว จะต้อง

ไปตรึกตรองศึกษาเทียบเคียงอะไรให้วุ่นวาย ขอให้เป็นพระก็แล้วกันที่ทำหน้าที่เป็นผู้เทศนา ส่วนจะเทศน์อะไรเบาปัญญาแค่ไหนไร้ความรอบรู้ปานใดเป็นเรื่องเล็กน้อย บารมีของจีวรก็โอบอุ้มทำให้มีสง่าราศีน่าเชื่อถือ ยิ่งถ้ามีบาลีนิด ๆ โปกฮาหน่อย ๆ สอดไส้ด้วยคติธรรมบ้าง มีการเปรียบเปรยใช้ภาษาทันสมัยหรือต่างประเทศบ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็ยิ่งเป็นที่แหนแห่สดุดี ได้รับความนิยมชื่นชมจากชาวบ้านร้านตลาด เข้าฟัง "ธรรมะ" กันให้แน่นขนัด จะต้องไปเหนื่อยยากศึกษากันมากกว่านี้ไปทำไม ถ้าดีก็ดีไป แต่ถ้าพลาดก็ต้องขาดสมาชิกไปอีกโข ไม่สมควรทำทั้งขึ้นทั้งล่อง ว่ากันแต่เรื่องพื้น ๆ เป็นที่ยอมรับทั่ว ๆ กันไป ให้มีเรื่อง เช่น ชาติ ศาสน์ กษัตริย์ สัมพันธ์อยู่บ้างเป็นดีเยี่ยม ทั้งส่วนตนก็สะดวก ส่วนรวมก็สบาย จะเอาอะไรกันนักกันหนา ก็รู้ ๆ กันอยู่ว่า บ้านเมืองสังคมมันวุ่นวาย ทั้งศึกนอกศึกใน มีอันตรายอยู่รอบทิศ ไม่พึ่งพระแล้วจะพึ่งใคร แล้วเหตุใดต้องไปขวนขวายหาความทุกข์ยากให้ป่วยการ

จะเป็นโชคหรือเคราะห์ก็ยากจะหยั่ง เพราะพุทธศาสนาก็เป็นเช่นกรุงศรีอยุธยาที่ไม่เคย "สิ้นคนดี" (หรือถึง อยุธยาจะสิ้น "คนดี" ก็ยังคงอยู่อีกนั่นแหละ) คือ ยังมีทั้งพระคุณเจ้าและพระคุณท่านอยู่อีกหลายองค์หลายตน ที่เชื่อกันว่าเชี่ยวชาญช่ำชองทั้งปริญัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ ทั้งศึกษาปฏิบัติเทศนาวิปัสนาสารพันสุดที่ใครจะเข้าใจหรือจารนัยได้หมดสิ้น บางองค์ก็เป็นที่โจษจันกันว่าลึกซึ้งดุจอรหันต์ รอบรู้ไปสารพัดทั้งทางโลกทางธรรม ทั้งไทย บาลี อังกฤษ แต่จะติดอยู่นิดตรงที่ท่านเหล่านี้ก็ต่างจิตต่างใจจนเกิดความแตกต่างในการตีความพระศาสนา เอาแค่เรื่องพื้น ๆ เช่น ความสัมพันธ์ระหว่างพุทธศาสนากับ ไสยศาสตร์ ที่บ้างก็สนับสนุน บ้างก็คัดค้านให้โกลาหลอุดตลุดไปหมด หาข้อยุติอะไรไม่ได้ แม้เรื่องเล็กน้อยดังกรณีไสยศาสตร์ ยังเป็นเช่นนี้ แล้วระดับอื่น เช่น อภิธรรม เล่าย่ิงไม่ต้องกล่าว การตีความของใครที่ไหนที่ต่างไปจากของท่านก็ต้องเป็นการ **เข้าใจกันผิด ๆ** มีแต่ของท่านเท่านั้นที่เป็นไปตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์อย่าง "จริง ๆ แท้ ๆ ถูก ๆ ตรง ๆ" อยู่องค์เดียว[4] ขององค์อื่นคนอื่น ถ้าไม่ใช่เรื่องของความหลงผิดติดกับพวกฤษีชีพราหมณ์ ก็เป็นการกระทำตามอำเภอใจ หรือร้ายกว่านั้นคือมุ่งประจบประแจงฝ่ายอาณาจักร สู้ของตนไม่ได้ที่รู้แจ้งเห็นจริงในพระสัทธรรมของพระศาสดาอย่างน่าปลื้มปิติ

ความขัดแย้งทางการตีความศาสนาที่เป็นอยู่นี้ เป็นทั้งปัญหาใหม่และปัญหาใหญ่ของชาวพุทธที่จำต้องเลือกว่าจะเห็นชอบกับฝ่ายใด และถ้าจะเลือกกันจริง ๆ ก็ยุ่งยากมาก เพราะทุกท่านทุกองค์ต่างก็ดูจะลึกล้ำ สามารถอ้างอิงหาข้อมูลมาสนับสนุนกันได้คนละมาก ๆ ทำนองว่าทุกคนก็ได้ *"กระเทาะเปลือก ลอกกระพี้ พินิจแก่น"* กันมาทั้งสิ้น แต่สำหรับชาวบ้านตามธรรมดาการเลือกก็ดูจะไม่วุ่นวายอะไร ชอบของใครก็เอาของคนนั้น หรือจะเอาแบบสังเคราะห์ ท่านนั้นนิดท่านนี้หน่อยก็ย่อมได้ ดีเสียอีกมีหลายรส เหมือนจับฉ่ายราดน้ำพริกอร่อยดี สังคมมันหลากหลายขึ้น ธรรมะก็ควรต้องหลากหลายเช่นกัน

ความแตกต่างโต้แย้งกันเรื่องธรรมะนี้ก็อาจไม่เป็นสิ่งเสียหายร้ายแรงอะไรนัก ถ้าไม่มีความปริวิตกของชาวพุทธส่วนรวมว่าคนไทยห่างเหินธรรมะ ศีลธรรมเสื่อมโทรม สังคมบ้านเมืองก็ปั่นป่วนเดือดร้อน สมควรมีการระดมกำลังและสมองปลูกฝังธรรมะกลับลงไปในใจคน เพื่อที่จะได้เกิดการดำรงชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม เกิดความสุขความเจริญอย่างถ้วนหน้า ความสำคัญของปัญหาประเด็นนี้อยู่ในเรื่องว่า ถ้าเป็นเช่นนั้น **ควรจะใช้ธรรมะแบบไหนของใครดี?** เพราะธรรมะของพุทธศาสนาในประเภทต่าง ๆ ที่มีอยู่ ก็ได้ไปผูกพันกับการตีความของพวกศาสดาน้อยพวกนั้นอย่างยากจะแยกออกได้ และการตีความของแต่ละองค์ละท่านก็มีความเป็นระบบที่เชื่อมโยงกันไปทุกส่วน ไม่อาจดึงออกมาจากทุกท่านได้อย่างกลมกลืนจริง ๆ ซึ่งก็ทำให้การเลือกหลักปฏิบัติเพื่อส่วนรวมมีความยุ่งยากมากปัญหา ถ้าเลือกไม่ได้หรือเลือกผิดเพี้ยนไปยึดเอาของเทียมโดยคิดเป็นของแท้ แล้วนำมาเผยแพร่เรียกร้องให้มีการแนบไว้ในดวงใจ การจะหวังผลให้คนเข้าใกล้ธรรมะ ให้ศีลธรรมกลับฟูเฟื่อง บ้านเมืองรุ่งเรืองผาสุกย่อมเป็นปรากฏการณ์ที่ไม่อาจเกิดขึ้นได้

ปัญหาของการแตกต่างในการตีความดังกล่าวแล้วนั้น ถ้าจะมองโดยส่วนรวมก็อาจแยกออกได้เป็น 3 กลุ่มใหญ่ (ในลักษณะของวิภาษวิธี !) มีพวกหนึ่งที่ต้องการให้ดำรงไว้ซึ่งวิธีคิด ปฏิบัติในแบบที่ตกทอดกันตลอดมา เน้นหนักในเรื่องของ พิธีกรรม อภินิหาร มีคติธรรมสลับฉากเข้ามาบ้างพอเป็นพิธี อีกพวกหนึ่งเน้นหลักปรัชญา คุณค่าของคำสอนโดด ๆ และต้องการความเคร่งครัดในการปฏิบัติศาสนา ส่วนเรื่องพิธีการเครื่องลางของขลัง วัตถุมงคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ทั้งมวล นับแต่ไอ้ขิก ผ้าประเจียด ลูกประคำ เรื่อยขึ้นไปถึงว่าน 108 ผงปฐมัง อิทธิเจ มรกต หรือกระทั่งเอาทั้งหมดมาตำบดหลอมหล่อเป็น "หลวงพ่อจิตลดา"[5] ก็ไม่มีความหมาย เพราะไม่ว่าของและพิธีกรรมที่ประกอบกันขึ้นมาเป็นสิ่งเหล่านี้จะมีความองอาจอลังการ์ปานใด มีสนิมเกร็ดกระดี่ เห็ดฟูขาวขึ้นเป็นชั้น ๆ ขนาดไหน[6] ก็เป็นเพียงความงดงามของศิลปกรรมเท่านั้น ไม่มีเหตุมีผลอะไรให้สมควรเชื่อถือยึดมั่น ส่วนพวกสุดท้าย ก็คือกลุ่มที่เห็นชอบกับความคิดเห็นของทั้ง 2 กลุ่มข้างต้น (ถ้ามีมากกว่า 2 เป็น 200 หรือ 2,000 ก็เห็นด้วยหมด) คือ ตระหนัก ว่า เรื่องเกี่ยวกับอภินิหาร สิ่งศักดิ์สิทธิ์ เป็นเรื่อง "ยาก" จะเชื่อได้สนิทใจ คล้าย ๆ กับพวก "นักสารัตถนิยมกลุ่มสอง" แต่ในขณะเดียวกันก็ "เข้าใจ" และเล็งเห็นถึงความสำคัญของแนวคิดแบบพวกนิยมประเพณี คือไม่ว่า "ผี" จะมีอยู่จริงหรือไม่ในโลกนี้ก็ตาม แต่ตราบที่ยังมีผู้เชื่อถือในเรื่องนี้อยู่มากในสังคมไทย การสร้างพระประกอบพิธีกรรมเพื่อป้องกันปัดรังควาญ ก็ยังมีความจำเป็นและมีความสำคัญ เพราะเรื่องเหล่านี้สามารถใช้เป็นจุดรวมพลังของชาวไทย ให้ร่วมแรงร่วมใจประกอบกิจกรรมที่มีประโยชน์อย่างอื่นได้ ดังนั้นจึงไม่ควรมีการโต้แย้งต่อต้าน ก่อให้

เกิดการแตกแยกภายในโดยไม่จำเป็น ซึ่งก็ทำให้ในการประเมินโดยส่วนรวมของทั้ง 3 กลุ่มแล้ว ไม่ว่าใครจะเห็นชอบข้างใด ศรัทธาในกลุ่มไหน พุทธศาสนาต่างก็เป็นไปได้ มีความถูกต้องเหมาะสม ภายใต้กฎเกณฑ์กติกา ที่แต่ละฝ่ายกำหนดกันขึ้นมาเองทั้งสิ้น

ไม่ว่าใครจะถือหางข้างไหนหรือมีแนวคิดสอดคล้องใกล้เคียงกันกลุ่มใด ทุกคนทุกฝ่ายก็คงยอมรับได้ว่า ปัญหาหลักของความขัดแย้งระหว่างพุทธศาสนิกชนดังกล่าว มีประเด็นของความแตกต่างในการให้คุณค่าต่อ "เวลา" เข้ามากำกับทั้งสิ้น เพราะในขณะที่ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า พิธีกรรม ระเบียบการ ไสยศาสตร์ หรืออะไรก็ตามแต่ที่ผสมอยู่กับหลักธรรมของศาสนาและผสานเข้าเป็น ประเพณีที่ตกทอด มาแต่ปางบรรพ์ พฤติกรรมและความยึดมั่นกระทำกันอยู่นั้นย่อมมีความถูกต้องในตัวเอง เมื่อเคยทำกันมาอย่างนี้ ก็ควรจะกระทำกันต่อไป เพราะ อดีต เหล่านั้นคือ เครื่องแสดงถึง "ความถูกต้อง" และ "ความเป็นไทย" ควบคู่กันไป ถ้ายกเลิกเสีย ความเป็นไทยจะมีอะไรเหลือ หรือซ้ำร้ายหนักไปกว่านั้น การจะให้เลิกไม่ให้ความสำคัญต่อประเพณีเหล่านี้อาจรวมถึงการปฏิเสธแลเห็นบรรพบุรุษของไทยเป็นพวกโง่เขลางมงาย ไม่ใช่พุทธแท้ไปเลยก็ได้ หรือโดยสรุปคือ เมื่อ เคย เชื่อ ก็ต้อง ถูก เมื่อถูกก็ควรปฏิบัติต่อ ไม่ยกเลิกล้มล้าง เพราะถ้าจะว่ากันไปจริง ๆ แล้ว ความเสื่อมทรามเลวร้ายทั้งมวลที่มีอยู่ในสังคมไทยขณะนี้ ต่างก็เป็นผลของการละเลยประเพณีที่ตกทอดมาจากอดีตกาลทั้งสิ้น

ส่วนกลุ่มที่ 2 ที่ทำการต่อต้าน คัดค้าน ไม่เห็นด้วยกับพิธีกรรม ไสยศาสตร์ทั้งปวง เห็นสิ่งเหล่านั้นเป็นเพียง "กระพี้" กาฝากของศาสนา เข้ามาบดบัง "แก่นแท้" หลักธรรมขององค์พระศาสดา ผิดและบั่นทอนคุณค่าพุทธศาสนาอย่างร้ายแรง เพราะพระพุทธองค์ก็ทรงต่อต้านความงมงายเหล่านี้ แต่เพราะความ "หลงผิด" ของชาวไทย ที่เหินห่างการศึกษาพระธรรมกันอย่างแท้จริง ไปนำคติ แนวคิดแบบพวกพราหมณ์ เข้ามาปนจนเกิดความสับสน แล้วทุกคนก็รับช่วงในการยึดมั่นถือปฏิบัติกันอย่างผิด ๆ นี้เรื่อยมาโดยอ้างว่าเป็นเรื่องของจารีตประเพณีของศาสนา ทั้ง ๆ ที่การ ตกทอดของสิ่งเหล่านี้ก็เป็นเพียง "อดีตอันใกล้" ไม่ได้สืบมาจากพุทธกาล เป็นความพลั้งพลาดอันมหันต์ของคนไทย ที่มายึด "กระพี้" จนลืม "แก่น" ลุ่มหลงมัวเมาอยู่กับเรื่องไม่เป็นเรื่อง ความฉิบหายวายป่วงจะมาเยือนก็ยังไม่สำนึก ถ้าปล่อยให้ทำกันเช่นนี้อยู่ต่อไปทั้งชาติและพระศาสนาก็ต้องประสบกับความหายนะ ชาวพุทธที่แท้จริงจักต้องร่วมมือกันทั้งถากทั้งจามลอก "กระพี้" เหล่านี้ออกไปให้สิ้น นำความบริสุทธิ์คืนกลับมาสู่ศาสนา เมื่อใดที่กระทำการสำเร็จ เมื่อนั้น อนาคต ของชาติ ชุมชนไทยที่เป็นพุทธจึงจะผ่องใส[7] ซึ่งทำให้ความสงบสุขรุ่งเรืองและความดีงามทั้งหลายทั้งมวลที่จะ ตามมาในภายหน้า นั้น ขึ้นอยู่กับขบวนการกอบกู้ความบริสุทธิ์ (Puritans !) ของพุทธศาสนาของตนว่าจะสามารถหยุดชะงักการถลำลึกลงเหวของคนไทย แล้วปฏิบัติตามเจตนารมย์ที่ตั้งไว้ให้ลุล่วงได้เพียงใดเป็นสำคัญ

การโต้แย้งถกเถียงระหว่างพวก "ประเพณีนิยม" ผู้หมกมุ่นอยู่ใน อดีต กับพวกที่ห่วงใย อนาคต นั้น กลุ่มสุดท้ายซึ่งพอจะเรียกได้ว่าเป็นพวก "นักรัฐศาสตร์ชาวพุทธ" กลับเห็นว่าการต่อล้อต่อเถียงนั้นไม่สำคัญปลีกย่อยด้อยความหมาย เพราะในการถกเถียงหาทางแก้ไขปัญหาใด ๆ โดยเฉพาะในเรื่องนี้ ไม่ควรให้ "เงื่อนไขทางเวลา" เข้ามากำหนดควรยึดมั่นและวิเคราะห์กันเฉพาะในสิ่งที่เป็นจริงของสถานการณ์ "ปัจจุบัน" เป็นหลัก ไม่ว่า "อดีต" หรือ "อนาคต" จะสำคัญขนาดไหน การแก้ไขเข้าใจปัญหาก็ขึ้นอยู่กับ "สมัยปัจจุบัน" ทั้งนั้น และเมื่อดูจากเงื่อนไขข้อมูลของปัจจุบัน (อันไม่ใช่เวลา) แล้ว ก็พบว่า ถูก ผิดด้วยกันคนละครึ่งทั้ง 2 ฝ่าย คือ เรื่องไสยศาสตร์ อภินิหาร พิธีกรรม ยังมีความสำคัญอย่างยิ่งในสังคมไทยปัจจุบัน และถ้าจะว่ากันตรง ๆ แล้ว คติของพราหมณ์เหล่านี้ก็มีความสัมพันธ์กับพุทธศาสนามาแต่ต้น ไม่เห็นเสียหายร้ายแรงอะไร[8] ส่วนพวกที่นิยมจะยึดมั่นกันเฉพาะในเรื่องหลักธรรมคำสอน แท้ ของพระพุทธองค์ก็มีความถูกต้องอยู่เหมือนกัน ความแตกต่างเป็นเพียงเรื่องของ "ระดับ" ของพุทธศาสนิกชน เข้าทำนอง "โลกียะ" กับ "โลกุตตระ" เท่านั้น ซึ่งก็เป็นที่ยอมรับขององค์พระศาสดาเอง เมื่อเป็นพุทธด้วยกันจะแตกแยกกันไปทำไม ควรหันหน้ามาสมานฉันท์กันแบบชาวไทยชาวพุทธจึงจะถูกต้องที่สุด เพราะเป็นไปตามหลักธรรมคำสอนให้เดินสายกลาง และการเดินสายนี้ก็คือ หลัก "อลุ่มอะล่วยปรองดอง" ที่ต้องตามประเพณี ตลอดจนถึงการกระทำเช่นว่าในประการสำคัญที่สุดคือ เหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบันที่มากไปด้วยความขัดแย้งอยู่แล้ว การสร้างความกลมเกลียว เลิกวิวาทกันจึงจะเป็นวิธีของ การใช้ ประเพณีและศาสนาอย่างดีเยี่ยมที่สุด พูดง่าย ๆ ก็คือ "หยุด" เสียทีแล้วทุกประการ จะงามพร้อมไม่ว่าจะมองจากแง่ไหนมุมใด

แต่ภายในความขัดแย้งของการให้คุณค่าต่อพุทธศาสนาในเกณฑ์เวลาต่าง ๆ กันนี้ ถ้าจะมองจากจุดยืนของ "ปัจจุบัน" จริง ๆ แล้ว ความขัดแย้งที่มีอยู่ก็เป็นเพียงปัญหาของชุมชนกลุ่มน้อยในสังคมไทยโดยส่วนรวมเท่านั้น และอย่างน้อยที่สุดทั้ง 3 ฝ่าย ก็ยังมีความยึดมั่นร่วมกันอย่างแน่นแฟ้นว่า พุทธศาสนาเป็นหลักธรรมที่มีความสำคัญสูงสุด และเป็นสิ่งที่ให้คุณค่าความหมายของคำว่า "ไทย" ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน หากว่าพระศาสนาสิ้นสลายไปแล้ว "ความเป็นไทย" จักต้องถึงแก่กาลแตกดับตามไปด้วย ความคิดความเชื่อเช่นนี้ไม่แน่ว่าจะเป็นที่ยอมรับโดยส่วนรวม และที่แน่ ๆ ก็คือ คนโดยส่วนรวมไม่ได้มีความมุ่งมั่นศรัทธาในพุทธศาสนาในระดับเดียวกับบุคคลทั้ง 3 กลุ่มดังกล่าว เพราะถ้าหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาสามารถครองใจของคนส่วนใหญ่ในลักษณะที่พึงหวังแล้ว ความวิตกกังวลว่า ศีลธรรมเสื่อมโทรมและอะไรต่าง ๆ เหล่านั้น ก็เป็นเพียงจินตนาการที่ขาด

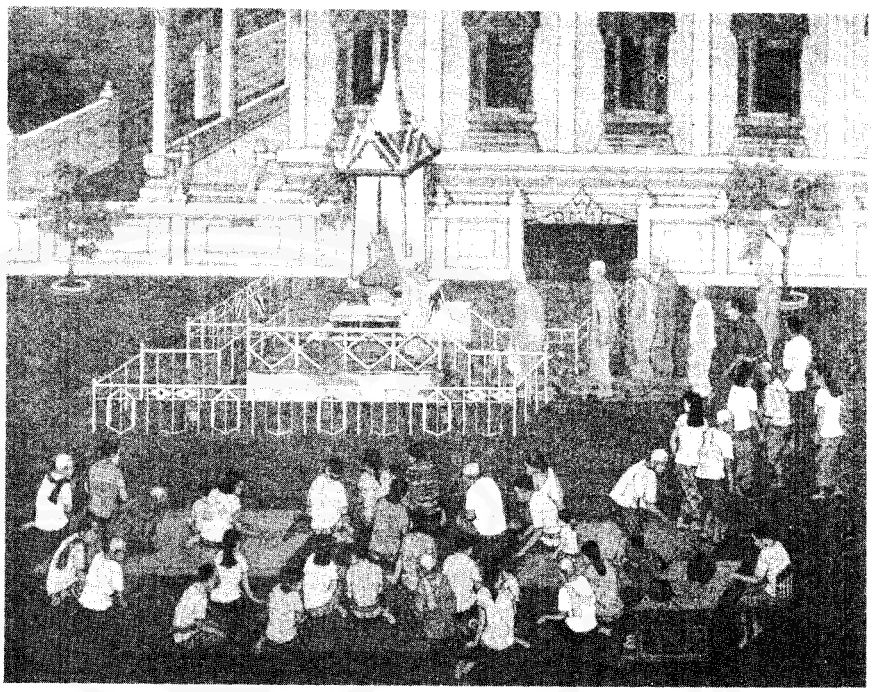

พื้นฐานในความเป็นจริงมารองรับ ไม่ต้องไปศึกษาหาคุณค่าศาสนาให้ยุ่งยาก และก็ไม่ต้องมีการโต้แย้งถกเถียงเพื่อหาทางแก้ปัญหาจนเกิดการแตกแยกให้วุ่นวาย แทนที่จะไปช่วยแก้ปัญหาอื่นตามต้องการ กลับกลายเป็นปัญหาในตัวเองไป จนทำให้การสะสางความสับสนภายในศาสนา กลายเป็นขั้นตอนพื้นฐานสุดก่อนความดีงามทั้งหลาย ทั้งมวลที่หวังกันไว้จะบังเกิดขึ้นได้

ความคิดเห็นที่แตกต่างขัดแย้งกันในหมู่ของชาวพุทธในปัจจุบัน เป็นผลโดยตรงมาจากความคลุมเครือ ยากจะระบุอย่างเด่นชัดจำกัดความลงไปให้แน่ว่าอะไรคือพุทธศาสนามีเนื้อหาขอบข่ายขนาดไหน และที่สำคัญที่สุดคือ มี แก่นแท้เนื้อใน เป็นอย่างไรแน่ตามเจตจำนงขององค์พระศาสดา เพราะการไม่อาจจะสร้างความกระจ่างในเรื่องนี้ ก็ทำให้ไม่มีทางจะหาข้อยุติอะไรได้ ไม่สามารถจะชี้ขาดลงไปจริง ๆ เลยว่า อะไรเป็นอะไร เช่นเรื่องเกี่ยวกับไสยศาสตร์ หรือพิธีกรรมแบบพราหมณ์นั้น ขัดแย้งหรือถือเป็นส่วนหนึ่งของพุทธศาสนาได้ หลักธรรมคำสอนเป็นอุปสรรคหรือเกื้อกูลสังคมปัจจุบันกันแน่ หรือพุทธธรรมเป็นเพียงเรื่องของความกระจ่างแจ้งทางปัญญาส่วนบุคคลเฉพาะตนที่จะแสวงหาความหลุดพ้น ไม่เคยมีความสัมพันธ์กับส่วนรวมของสังคมไม่ว่าจะเป็นตอนนี้หรือตอนไหน ใครอยากจะทำอะไรตีความหมายแบบไหน ใครอื่นก็ไม่เกี่ยว ใครทำถูกก็สามารถ "ตัดช่องน้อยแต่พอตัว" พ้นทุกข์ไปได้ ใครผิดก็เวียนว่ายไปในสังสารวัฏฏ จนกว่าจะเกิดปัญญาหามรรคาที่ถูกต้องได้ เป็นเรื่องของปัจเจกบุคคลล้วน ๆ ไม่มีภาระหน้าที่ใดนอกเหนือจากนี้ คำถามที่แสวงหาคำตอบเหล่านี้ล้วนสร้างความจำเป็นให้ "แก่นแท้ ๆ" ของศาสนามาพิพากษาตัดสินทั้งสิ้น

ในการค้นคว้าหา "แก่นแท้" ของศาสนานั้น ถ้าผู้ทำการศึกษาไม่ผูกพันยึดมั่นกับหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ การพิจารณาก็จะสะดวกง่ายดายมาก เพราะหลักธรรมแก่นแท้จะมีหรือไม่ อยู่ในเรื่องใดก็ไม่สำคัญ เพราะแต่ละยุคละสมัยก็มีการ "ดึง" พุทธศาสนามาใช้ในหลายแง่มุมต่าง ๆ กันไป ซึ่งทำให้ดูเสมือนว่า แก่นของศาสนามาจากการ ให้ คุณค่าต่อศาสนา อยากจะ หา อะไรมาให้เป็นแก่นก็ได้ ขึ้นอยู่กับความจำเป็นของช่วงเวลาเท่านั้น นี่ก็หมายถึงว่าอะไรก็ตามที่ศรัทธากันและปฏิบัติกันอยู่ นั่นก็คือ "แก่น" ของศาสนาอย่างแท้จริง ถึงวิธีการมองปัญหาแบบนี้จะทำให้ "แก่น" เปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาแต่ก็ใช่ว่าจะขาดพื้นฐานหลักการอันมั่นคงมารองรับ เพราะก็ดูจะสอดคล้องต้องกับการนิยามความหมายของ "ศาสนา" ตามแบบของพวก "โลกุตตระ" ที่จำกัดให้ **"ศาสนาคือหลักธรรมที่จำต้องปฏิบัติ"** ซึ่งก็ใช้ได้เหมาะกับพวกสงฆ์ แต่ก็มีความหมายในนัยกลับกันคือ **หลักธรรมที่ไม่ได้ปฏิบัติก็ต้องไม่ใช่ศาสนา** เมื่อไม่ใช่ศาสนาเพราะไม่มีการปฏิบัติ ก็ต้องไม่อาจเป็น "แก่น" ของอะไรได้ เรื่องง่าย ๆ ไม่เห็นยุ่งยากแต่อย่างใด มองดูแต่เฉพาะในสิ่งปฏิบัติเท่านั้นก็พอแล้ว

แต่ในหมู่พุทธบริษัทโดยส่วนรวม อย่างไม่จำกัดก็ก เหล่าสูงส่ง สามัญ ตำทรามในปัญญาขนาดไหน ไม่ว่าจะอยู่ในยุคใดสมัยใด เรื่อง "แก่น" ของศาสนา ก็ควรเป็นของ ตายตัว ถูกต้องแน่นอนโดยไม่จำกัดเวลาหรือสถานที่ ไม่มีอะไรจะทรงไว้ซึ่งสักการะ ยกย่อง ยึดมั่นกันว่าประเสริฐสุดกว่าสิ่งนี้ ไม่มีอะไรเรื่องใดเหนือกว่าเรื่องนี้อีก **ที่ถึงแม้จะไม่สามารถปฏิบัติตามได้ในชีวิตจริง ก็ยังให้คุณค่าเห็นเป็นสิ่งถูกต้องเที่ยงแท้ และจะเชิดชูบูชาทุกคนที่สามารถหรือกระทั่งพยายามจะบรรลุถึงแก่นนั้น หรือการคงอยู่ ไม่**

แปรผัน ของแก่น ๆ นี้ จะได้รับการตีความที่แตกต่างกันขนาดไหน ในยุคสมัยใด มีการดึงไปรองรับยืนยันพฤติกรรม พิธีกรรม จารีตประเพณีกันอย่างไร "แก่น" ก็ต้องคงความเป็น "แก่น" ไม่ถูกกระทบสร้างความหวั่นไหวให้เปลี่ยนลักษณะ "ความเป็นจริง" ไปอย่างเด็ดขาด

ถ้ายอมรับได้ว่า ความหมายของศาสนามาจากทั้งแง่ บวก และแง่ ลบ คือ ทั้งการ ปฏิบัติ และ ไม่ได้ปฏิบัติ (แต่รู้ว่าควรกระทำ) เป็นขั้นต้น และยอมรับต่อไปได้ว่า "ความถูกต้อง" ของพวกพิธีกรรม ไสยศาสตร์ โหราศาสตร์ หรืออะไรก็ตามที่เป็นประเพณีนั้น ในขั้นสูงสุดก็ต้องอาศัยหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนามาสนับสนุน และอิทธิพลอำนาจเหนือจิตใจของหลักธรรมเหล่านั้นก็ขึ้นอยู่กับความจริงที่แน่นอนของ "แก่นแท้จริง" ของศาสนาพุทธมาค้ำจุนแล้ว ก็คงสามารถเห็นด้วยได้อย่างไม่ยุ่งยากอะไรในขั้นสุดท้ายว่า เรื่องเกี่ยวกับ "แก่นของพุทธศาสนา" ควรเป็นเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่แน่นอน ไม่เปลี่ยนแปลง ทรงคุณค่าอย่างถาวรสม่ำเสมอในหมู่ของชาวพุทธจากพุทธกาลจนปัจจุบัน และในขั้นพื้นฐานต่ำสุด จะต้องเป็นเรื่องที่ทุกคนรับรู้ เห็นชอบ ยอมรับว่าถูกต้อง พุทธ-ศาสนาจึงยังมีคุณค่าความหมายต่อชุมชนพุทธ มิเช่นนั้นแล้วขนบธรรมเนียมประเพณี หลักธรรมคำสอน พิธีกรรมทั้งหลายทั้งมวล ที่ตกทอดกันมาที่สัมพันธ์กับศาสนา โดยเฉพาะสถาบันศาสนา เช่น สถาบันสงฆ์เองก็คงมอดมลายสูญสลายไปนานแล้ว

ถึงเรื่องของแก่นแท้เนื้อในของพุทธศาสนาจะเป็นสิ่งตายตัวและต้องเป็นที่รับรู้กันอยู่ทั่วไปก็จริง แต่การจะไประบุให้ชัดว่าคือเรื่องอะไรแน่ กลับยุ่งยากสลับซับซ้อนมาก เพราะในประการแรกขนบธรรมเนียมจารีตทางความคิดก็ได้เข้ามาตกแต่งเสริมเติมห้อมล้อม หรือ "ปรุงแต่ง" จนถึงจะ "รู้ ๆ กัน" ก็เหมือนไม่รู้ และในอีกระดับหนึ่งสูงขึ้นไป เรื่องของ "แก่น" ก็คือเรื่องหนึ่งเรื่องเดียวกันกับ "สัจจธรรม" ของศาสนา อันเกิดจากการ "ตรัสรู้" ของพระพุทธเจ้าที่ผู้ใดก็ตามยัง ไม่ "บรรลุ" ก็เชื่อกันมาว่า ไม่มีทางจะเข้าถึงซึ้งใจอย่างแท้จริง และจากคติความเชื่อนี้ ก็ยังเชื่อต่อเนื่องกันไปอีกว่า ถ้ายกเว้นพระพุทธเจ้าไว้องค์หนึ่งแล้ว ใครก็ตามที่รู้แจ้งจะต้องไม่พูด ใครก็ตามที่พูดต้องไม่รู้จริง จนไม่ว่าจะมีใครรู้หรือไม่ ก็ไม่มีใครมีสิทธิเปิดเผยชี้แจง สามารถยุติข้อพิพาทปัญหาธรรมะได้อย่างแท้จริงเลย เป็นปัญหาของการทับถมความสับสนลงไปบนความสับสน หมักหมมกันมานานจนจับต้นชนปลายไม่ติด

ความยึดมั่นในหมู่พุทธบริษัทในเรื่อง "ผู้รู้จริงไม่พูด ผู้พูดต้องไม่รู้จริง" หรือหลักการ "อุตตริมนุสสธรรม" นั้น ย่อมไม่ใช่เป็นสิ่งที่กำหนดกันขึ้นตามอำเภอใจ จะให้ศาสนามีความลี้ลับเอาไว้หลอกลวงคนโง่เขลา แต่เป็นมาตรการสำคัญในการป้องกันการอวดอ้างอย่างพล่อยปากของพวกคลุ้มคลั่ง ฟั่นเฟือน หลงผิดคิดมิชอบเหล่านั้น ที่อาจก่อให้เกิดความปั่นป่วนได้มากในหมู่ชาวพุทธ และขณะเดียวกันก็ดูจะมีความสอดคล้องกับ "เหตุผล" ของพุทธศาสนาทุกประการ เพราะ ชาวพุทธทุกคนก็ต้องยอมรับนับแต่ขั้นต้น ว่า การ "ตรัสรู้" ของพระพุทธองค์นั้นไม่อาจเป็นการ "รู้เอง" โดยปราศจากผู้สั่งสอนตามธรรมดา แต่จะต้องรวมถึง ความรู้ที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกับการปฏิบัติชอบโดยอัตโนมัติ คือ การเข้าสู่สภาวะที่สิ้นแล้วซึ่ง "อาสวกิเลส" ทั้งมวล หรือการบรรลุสู่สภาพแห่งความเป็น "พุทธะ" ที่กาย ใจจะเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันในความถูกต้องเที่ยงธรรม ตลอดกาล ไม่ผันแปรเป็นอย่างอื่น และใครก็

ตามที่ยึดมั่นว่าเรื่องนี้เป็นความจริงที่ไม่ต้องพิสูจน์แล้ว ปฏิบัติตามหลักศีล/ธรรม ที่พระพุทธองค์ทรงวางไว้ ก็จะสามารถบรรลุสู่ขั้นเดียวกันนั้นเช่นกัน ซึ่งก็ทำให้ความสำเร็จ/หลุดพ้นของใครคนนั้น เป็นสิ่ง ยืนยัน อย่างชัดแจ้งถึง ความถูกต้องดีงาม ของหลักธรรมคำสอนที่พระพุทธองค์ทรง วางไว้แล้ว ดังนั้นถึงผู้นั้นจะได้กลายมาเป็นผู้รู้ที่แท้จริงก็ไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดที่จะควรไปขยายความอธิบายเพิ่มให้เกิดความชัดเจนยิ่งขึ้นอีก ก็เมื่อสิ่งที่ มีอยู่แล้วนั้นมีความ สมบูรณ์ทุกขั้นตอน จะเพิ่มก็มากเกินไป จะลดก็ทำให้ขาดหายไป แล้วใครจะไปทำให้ดีขึ้นได้อย่างไร ? เมื่อเชื่อกันเช่นนั้นทำให้ใครก็ตามที่บังอาจไปกระทำ ก็ต้องเป็นที่แน่นอนว่าจะต้องไม่ได้เป็นผู้รู้จริงเห็นแจ้งไปในตัวเอง อย่างไม่มีทางจะเลี่ยงได้

การมีศรัทธาอย่างแก่กล้าว่าหลักธรรมคำสอนที่ตกทอดมาเป็นสิ่งที่ดีพร้อมสมบูรณ์ถึงที่สุด ไม่อาจปรับปรุงแก้ไขในขั้นตอนใดได้นี้ ส่งผลต่อเนื่องจากอดีตมาจนปัจจุบัน คือไม่เคยมีความกระจ่างชัดเลยว่า อะไรคือแก่นสารแน่แท้ของพุทธศาสนาที่ก็กล่าวไว้อย่างรวม ๆ ว่า คือการ "หลุดพ้นจากความทุกข์" แล้วใครจะตีความหมายอย่างไรนำไปใช้ในทางไหน ก็ดูเสมือนว่าพุทธศาสนาก็สามารถโอบอุ้มกางแขนกางขาขยายออกไปรับเอาไว้เป็นส่วนหนึ่งของตนได้ทั้งสิ้น ไม่เคยมีใครจะอยู่ในตำแหน่งฐานะที่จะสร้างการยอมรับ ก้าวออกมาแล้วกล่าวว่า "ดูก่อน ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหลาย... สิ่งนี้ไม่ถูก สิ่งนั้นไม่ใช่พุทธศาสนา" ทั้งมวลล้วนอยู่ในเรื่องของ "ทุกข์และการดับทุกข์" ที่พระศาสดาได้ทรงแสดงธรรมเทศนาไว้ในสมัยพุทธกาลทั้งสิ้น ซึ่งความ "กว้างขวาง" ของพุทธศาสนานี้ ก็อาจไม่เสียหายอะไรถ้าไม่เกิดความขัดแย้งแบ่งพรรคแบ่งกลุ่มวิวาทอย่างกว้างขวางดังเป็นอยู่ในปัจจุบัน ที่เกิดการ "ลอกกระพี้" เอาแต่ "แก่น" มายันกัน "พระพุทธองค์ตรัสไว้อย่างนี้" ที่อีกฝ่ายก็สามารถสวนได้อย่างทันควันว่ามันไม่ใช่ "อย่างนี้" แต่เป็น "อย่างนั้น" และก็ไม่มีใครคนใดคนหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับได้ของคู่กรณีจะมาชี้แจงหาข้อยุติจนเป็นที่พอใจแก่ทั้ง 2 ฝ่ายได้เลย ทั้ง ๆ ที่ทุกฝ่ายทุกคนก็ใช้หลักฐานอ้างอิงจากแหล่ง ๆ เดียวกันทั้งสิ้น

ความโอบอ้อมอารีอันไพศาลของพุทธศาสนาที่ได้กลายจากความ "ใจกว้าง" มาเป็นความ "คลุมเครือ" นี้ สะท้อนให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า ปัญหาหลักของความขัดแย้งไม่ได้อยู่ในเรื่องของ "วิธีการ" ของการใช้ข้อมูล ซึ่งเป็นทางออกพื้น ๆ เบี่ยงเบนเลี่ยงไปให้เป็นเรื่องของความแตกต่างทาง "สำนัก" ดังนิยมกระทำกันตามแบบของ "วิชาการ" เท่านั้น เพราะทุกฝ่ายที่ขัดแย้งโต้เถียงกันต่างก็ใช้ทั้งรายละเอียด คือ ข้อมูลเฉพาะและการประเมินเนื้อหาพุทธธรรมโดยส่วนรวมมาหักล้างฝ่ายตรงข้ามและสนับสนุนแนวคิดของตนร่วมกันเหมือนกันทั้งนั้น[9] แต่กระนั้นความขัดแย้งกลับไม่ลดลงเลย มีแต่จะทวีความรุนแรงลุกลามออกไปมีกลุ่มเล็กกลุ่มน้อย หรือกระทั่งโดดเดี่ยวเป็นอิสระแตกแยกกันมากขึ้นตามลำดับ จนสมควรให้มีการย้อนกลับไปพิจารณาต้นตอที่มา อันเป็นแหล่งเดิม ของหลักฐานที่ทุกฝ่ายยึดมั่นร่วมกันว่าถูกต้องแน่แท้นั้นอย่างจริงจังว่าปัญหามันอยู่ตรงจุดใดแน่ ๆ จะได้ทำการแก้ไขกันได้ถูก เพราะสิ่งที่เรียกกันอ้างกันอย่างรวม ๆ ว่า "พระพุทธวัจจนะ" นั้น ไม่ว่าจะออกจากโอษฐ์ของพระพุทธองค์โดยตรงหรือไม่ก็ตาม ก็ไม่อาจจะแก้ไขลดทอนความแตกแยกขัดแย้งของทางศาสนาโดยตัวของตัวเองได้อีกต่อไป

ในการจะพิจารณาศึกษาเกี่ยวกับเรื่องที่ยิ่งใหญ่สูงส่งเช่นเรื่องของ "พระพุทธวัจจนะ" อุปสรรคหลักที่จะขัดขวางหรือก่อให้เกิดความพร่ามัวแก่ตัวปัญหาคือทัศนคติของผู้พิจารณาเอง ทั้งนี้ก็เพราะพวกที่ไม่ได้ยึดมั่นในความเป็นพุทธ ก็เห็นเรื่องนี้ทั้งยุ่งยากและไร้ความสำคัญ "ตัด" ปัญหา ทิ้งไป ก็ไม่มีปัญหา แล้วหันไปหาแนวคิดอย่างอื่นดีกว่า จะคงเหลือแต่พวกที่ แก่กล้าในศรัทธา ที่พยายามจะ "ลอกกระพี้กระเทาะเปลือก" แสวงหาทางจะ "แก้ปัญหา" อยู่เท่านั้น ซึ่งถึงการมีศรัทธาเป็นสิ่งจำเป็นขั้นพื้นฐานในการจะศึกษาค้นคว้าปัญหานี้อย่างมีประสิทธิภาพได้ก็ตาม ก็ไม่ควรจะละเลยลืมเลือนหลักการของพุทธศึกษาที่ทุกคนภาคภูมิว่าจะก่อให้เกิดปัญญาช่วยให้เกิดความรู้ความเข้าใจในทุกเรื่องราวด้วย เพราะถ้าจะพิจารณากันอย่างเป็นธรรมแล้ว ความสัมพันธ์ระหว่าง "กระพี้" กับ "แก่น" นั้น มันก็มีความใกล้ชิดกันมากกว่าการใช้หลักธรรมข้อหนึ่งข้อใดหรือหลาย ๆ ข้อมาชี้แจงแยกให้ขาดออกจากกันได้ด้วยว่า "กระพี้" ทุกกระพี้ก็ต้องมี "แก่น" เป็นแกนกลางจึงจะเกิดขึ้นมาได้ ใช่ว่าจู่ ๆ จะเกิดขึ้นมาแล้วผสานเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของศาสนา โดยปราศจากหลักธรรมคำสอนใด ๆ มารองรับ สร้างความชอบธรรมให้มีการปฏิบัติยึดมั่นกันมาได้เอง ซึ่งการเลอะเลือนถึงเรื่องนี้จะก่อให้เกิดความมืดมัวจนไม่อาจเห็นได้ว่า "กระพี้" แต่ละชั้นที่ลอกกันออกมาอย่างยากลำบากนั้น ในทางปฏิบัติและความยึดมั่นก็เป็น "ประเพณี" ที่ชาวพุทธส่วนใหญ่ยึดถือ ซึ่งถ้าไม่มีการลอกออกมาแล้วในอีกพันปีข้างหน้าก็จะกลายสภาพเป็น "แก่น" ไปในที่สุด เป็นปฏิสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับเวลาธรรมดา ๆ นี่เอง แต่การลืมเลือนถึงเรื่องสามัญเช่นนี้ ก็จะทำให้เกิดความมืดมนจนไม่อาจตระหนัก อย่างต่อเนื่องต่อเรื่องที่สำคัญมากกว่าว่า "ศาสนา" กับ "เวลา" จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกันทุกขณะ ศาสนาจึงจะทรงคุณค่า เป็นที่ยึดถือจริงปฏิบัติตามจริง แม้ว่า "แก่น" แท้จะคงเดิมตายตัวไม่เปลี่ยนแปลง แต่ "กระพี้" ในแต่ละชั้นก็มีความสำคัญในแต่ละช่วงเวลา เพราะเป็นผลิตผลของการพยายามทำความเข้าใจ และตีความหมายของ "แก่น" ในแต่ละยุคสมัย ซึ่งทำให้สิ่งที่เหยียดหยามกันว่า เป็นเพียง "กระพี้" นั้น ก็อาจเกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลและจากโอษฐ์ของพระพุทธองค์เลยก็ได้ เพราะ "พุทธกาล" ก็เป็นเวลาในช่วงหนึ่ง ที่ก็เป็นเช่นเดียวกับช่วงอื่น ๆ ที่จะมีลักษณะเฉพาะตัว ต่างจากสมัยก่อนหน้านั้น และไม่เหมือนกับสมัยหลังจากนั้น ที่จะมีปัญหาความต้องการวิธีการรับรู้ตลอดจนลักษณะเนื้อหาของตนเอง แล้วเหตุใดจะมี "กระพี้" ของส่วนตนเกิดขึ้นมาไม่ได้เช่นกัน

ผู้มีประสบการณ์สอน/เทศน์ทุกคนทุกองค์ก็คงซึ้งอยู่แก่ใจเป็นอย่างดีว่า **การสอนแบบบรรยาย** นั้น มี **เงื่อนไขทางเวลาและสถานที่** เข้ามาเป็นองค์ประกอบที่สำคัญปานใด ความสำเร็จในการปรับวิธีเนื้อหาของการสอนให้สอดคล้องกับประเภท ลักษณะ ระดับ ของผู้ฟังได้อย่างเหมาะสม ก็เป็นดัชนีชี้บ่งถึงความสามารถและความสำเร็จของผู้สอนโดยตรง ยิ่งเป็นเรื่องที่ยาก ชุมชนยิ่งหลากหลาย เช่น อินเดียโบราณ ปัญหาในการสอนยิ่งยุ่งยากเป็นทวีคูณ ไหนจะปัญหาเรื่องภาษา ขนบธรรมเนียม จารีตทางความคิด คติความยึดมั่นดั้งเดิม และอื่น ๆ อีกสารพัน ความสำเร็จของพระพุทธองค์ (อย่างน้อยก็ในระยะหนึ่ง) เป็นความสำเร็จที่น่าทึ่งใจไปพร้อม ๆ กับยืนยันความสามารถทางการสอนหรือการเป็น "ครูผู้ประเสริฐ" ของท่านที่สามารถเปรียบเทียบโยงความสัมพันธ์ระหว่างสิ่งที่คนรู้กับสิ่งที่ท่านต้องการให้รู้ รวมถึงการยกตัวอย่างประกอบความเข้าใจได้อย่างดีเยี่ยม[10] จนคนหันมานิยมเลื่อมใสในพระศาสนามากต่อมาก ดังที่รู้กันอยู่ในหมู่ของชาวพุทธ แต่ในขณะเดียวกันความสำเร็จทั้งมวลนี้ ก็แสดงออกอย่างเด่นชัดว่า **ทุก ๆ คำที่พระพุทธองค์ตรัสไว้ ไม่มีทางจะเป็น "แก่น" ของศาสนาทั้งหมด จะต้อง** มี "กระพี้" เพื่อช่วยให้ชุมชนอันหลากหลายของขณะนั้นมีความรู้ความเข้าใจในธรรมะหลักที่ทรงประสงค์จะเผยแพร่ได้ดีขึ้น และส่วนที่เป็น "กระพี้" นี้ ก็อาจมีมากกว่าส่วนที่เป็นแก่นจริง ๆ จนไม่อาจใช้การประเมินแบบอาศัยปริมาณ (ส่วนมาก ส่วนน้อย) มาทำความกระจ่างได้ง่าย ๆ ซึ่งทำให้ในนัยกลับกัน การกล่าวอ้างอิงในสิ่งที่เรียกกันว่า "พระพุทธวัจจนะ" อย่างสนิทใจ โดยเหมาเอาว่าทุกสิ่งทุกประการที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาแสดงธรรมไว้ต้องเป็นสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกับ "แก่นแท้" หรือ "พระสัจจธรรม" ของพุทธศาสนา เป็นวิธีการที่น่าสงสัย มากด้วยปัญหา หรือกระทั่งอาจเป็นการตีขลุมอย่างเหลวไหลโดยเจตนาเลยก็ได้

ทั้งที่ความแตกต่างขัดแย้งในหมู่พุทธศาสนิกชนทั้งมวลนับแต่ระดับสูงสุด คือ "พระพุทธวัจจนะ" เรื่อยลงไปถึงระดับต่ำสุด คือ การตีความหมายให้การอธิบายต่างก็มีความสัมพันธ์กับเรื่องของ "เวลาและสถานที่" อย่างใกล้ชิด แต่ระเบียบการศึกษาต่อเรื่องเช่นนี้ที่ธรรมดาที่สุดคือ แบบประวัติศาสตร์ ซึ่งไม่เคยต้องอาศัยคำศัพท์วิจิตร หรือทฤษฎีพิสดารใด ๆ กลับไม่เคยได้รับความเหลียวแลใส่ใจ และการละเลยมองข้ามไปนี้ก็ไม่ใช่ความบกพร่องของใครที่ไหน นอกจากของนักประวัติศาสตร์ชาวพุทธเองเป็นหลัก ที่คงคิดเอาเองว่า ปัญหาเช่นนี้เป็นเรื่องของพวกปรัชญาจะเพ้อเจ้อกันไป ไม่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ เพราะไม่มีข้อมูลหลักฐานอย่างเพียงพอจะมาจำแนกแยกแยะให้เรื่องราวเกิดความกระจ่างชัดขึ้นมาได้ แต่ไม่ว่าหลักวิชาปรัชญาจะมีความลุ่มลึกสูงส่งปานใด ก็มีความจำกัดของตัวเองอยู่ ตรงเป็นเรื่องของความรู้อันเกิดจากความคิด ขาดหลักฐานข้อมูลมายืนยันให้เกิดการจำนนยอมรับ ซ้ำยังเป็นหลักวิชาต้องห้ามของพุทธศาสนาว่าไม่อาจ "เข้าถึง" อย่างจริงจัง ลูกตะกร้อทางปัญญาก็ถูกเตะกลับไปแล้วก็กลับมา กลับไปกลับมา ราวกับเรื่อง "ไก่กับไข่" ที่ไร้หนทางออก หาข้อยุติอะไรไม่ได้

เป็นที่แน่ ๆ ว่า ประวัติศาสตร์เป็นวิชาที่ต้องพึ่งพาข้อมูลอาศัยหลักฐาน การจะกล่าวจะเขียนอะไรไปสักคำที่ขาดพื้นของ "ความจริงทางหลักฐาน" มารองรับ ก็ไม่อาจนับเป็นงานทางประวัติศาสตร์ได้ แต่การ "รักตัวถนอมขน" ของนักประวัติศาสตร์ชาวพุทธที่จะก้าวมาพยายามสะสางปัญหาศาสนา ดูจะแสดงออกถึงความอับจนของปรัชญาประวัติศาสตร์มากกว่าเรื่องอื่น เพราะในเรื่องของ "หลักฐาน" นั้น ก็เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปว่า มิได้จำกัดอยู่เฉพาะในหนังสือและหลักศิลาที่จารึกไว้อย่างแน่นอนเท่านั้น แต่เป็นสิ่งที่มีอยู่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง แม้กระทั่งในนิทานตำนานพื้นบ้าน หรือขนบธรรมเนียมการเล่าขาน ก็สามารถนำมาใช้ได้ถ้าระมัดระวัง และหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาก็เป็นส่วนหนึ่งของพื้นฐานทางปัญญาของชุมชนไทย แต่ทำไมไม่มีใครดึงมาพิจารณาในแบบของประวัติศาสตร์ เป็นปัญหาที่ควรมีการพิจารณาควบคู่กันไปด้วย

ปัญหาของทางประวัติศาสตร์ก็เป็นเช่นเดียวกันกับพุทธศาสนาจะต่างกันก็ที่มาจากคนละทาง และเรียกกันไว้คนละชื่อเท่านั้น ความคลุ้มคลั่งงงงวยของทางประวัติศาสตร์ก็อยู่ในเรื่องของการไม่ใส่ใจในปรัชญาเน้นหนักแต่ทางปฏิบัติ จนตกเป็นทาสของปรัชญาตะวันตกโบราณที่ผสานแน่นในหลักวิชาอย่างไม่รู้ตัว นั่นคือ ความเชื่อที่กำหนดให้ "อดีต" เป็นสิ่งสมบูรณ์ในตัวเอง เข้าทำนอง Absolute and Perfect Past (หรือ "โลกกุตตระ") ไว้ด้านหนึ่ง แล้วยึดมั่นกันว่า "อดีต" เช่นนั้น ไม่มีใครจะเข้าถึงได้อย่างเด็ดขาด เพราะนัยว่า ไม่มีทางที่ผู้ศึกษาคนไหนสามารถจะมีข้อ

มูลหลักฐานอย่างสมบูรณ์เต็มเปี่ยมเกี่ยวกับปรากฏการณ์ใด ๆ ที่ได้เกิดขึ้นมาแล้วเลย ซึ่งทำให้ภายในหลักตรรกะนี้นำไปสู่ข้อสรุปว่า ภาพพจน์ใด ๆ ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาแบบประวัติศาสตร์เป็นเพียงภาพย่อยของภาพใหญ่ (ที่ไม่อาจรู้แจ้งเห็นจริงนั้น) ไว้ในอีกด้านหนึ่ง ภาพที่รู้เห็นเข้าใจกันอยู่เป็นภาพที่จำกัดจำเขี่ย หรือ "เสี้ยวเดียว" ของ อดีต ที่สุดยิ่งใหญ่เสมอ ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น นับแต่การบัญญัติของปรมาจารย์ชาวกรีก ความเชื่อถือเคยเป็นมาอย่างไรก็ถ่ายทอดต่อ ๆ ไปกันตามนั้น ไม่เคยมีการพัฒนาปรับปรุงในความเชื่อขั้นพื้นฐานนี้ ไม่ว่าความรู้และเวลาจะเปลี่ยนไปขนาดไหน อดีตก็ยังทรงความลึกลับมืดมนไม่อาจเข้าถึงได้อย่างแท้จริงเช่นเดิม

ข้อจำกัดของหลักวิชาประวัติศาสตร์มีอยู่มากมายในหลาย ๆ ด้าน และก็ไม่เคยต้องให้นักประวัติศาสตร์คนไหนมาแสดงความเป็น "ข้าวเต็มรวง" เพื่อยืนยันความจริงในเรื่องนี้ แต่ไม่ว่าความจำกัดของหลักวิชาจะมีมากปานใด ก็ไม่ได้อยู่ในเรื่องเกี่ยวกับ "อดีต" นี้เลย เพราะประวัติศาสตร์ก็คือ ศาสตร์ที่ว่าด้วยเรื่องของ "อดีต" โดยตรง และถ้านักประวัติศาสตร์ยังไม่รู้ว่า "อดีต" คืออะไร ก็ไม่มีใครในสากลโลกไม่ว่าในตอนนี้หรือตอนไหนจะรู้ได้เช่นกัน ด้วยว่าเหตุการณ์ที่ได้เคยเกิดขึ้นมาแล้ว ทั้งหมด ไม่สามารถจะกลายเป็นเรื่องของ "อดีต" ไปโดยอัตโนมัติ **เรื่องราวอะไรจะเป็น "อดีต" ขึ้นมาได้ก็ต่อเมื่อเป็นเรื่องที่อยู่ในภาวะรับรู้ ตระหนักถึงคุณค่า เปี่ยมความหมาย และมีความสัมพันธ์ในทางใดทางหนึ่งกับมนุษย์ มันจึงเป็น "อดีตของมนุษย์" หรือเป็นเรื่องของประวัติศาสตร์ขึ้นมาได้** และในเมื่อมันไม่เคยมี "อดีต" ของสิ่งอื่น ไม่ว่าจะเป็น จักรวาล ก้อนหิน กิ้งกือ ไส้เดือน ซึ่งมีแต่ขบวนการเปลี่ยนแปลงที่ถ้ามนุษย์ไม่อาจเข้าไปทำการรับรู้หาคุณค่าให้ความหมาย ขบวนการเหล่านั้นก็ไม่ต่างอะไรจากลมพัดใบไม้ไหวสัตว์ถ่ายมูลบนดาวดวงอื่นที่นอกเหนือการรับรู้ และสิ่งใดที่อยู่นอกเหนือการรับรู้ มันจะเป็น "อดีต" ของวิชาประวัติศาสตร์ขึ้นมาได้อย่างไรกัน เพราะเมื่อมันไม่เป็นที่รับรู้กระทั่งโดยมนุษย์มันก็ไม่มีคุณค่าแต่อย่างใดในทางประวัติศาสตร์ทั้งสิ้น

ทางด้านสายปรัชญาหรือศาสนา จะมีความคิดเกี่ยวกับ "อดีต" เป็นอย่างไรเป็นเรื่องหนึ่ง แต่ในทางประวัติศาสตร์ที่จำกัดตนเองไว้ด้วยเรื่องของหลักฐานข้อมูลแล้ว คติความเชื่อเกี่ยวกับ **"อดีตที่ไม่มีทางรู้เห็นได้เพราะมันสมบูรณ์ในตัวเอง"** นั้น เป็นคติที่ไม่อาจคงอยู่ได้ หรือสมควรสงสัยว่ามันมีอยู่จริง ทั้งในการประเมินโดยตรง หรือจากทางอ้อมของการขาดวิ่นรอยโหว่ของข้อมูล (นอกเสียจากว่าจะหลบเลี่ยงไปใช้วิธีการของปรัชญา เช่น Cartesian Ontological Argument ที่มากปัญหา เหมือนเอาเลขศูนย์หารหาค่าทางคณิตศาสตร์อย่างไรอย่างนั้น) และก็เป็นสิ่งที่เชื่อได้อย่างแน่นอนว่าถึงการค้นคว้าจะกว้างขวางลึกซึ้งกว่าที่เป็นอยู่ขณะนี้สักปานใด มีวิธีการวิเคราะห์ที่ยอดเยี่ยมขึ้นขนาดไหน ก็ไม่มีวันที่จะนำสู่การสรุปได้ว่า มันมี "อดีต" ที่ไม่อาจเข้าถึงและมีความสมบูรณ์ในตัวเองอยู่ โดยเฉพาะสำหรับในหลักวิชาที่ยึดมั่นว่า ข้อมูลหลักฐานเป็นทั้งข้อจำกัดและสรณะแห่งตน เช่น ประวัติศาสตร์ การจะไปจำนนหลงเชื่อต่อคติแนวคิดที่ขาดหลักฐานใด ๆ มารองรับสนับสนุนบ่งชี้ว่ามีอยู่จริง เป็นเรื่องที่ชวนเศร้าสลดสิ้นดี !

ข้อมูลหลักฐานที่ขาดตกบกพร่องของอดีตยังมีอยู่อย่างมหาศาล และตราบใดที่โลกยังไม่เข้าสู่ **"ยุคหลังประวัติศาสตร์"** ที่มนุษย์สามารถฝ่าสายธารของเวลา กลับไปสัมผัสเหตุการณ์ที่สนใจได้ด้วยตนเองแล้ว ความขาดตกบกพร่องเหล่านั้นก็ยังคอยการศึกษาค้นคว้าของนักประวัติศาสตร์อยู่ ถึง "อดีต" ที่มีอยู่ยังไม่ชัดเจนนัก แต่ก็ชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ ทุกขณะ มิเช่นนั้นปรากฏการณ์ที่เรียกกันอย่างหรูหราว่า "ความก้าวหน้าทางวิชาการ" ก็ได้ไหลผ่านทอดทิ้งประวัติศาสตร์ไว้เบื้องหลัง เป็นเพียงอุปาทานหรือการหลอกลวงกันเล่นเท่านั้น **การรู้ว่า "ขาด" จึงพยายามไขว่คว้าหามาไม่ใช่เพราะรู้ว่า "ครบ" แต่ไม่มีทางเข้าถึง จึงเกิดปรากฏการณ์ทางวิชาการที่เป็นอยู่ขณะนี้ได้** การจะมัวคอยเก็บเศษเล็กเศษน้อยที่กระเซ็นออกจากหลักวิชาอื่น ๆ ถึงจะเป็นวิถีทางหนึ่งซึ่งช่วยให้เกิดความรู้มากขึ้น แต่ก็ไม่มีศาสตร์ใดที่ตั้งเข็มไว้ให้เป็นเรื่องของ อดีตโดยเฉพาะ เช่น ประวัติศาสตร์ ที่มุ่งจะเปิดเผยให้ความกระจ่างแก่อดีตที่ยังสับสนคลุมเครือของมนุษย์ ถ้าแกนกลางในการจะนำสู่ความเข้าใจในอดีตอย่างไม่ว่าจะมีความขาดตกบกพร่องของข้อมูลขนาดไหน ไม่ได้เป็นไปแบบประวัติศาสตร์ หรือคือการศึกษาพฤติกรรมความคิดของมนุษย์ในเวลาและสถานที่ที่สามัญธรรมดานี้ แต่กลายเป็นทฤษฎีและวิธีการของศาสตร์อื่น ๆ หลักวิชา/แนวคิด/ ตลอดจนตัวนักประวัติศาสตร์เองก็ล้มเหลวขาดสาระเนื้อหาอย่างสิ้นเชิง

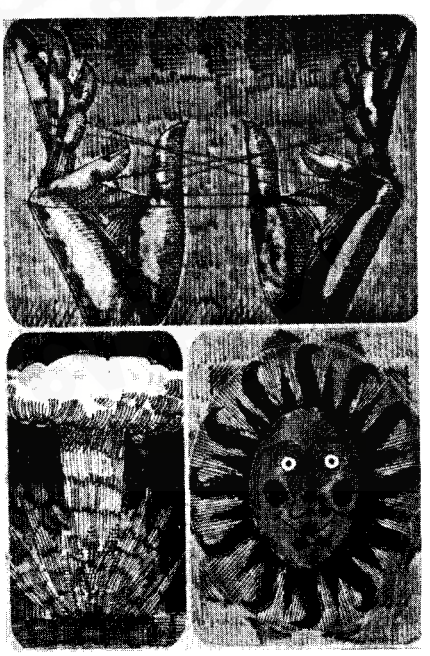

อย่างไม่ต้องสงสัยว่า หลักฐาน ข้อมูล หรือเรื่องราวเกี่ยวกับปรากฏการณ์ของพุทธศาสนาสมัยพุทธกาลนั้นยังไม่มีการรวบรวมประเมินไว้อย่างเป็นระบบ และก็คงจะยังไม่เกิดขึ้นในอนาคตอันใกล้ในอีกไม่กี่ปีข้างหน้า แต่ถ้าจะจำกัดการมองไว้ให้อยู่ในมุมแคบคือเรื่อง "แก่นแท้" ของพุทธศาสนา การศึกษาก็ไม่ควรต้องคอยให้มีข้อมูลครบถ้วนเสียก่อน เพราะถ้าจะว่ากันไปแล้ว ข้อมูลมันจะ "ครบ" หรือไม่ครบ กินความมีขอบเขตขนาดไหนก็ต้องอาศัยความรู้เกี่ยวกับ "แก่น" นี้มาเป็นตัวกำหนดว่าจะให้มันมีมากมีน้อยเท่าใด ถ้าขาดการรู้เห็นเข้าใจว่า "แก่น" นี้คืออะไร อยู่ตรงไหน สัมพันธ์กับเรื่องอะไร การจะดำเนินต่อไปก็ยากที่จะทำได้

ในเรื่องที่มีความสำคัญอย่างกว้างขวาง เช่น เรื่องของ "แก่น" หรือ "สัจจธรรม" ของพุทธศาสนา ที่เป็นผู้ควบคุมกำหนดความหมายแก่หลักธรรมคำสอนอื่นทั้งมวลที่มีอยู่นั้น ก็เป็นที่เชื่อได้ในขั้นต้น โดยสรุปก็คือ จำต้องมีการสืบทอด รับรู้ เปี่ยมคุณค่าความหมายตลอดมา มีการยกย่องกล่าวถึงกันอย่างแพร่หลาย ไม่อาจเป็นสิ่งลี้ลับ ซ่อนเงื่อน ที่จะต้องคอยให้มีการขุดคุ้ยเรื่องราวของสมัยพุทธกาลจนกระจ่างเสียก่อนจึงจะมองเห็นได้ หรือจะเข้าใจได้เฉพาะโดยผู้รอบรู้พระไตรปิฎกเชี่ยวชาญในการปฏิบัติอย่างสูงสุดแต่อย่างใด เพราะหากเป็นเช่นนั้นพุทธศาสนาก็คงความเป็นศาสนาแต่ในหมู่ผู้เชี่ยวชาญรอบรู้พวกนั้น แต่ได้กลายเป็นเพียงปรัชญาที่ไม่มีใครอื่นจะใส่ใจ ขาดจุดรวมพลังที่จะคงไว้ซึ่งการสักการะที่ถ้าตราบใดที่ "แก่น" นี้ ยังมีความเป็น "จริง" สามารถสร้างความสอดคล้องระหว่างภายในกับภายนอกทั้งใจกายแก่ผู้เลื่อมใส ไม่ถูกทำลาย ชุมชนพุทธก็ยังคงไว้ซึ่งความเป็นพุทธไม่แปรเปลี่ยนกลายเป็นอย่างอื่น หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ถ้าเรื่อง ๆ นี้มีความสำคัญ เป็นถึงแก่นของพระศาสนา ทั้งตัวแก่นเรื่องราวและข้อมูลประกอบความเข้าใจ ชี้แจงชักจูงสนับสนุนสร้างการยอมรับต่อตัวแก่น ก็ต้องมีการเก็บรักษา ถ่ายทอด รู้เห็นกันอยู่ในหมู่พุทธบริษัทโดยทั่วไป แม้จะยังไม่ใช่การเข้าถึงอย่างลึกซึ้งเทียบเท่าผู้ปฏิบัติ แต่ก็ต้องอยู่ในภาวะอันเปิดเผยแก่ชุมชนโดยส่วนรวม ขึ้นอยู่แต่เพียงว่าจะสามารถแยกแยะให้เห็นอย่างเด่นชัดว่าคืออะไรแน่ ๆ หรือไม่เท่านั้น

การเสนอหน้าเข้ามาของนักประวัติศาสตร์คนหนึ่งคนใดก็ตามที่อ้างตนว่าเป็นพุทธแล้วกำหนดเป้าหมายเอาไว้ว่าจะแสวงหาแก่นแท้ของศาสนาของตนในแบบประวัติศาสตร์ ก็อาจเหมือนกับการตั้งจุดมุ่งหมายที่ขัดแย้งกับการกล่าวอ้างอย่างอภัยไม่ได้ซึ่งเป็นความจริงในระดับหนึ่ง เพราะชาวพุทธทุกคนไม่ว่าจะเป็นอะไร ก็ต้องยอมรับอย่างไม่อาจเคลือบแคลง ว่า สัจจธรรมของพุทธศาสนาที่ค้นพบอย่างลำบากยากเย็นครั้งเมื่อพระพุทธองค์ทรงตรัสรู้นั้น ต้องอาศัยขบวนการทางปฏิบัติ สติปัญญาอันสูงส่ง และความมุ่งมั่นที่หนักแน่นก่อนจะมาบรรลุสู่ขั้นนี้ได้ ไม่มีมรรคาอื่นใดทั้งสิ้นนอกเหนือจากกรรมวิธีเดียวกับที่พระศาสดาได้ทรงสั่งสอนเอาไว้ที่จะช่วยให้เข้าถึงแก่นนี้ได้อย่างแท้จริง เพราะสิ่งที่เป็น สัจจธรรม นั้น เป็นเรื่องของ ความจริงที่อยู่เหนือกาลเวลา และก็ไม่มีศาสตร์ใดที่จะไม่ถูกจำกัดด้วยมิติที่ 4 นั้น วิชาประวัติศาสตร์ยิ่งมีความจำกัดมากกว่าศาสตร์อื่น ๆ ตรงที่มุ่งศึกษาเวลาในส่วนที่เป็น "อดีต" ซึ่งเป็นเช่นเพียงเศษหนึ่งส่วนสามของเวลาทั้งมวลเท่านั้น ความจำกัดที่มีอยู่ทั้งหมดก็เป็นที่ยอมรับในการศึกษานี้โดยดุษฎีภาพไม่มีข้อโต้แย้งเกี่ยงงอนแต่อย่างใด เพราะตราบใดที่สัจจธรรมยังคงไว้ซึ่งการเป็นความจริงที่อยู่ "เหนือ" กาลเวลา และวิชาประวัติศาสตร์ก็มุ่งพิจารณาค้นคว้าเฉพาะเรื่องของเวลาในอดีต เรื่องของสัจจธรรมก็ย่อมต้องอยู่ "เหนือ" ประวัติศาสตร์ ไม่อาจจะไปศึกษาพิจารณาได้อย่างเด็ดขาดเช่นกัน

ในขณะเดียวกัน การยอมรับนับแต่ขั้นพื้นฐานถึงความจำกัดของหลักวิชาว่าไม่อาจเข้าถึงแก่นแท้หรือสัจจธรรมของพุทธศาสนาอย่างแจ่มแจ้ง ก็ไม่ได้หมายความว่าวิชาประวัติศาสตร์ไร้ประโยชน์ใด ๆ ทั้งสิ้น ด้วยการเรียบเรียงข้อมูลที่แพร่หลายรับรู้กันอยู่ทั่วไปของชุมชนพุทธ เช่น เมืองไทย ให้เป็นระเบียบแล้วประเมินด้วยเกณฑ์ทางเวลาตามแบบของประวัติศาสตร์ก็ควรสามารถแยกแยะได้อย่างชัดเจนว่า อะไรไม่ใช่แก่นแท้ ๆ ของพุทธศาสนา เป็นเพียงเรื่องขององค์ประกอบหรือเงื่อนไขที่ผูกติดอยู่กับเวลาของอินเดียสมัยพุทธกาล ไม่ใช่ผลของการตรัสรู้ของพระพุทธองค์แต่อย่างใดทั้งสิ้น ซึ่งถึงการพิจารณาในลักษณะนี้อาจไม่มีวันนำสู่ความเข้าใจอย่าง "ถ่องแท้" ว่า สัจจธรรมของพุทธศาสนาเป็นประการใดแน่ ๆ เป็นเพียงข้อมูลในแง่ลบเท่านั้น แต่แม้จะจำกัดอยู่เพียงแค่นั้นก็อาจเพียงพอต่อการเห็นว่าเรื่องเกี่ยวกับ "แก่น" นั้นเป็นอย่างไร พอเลา ๆ ซึ่งก็อาจจะพอเพียงต่อการเริ่มต้นนำไปสู่การสะสางข้อขัดแย้งปูพื้นฐานในการแก้ไขปรับปรุงให้พุทธศาสนาดำรงอยู่เพื่อชุมชนไทย เอื้ออำนวยให้การพัฒนาเป็นไปในทิศทางที่ประสงค์ บรรลุสู่ความสุขสงบสมบูรณ์รุ่งเรืองดังที่ได้ตั้งความหวังกันไว้

สำหรับคนไทยที่เป็นพุทธทุกคน โดยไม่จำกัดเพศ ระดับของการศึกษา ความเอนเอียงส่วนบุคคล หรือความแตกต่างทางความยึดมั่น ปัญหาหลักที่นำสู่การโต้แย้งเกี่ยวกับศาสนาพุทธก็ดูจะไม่เคยมุ่งสู่ประเด็นว่าอะไรคือแก่นแท้ ๆ ของศาสนาเลย ทุกคนทุกฝ่ายต่างก็เห็นพ้องต้องกันว่า แกนกลางของพุทธศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับ อริยสัจ 4 อันประกอบด้วยเรื่องของ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค สี่ประการด้วยกัน และมีหลัก ไตรลักษณ์ หรือเรื่องของ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อีกสามประการเป็นแม่บทกำกับการอธิบายทั้งอริยสัจ 4 และไตรลักษณ์เมื่อร่วมกันจะเป็นทั้งแก่น โครงสร้างและขอบข่ายที่ครอบคลุมเนื้อหา วิธีการ และกระบวนการของพุทธศาสนาไว้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของ บุญ บาป กรรมดี กรรมชั่วของชาวบ้านเรื่อยขึ้นไปถึงหลัก ปฏิจจสมุปบาท ที่พวกพระนิยมพูดถึงกัน ต่างอยู่ในสองเรื่องนี้ทั้งสิ้นไม่ทางตรงก็ทางอ้อมทางใดทางหนึ่ง ขึ้นอยู่กับความรู้ ความสนใจ ของพุทธบริษัทคนหนึ่ง ๆ เป็นที่ตั้ง และเพราะทั้งสองเรื่องนี้เกี่ยวพันกับทุกสิ่ง

ทุกอย่างของศาสนา ก็หมายถึงว่าทั้งสองประการคือ แก่นแท้ของศาสนาอันเกิดจากการตรัสรู้ได้มาเองโดยองค์ศาสดา เป็นความจริงแท้แน่นอน อยู่เหนือขอบเขตเงื่อนไขของกาลเวลา ไม่อาจพิจารณารู้แจ้งเห็นจริงด้วยศาสตร์ธรรมดาของมนุษย์ไปในทั้งสองประการควบคู่กัน

ถ้าจะพิจารณาในแง่ของ "พระพุทธวัจจนะ" ความเชื่อที่กำหนดให้ทั้งเรื่องอริยสัจ 4 และไตรลักษณ์ เป็นแก่นของพุทธศาสนาร่วมกัน ก็ไม่มีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนแต่อย่างใดทั้งสิ้น เพราะก็สอดคล้องกับการสรุปของพระพุทธองค์เอง และก็เป็นที่กล่าวถึงรับรู้ทั่วไปว่า "ทั้งมวลที่สอนคือเรื่องของทุกข์ และการหลุดพ้นทั้งสิ้น" ไม่มีอื่นใดนอกเหนือไปจากนี้อีก ซึ่งก็ทำให้ทุกหลักธรรมคำสอนที่เกี่ยวกับเหตุ ปัจจัย ผล และหนทางสู่การหลุดพ้นจำต้องเป็นเรื่องของ "แก่นแท้ เนื้อใน" ของพุทธศาสนา ตามพระพุทธวัจจนะ ไปด้วยเช่นกัน เพราะในเมื่อสิ่งที่ทรงแสดงธรรมเทศนาทั้งหมด ต่างก็เกี่ยวข้องกับเพียงแค่สองเรื่องนี้ พระพุทธวัจจนะโดยส่วนรวมอย่างไม่ขาดตกบกพร่อง ก็ต้องเป็นแก่นของพุทธศาสนาอย่างไม่ต้องสงสัย ภายในหลักตรรกะนี้อย่างแน่นอน

แต่ถ้าจะลองพิจารณาปัญหานี้ โดยเพ่งเล็งไปในแง่ของ "ครู" คนหนึ่ง ซึ่งไม่ว่าจะยอดเยี่ยมเปรื่องปราดขนาดไหน คำทุกคำ เรื่องทุกเรื่องที่สอนสั่งตลอดอายุขัยของความเป็นครู ก็ไม่จำเป็นและกระทั่งไม่อาจเป็นสิ่งที่ค้นคว้าปฏิบัติ "รู้มาด้วยตนเอง" ทั้งหมด หรือจะพูดอีกนัยหนึ่งให้ชัดเจนขึ้นก็คือ มันมีความแตกต่างห่างไกลอันยิ่งใหญ่ระหว่างสิ่งที่ทรง "ตรัสรู้" กับสิ่งที่ทรง "สอน" เพราะถึงในส่วนของการ "สอน" ที่มีการจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร ให้ศึกษาอ้างอิงได้นั้น จะต้องไม่ขัดแย้งมีแต่ความสอดคล้องกับส่วนที่ "ตรัสรู้" ก็ตาม แต่กระนั้นทั้ง 2 ประการก็ ไม่ใช่ เรื่องหนึ่งเรื่องเดียวกัน ดังนั้น แม้ว่า "พระสัทธรรม" ที่พระพุทธองค์ทรง "ตรัสรู้" ได้มาด้วยตนเอง จำต้องเป็นความจริงแท้แน่นอนอย่างปราศจากเงื่อนไขทางเวลาแต่อย่างใดสำหรับชาวพุทธ แต่ในส่วนที่ "สอน" นั้น กลับจะต้องอยู่ภายใต้การควบคุมบังคับให้อยู่ในเกณฑ์ของเวลา เพราะมิเช่นนั้นแล้ว การถ่ายทอดในส่วนที่ "ตรัสรู้" ก็ไม่อาจกระทำได้ และในส่วนที่ "สอน" โดยเฉพาะนี้ ถ้ามีการเปลี่ยนแปลงทางเวลาอย่างมากและรวดเร็วดังในปัจจุบัน "เงื่อนไข" เดิม ซึ่งเคยถูกต้องนั้น ก็อาจกลายเป็นสิ่งที่ผิดพลาดขาดความเป็นจริงไปแล้วก็ได้เช่นกัน

การศึกษาในแบบประวัติศาสตร์เพื่อแยกประเด็นที่เป็นปัญหาดังกล่าวสามารถจะกระทำได้มากมายหลายวิธี นับแต่การตรวจสอบลักษณะของชุมชน ศึกษาสภาพแวดล้อม ตรวจสอบทัศนคติเปรียบเทียบความยึดมั่นอะไรต่าง ๆ จิปาถะ แต่วิธีที่เรียบง่ายที่สุดทั้งในแนวทางการศึกษาและการติดตาม ก็คือ การศึกษาจากพุทธประวัติและข้อมูลอื่นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางในชุมชนพุทธ แล้วนำเกณฑ์ทางเวลาเข้ามาแบ่งแยก ส่วนที่ศึกษาค้นคว้าหาข้อสรุปได้ (เพราะอยู่ภายใต้กฎเกณฑ์) ออกจากส่วนที่ไม่อาจศึกษาเข้าถึงได้ (เพราะอยู่ "เหนือ" กฎนอกเกณฑ์จริง ๆ) เป็น "สัจจธรรม" ของพุทธศาสนา ที่ชาวพุทธควรยึดไว้แนบใจ นำไปเป็นแกนกลางของการพัฒนาให้เกิดความรุ่งเรืองสถาพร แต่ส่วนใดไม่ใช่ก็ควรมีการเปลี่ยนแปลงแก้ไขให้เหมาะสมสอดคล้องกับแต่ละช่วงเวลา ไม่ควรยึดมั่นถือมั่นกันจนเป็นของตายตัวอีกต่อไป

ตามพุทธประวัติที่รู้จักและเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไป[11] เนื้อหาโดยสังเขปมีอยู่ว่าสิทธัตถะกุมารที่ต่อไปจะตรัสรู้เป็นพระศาสดาของศาสนาพุทธนั้นเป็นโอรสของกษัตริย์ เมื่อตอนประสูติก็เกิดอัศจรรย์มีนิมิตรหมายหลายประการ ซึ่งจะเป็นที่ยอมรับหรือไม่ยอมรับของปราชญ์สมัยใหม่ก็ตาม ก็มีการระบุไว้อย่างแจ่งชัดว่าพระกุมารนั้นมีพระวรกายเพรียบพร้อมด้วย "ทวัตติงสมหาปุริสลักขณะ" เลอเลิศทุกประการ จนมีคำทำนายทายทักประกอบเรื่องของการประสูติว่าเมื่อเติบใหญ่ พระกุมารนี้จะได้เสวยราชสมบัติแผ่แสนยานุภาพเป็นพระมหาจักรพรรดิ์อันยิ่งใหญ่ หรือจะกลายเป็นพระบรมศาสดามีคนเคารพนับถือมากมาย ประการใดประการหนึ่ง

จากคำทำนายนี้ ทำให้ตลอดชีวิตฆราวาสของพระกุมารจะได้รับการปรนเปรอจากพระราชบิดาของพระองค์ ด้วยความมุ่งหวังว่าพระโอรสจะไม่สละเพศออกบวชไปเป็นศาสดา ประสงค์ให้มีความอาลัยอาวรณ์อยู่กับความสุขทางโลก จึงพยายามห้อมล้อมพระกุมารด้วยข้าทาสสนมกำนัล ที่แต่ละคนก็ได้ผ่านการคัดเลือกแล้วว่าจะต้องมีสุขภาพดี สวยงาม แข็งแรง ทุกคนไป พระโอรสจึงใช้ชีวิตด้วยความสุขสำราญอย่างสุดจะเปรียบ แม้พระราชวังเองก็มีไว้ถึง 3 แห่ง เพื่อแปรพระราชฐานได้ตามฤดูกาล ที่ถ้าสรุปแบบชาวบ้านที่สงฆ์รุ่นใหม่นิยมกระทำกันก็คือ เจ้าชายสิทธัตถะนั้นได้ผ่านวัยหนุ่มมาอย่างโชกโชน เกือบครบในทุกสิ่งทุกอย่างจะขาดอยู่ก็เฉพาะความรู้เกี่ยวกับโลกภายนอกพระราชฐานว่าคนจริง ๆ นั้นเขาอยู่กัน/เป็นกันอย่างไรจริง ๆ ทั้งนี้ก็ด้วยว่าพระราชบิดาของพระองค์ทรงหวงห้ามพระโอรสไว้ประการเดียวเท่านั้น คือ ห้ามออกไปภายนอก ไม่ต้องการให้พระกุมารมีโอกาสไปสัมผัสพบกับประสบการณ์ในแง่ลบ ที่อาจกระตุ้นให้เจ้าชายสิทธัตถะสละชีวิตทางโลกไปแสวงหาความสุขทางธรรมแทน

แต่ความประสงค์ของพระเจ้าสุทโธทนะผู้เป็นพระราชบิดาก็กลายเป็นหมันเพราะข้อบกพร่องของการรับรู้โลกของเจ้าชายสิทธัตถะ ก็ได้รับการเสริมจนครบบริบูรณ์เมื่อเสด็จออกประพาสรอบพระนคร (หรืออุทยาน) ได้พบกับการ แก่ เจ็บ ตาย (ชรา พยาธิ มรณะ) ซึ่งตามพุทธประวัติก็แจ้งให้ทราบว่าประสบการณ์นี้ก่อให้เกิดความว้าวุ่นใจครั้งใหญ่จนพระกุมารไม่อาจเสวยสุขได้ดังเคย ประกอบกับขณะนั้นเป็นขณะเดียวกับที่พระวรชายาพิมพายโสธรา ที่ทำการอภิเศกสมรสถึงสิบกว่าปีก่อนหน้านี้ก็กำลังทรงพระครรภ์เป็นครั้งแรก และก็ครบกำหนดทศมาสพอดีเช่นกัน เมื่อพระกุมารของพระองค์ทรงประสูติออกมา เจ้าชายสิทธัตถะซึ่งอยู่ในภาวะจิตอันไม่สงบดังกล่าวก็ตัดสินพระทัยได้ ขนานนาม

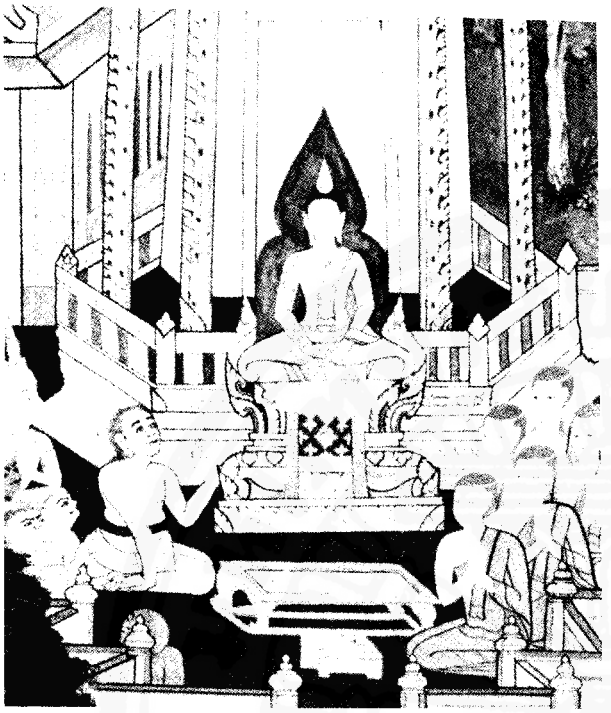

พระโอรสว่า "ราหุล" แล้วหลบออกจากพระราชฐานสละราชสมบัติและทุกสิ่งทุกประการที่เคยให้ความสุขแก่ตน ละเพศฆราวาสไปเป็นบรรพชิต เพื่อแสวงหาหลักธรรมในการดับทุกข์ที่ได้ประสบมาทั้งปวง ช่วงแห่งการแสวงหานี้กินเวลาถึง 6 ปี ที่รวมถึงการไปเสียเวลาศึกษาจากฤษีที่ได้รับการยกย่องว่ายอดเยี่ยมในเวลานั้นถึง 2 องค์ แต่คำสอน/วิธีการของฤษีทั้ง 2 ไม่เป็นที่พึงใจ เห็นว่าไม่อาจนำสู่การหลุดพ้นที่แท้จริง เป็นเพียงการสะกดหยุดความเป็นทุกข์ไว้ได้ชั่วครั้งคราวไม่ถาวร จึงไปบำเพ็ญเพียรด้วยตนเอง เมื่อผ่านการทดลองเองแล้วจึงค้นพบ "ทางสายกลาง" ว่าเป็นทางที่ประเสริฐสุด และบำเพ็ญไปตามนั้นจนสำเร็จตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า ณ โคนต้นโพธิ์ ริมฝั่งแม่น้ำเนรัญชรา บรรลุถึงหลักสัจจธรรม มีพระชนม์พรรษาครบ 35 ปีพอดี

เรื่องราวต่าง ๆ ในพุทธประวัตินับแต่จุดแห่งการตรัสรู้ที่มีว่า นับแต่นั้นอีก 45 พรรษา พระพุทธองค์ก็ทรงออกโปรดสัตว์แสดงธรรมเทศนา มุ่งหวังให้คนอื่นเข้าถึงพระธรรมอันจริงแท้แน่นอนที่พระองค์ทรงตรัสรู้ได้มา ให้โอกาสแก่ทุกคนได้หลุดพ้นจากห้วงทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์ ซึ่งการเทศนาสั่งสอนของพระองค์นั้นก็ทรงปฏิบัติอย่างต่อเนื่องไม่ขาดตอน ตราบจนถึงวาระสุดท้ายก็เสด็จปรินิพพานไป เมื่อพระชันษาได้ 80 ปีบริบูรณ์ ที่ชาวพุทธทุกคนก็ทราบขึ้นใจกันอย่างดีนับแต่ต้นจนจบ ไม่ต้องไปพลิกหากางตำราค้นคว้ากันให้ยุ่งยาก ซึ่งถ้าพิจารณาแม้เพียงจากตัวพุทธประวัติและข้อมูลที่รู้ ๆ กันอยู่ทั่วไปแค่นี้ นำเอา "เวลา" เข้ามาเป็นเกณฑ์ แล้วไต่สวนเรื่องราวด้วยปัญญา เหตุผล และจิตที่เป็นกลางเปิดกว้างตามหลักของพุทธศึกษา ชาวพุทธทุกคนก็ควรสรุปตรงกันได้อย่างง่าย ๆ ว่า ถึงเรื่องของ "ทุกข์และการหลุดพ้น" จะเป็นแกนรวม ๆ ของพระศาสนา เป็น 2 สิ่ง 2 ประการที่ควบคู่กันอยู่ก็จริง แต่ก็ **มีเฉพาะเรื่องของ "การหลุดพ้น" เท่านั้น ที่เป็นผลโดยตรงจากการ "ตรัสรู้" ขององค์พระศาสดา** นอกเหนือจากนั้นแม้จะเป็นเรื่องของ "ทุกข์" เองก็ไม่ใช่ เพราะเรื่องเหล่านั้นเป็น**ความรู้ที่มีอยู่ก่อนการตรัสรู้** แม้จะยังไม่ลึกซึ้งอะไรนัก แต่ก็ต้องมีอยู่แล้ว และความรู้นี้ก็เป็นเหตุสำคัญให้เกิดการแสวงหาหนทางในอันจะ "หลุดพ้น" เป็นองค์ประกอบพื้นฐาน แต่มิใช่ "แก่นแท้" ของศาสนาจากการตรัสรู้ขององค์พระศาสดาแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ในขบวนการทางความคิด ถ้าไม่อาจยอมรับข้อสรุปของด้านบนยังยืนยันจะให้เรื่องของ "ทุกข์" เป็น "แกนร่วม" ของ "แก่นแท้" ของพุทธศาสนา ไม่ว่าในทางใดก็ตามก็จะสร้างปัญหาความขัดแย้งขึ้นตามมาอย่างมากมาย เพราะถ้าเจ้าชายสิทธัตถะไม่ทราบอยู่ก่อน ว่า "ทุกข์" นั้นเป็นอย่างไร แล้วเหตุไฉนท่านจึงทรงออกผนวช เป็นต้น หรือแม้นจะสามารถให้คำตอบทำนองว่าทรงทราบอยู่บ้างแต่ยังไม่กระจ่างนัก (คือ ถ้ารักจะแบ่งแบบ "โลกุตตะ" จาก "โลกียะ") ที่ถ้าเป็นเช่นนั้นจริง ก็ควรต้องตอบคำถามต่อไปว่า แล้วทำไมหลังจากการพบเห็นการ แก่ เจ็บ ตาย จึงทรงว้าวุ่นกังวลพระทัยอย่างยิ่งยวด เป็นความกังวลที่มากกระทั่งเมื่อพระโอรสประสูติขึ้น ก็ประทานนามว่า "ราหุล" ให้ทันที ถ้าไม่ได้สืบเนื่องมาจากความปริวิตกในพระทัยว่า บัดนี้สิ่งกังวลได้มาปรากฏต่อพระเนตรเอง เป็นการเวียนมาบรรจบของ **วงจรแห่งความทุกข์** อย่างครบถ้วน ทั้งการเกิด แก่ เจ็บ และตาย (หรือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา)* อันเป็นวัฏฏจักรแห่งสรรพสิ่ง ตามคติความเชื่อที่เรียกว่า **ไตรลักษณ์** นั้น กำลังเริ่มจะหมุนเวียนใหม่อีกครั้งจากจุดแห่งประสูติกาลนี้

คำว่า "ราหุล" เองก็ไม่ควรจะมีความหมายอันจำกัดอยู่เพียงว่า การมีลูกคือภาวะหน้าที่ของบิดาตามธรรมดาของชาวบ้านชาวช่องทั่วไป เพราะไม่ว่าอย่างไรเจ้าชายสิทธัตถะก็ไม่ใช่ชาวบ้านอันสามัญ ที่จะต้องพะวักพะวนกับการเลี้ยงดูลูกเต้า และถ้าเป็นเรื่องภารกิจที่หนักอกจริง ๆ ก็คงไม่เกิดการขนานนามให้เสร็จสรรพแล้วออกบรรพชาทันที เพราะการออกบวชสำหรับชาวบ้านในเวลาเช่นนี้ ก็เท่ากับเป็นการละเลยหน้าที่ของบิดา ทอดทิ้งให้มารดาเป็นฝ่ายรับภาระทั้งมวลที่ร่วมกันก่อขึ้นโดยตรง จนเป็นเรื่องที่อาจเข้าทำนองว่า "ท้องแล้วทิ้ง" ไปเลยก็ได้ ควรจะต้องดำรงอยู่ในเพศฆราวาสสืบไปถ้าการตีความคำว่า "ราหุล" แบบเดิมเป็นสิ่งที่ถูกต้อง แต่การออกบวชเป็นบรรพชิตของพระพุทธองค์ ก็ไม่ควรจะกระทบกระเทือนต่อการเลี้ยงดูพระกุมาร จนการประทานนามก่อนการสละเพศควรนำไปสู่การสรุปว่า **การเกิดคือ "ห่วงคล้องคอ" ของมนุษยชาติหรือสิ่งมีชีวิตทั้งมวลในตัวเอง ที่จะต้องเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏอันมากด้วยทุกข์นี้** สมควรจะต้องสละข้อผูกพันทางโลกออกแสวงหาทางหลุดพ้น ไม่ให้มีการ "เกิด" อุบัติขึ้นอีก จึงจะสอดคล้องกับพุทธประวัติเท่าที่ทราบกันดีอยู่

---

* ดูหมายเหตุที่เชิงอรรถ 18 ประกอบ.

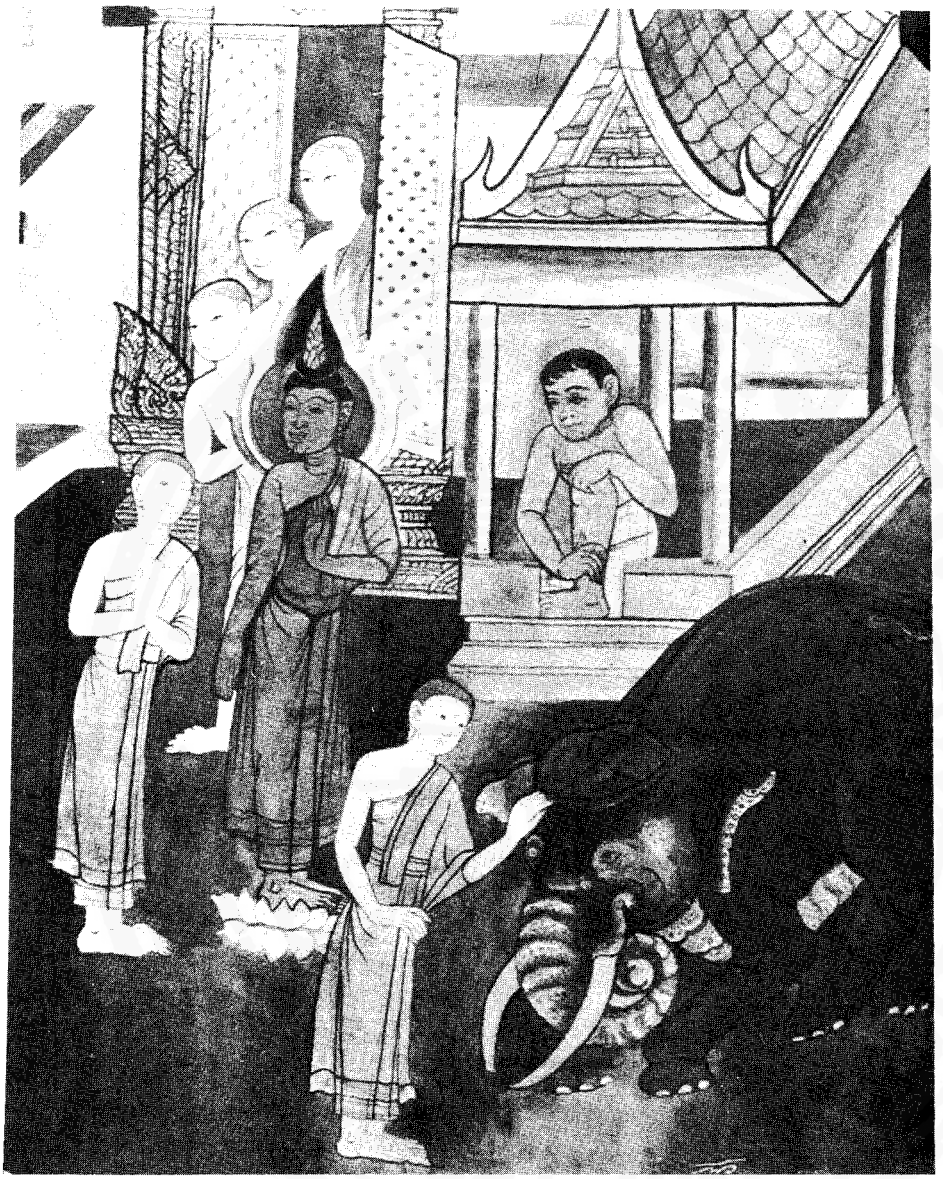

ถ้าจะประเมินจากข้อมูลตามพุทธประวัติกันจริง ไม่ไปยึดติดกับการตีความแบบเก่า แล้วนำเหตุผลการพิจารณาไปถึงที่สุดแล้ว ก็จะเห็นว่า ความสัมพันธ์ระหว่างการประสูติและการประทานนามแก่พระโอรส การออกบรรพชา ตลอดจนการแสดงออกที่มุ่งมั่นของพระพุทธองค์ที่ประสงค์จะบรรลุสู่การหลุดพ้นต่าง ๆ เหล่านี้ ความหมายของคำว่า "ราหุล" ก็จะมีความลึกล้ำยิ่งขึ้นตามลำดับ เพราะการประสูติของพระโอรส หรือการเริ่มต้นหมุนเวียนของวงจรแห่งความทุกข์ของพระ "ราหุล" นั้น เป็น "ผล" จากพฤติกรรมของพระพุทธองค์เองโดยตรง ท่านเป็น "เหตุ" ให้ชีวิตใหม่คือพระกุมารถือกำเนิดขึ้นมาได้ ซึ่งก็เป็นการย้ำซ้ำสองให้เห็นว่า ตัวพระองค์เองใช่จะเป็นแค่เพียงวงจรแห่งทุกข์วงจรหนึ่งเท่านั้น แต่ยังเป็น "เหตุปัจจัย" หรือ เครื่องมือกลไก ที่จะชักนำให้วงจรแห่งทุกข์อื่น ๆ เข้าสู่การหมุนเวียนเพิ่มขึ้นด้วย หรือถ้าจะพูดอีกนัยหนึ่งก็คือ จากประสบการณ์ที่พระพุทธองค์ได้ประจักษ์แก่ตนเองนับแต่พบคนแก่ เจ็บ ตาย และการ "เกิด" ของพระโอรสตามลำดับ ที่แถลงไว้ในพุทธประวัตินั้น ถ้ามองจากแง่คิดของพุทธศาสนาจะได้ภาพรวมว่า **ชีวิตทุกชีวิตในห้วงแห่งสังสารวัฏฏเป็นทั้งตัว "เหตุ" และ "ผล" ซึ่งกันและกัน และการ "เกิด" ครั้งหนึ่ง ๆ ก็เป็น "ต้นเหตุ" ของความทุกข์ทั้งมวล นับแต่การ แก่ เจ็บ ตาย ของตนเอง ตลอดจนการอุบัติขึ้นของวัฏฏจักรใหม่ พร้อม ๆ กันไปด้วย** การจะ "ระงับ" ไม่ให้ตนเองตกเป็น "เหตุ" ของวัฏฏจักรอื่นสามารถกระทำได้อย่างง่าย ๆ โดยเพียงแต่ละเพศฆราวาสไปเป็นบรรพชิตเลิกข้องแวะกับอิตถีเพศ งดเว้นเรื่อง "กาม" ก็สามารถบรรลุจุดประสงค์ขั้นต้น แต่การจะไปถึงอีกระดับหนึ่งคือ การยุติ หรือ "การหยุด" ไม่ให้มีการเกิดของตนเอง ที่จะเป็น "ผล" ของการชักจูงของคนอื่นให้กลับเข้าสู่วงจรแห่งทุกข์อีกเป็นเรื่องยุ่งยากมาก

และในเมื่อการควบคุมให้ผู้อื่นทั้งหมดงดเว้นกามเป็นสิ่งสุดวิสัย และความสัมพันธ์ทางเพศก็เป็นเพียง "สื่อ" ของการเกิดเท่านั้น ไม่สามารถจะชักนำให้ใครคนใดคนหนึ่งกลับมา "เกิด" ขึ้นได้จริง ๆ การจะ "เกิด" หรือไม่ "เกิด" อีก เป็นเรื่องส่วนบุคคล เป็น "ผลกรรม" ของตนเอง ไม่ใช่ของใครอื่น ดังนั้นการจะ "หลุดพ้น" เลิกไม่เป็นทั้งสื่อและผลของความทุกข์อีก ต้องอาศัยการบำเพ็ญเพียร ศึกษา ภาวนา ของพระองค์เองเป็นที่ตั้ง จึงจะประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง

การพิจารณาปัญหาของการออกบวชของเจ้าชายสิทธัตถะดังลักษณะที่กระทำไปแล้ว อาจดูล่อแหลมส่อเป็นนัยว่าผู้ศึกษาอาศัยการ "มองย้อนหลัง" โดยนำเอาหลักธรรมของพุทธศาสนาจากการตรัสรู้ที่เกิดขึ้นภายหลังกลับไปใช้ประเมินการออกบวชที่เกิดขึ้นก่อน หรืออะไรทำนองนั้นที่ถือเป็นพฤติกรรมต้องห้ามผิดศีลข้อหนึ่งของหลักวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งก็เป็นจริงตามนั้น แต่ไม่แน่ว่าจะต้องเป็นปัญหา เพราะถ้าเรื่องของบุญ กรรม กาม เหตุ ปัจจัย และตัวทุกข์พื้น ๆ พวกนี้ที่กล่าวถึงนั้น ต้องรอคอยอาศัยการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ที่จะเกิดขึ้นจึงเป็นที่ทราบ หลังการออกบวชอีกถึง 6 ปีจริง แล้วเหตุไฉนตามพุทธประวัติก็แสดงให้เห็นว่าพระเจ้าสุทโธทนะ พระราชบิดาของพระพุทธองค์ก็ทรงทราบด้วย และก็ทรงทราบนับแต่การประสูติของสิทธัตถะราชกุมารก่อนการตัดสินพระทัยออกบวชถึง 29 ปี กล่าวคือ นับแต่มีการทำนายทายทัก ก็กวดขันไม่ให้พระโอรสมีโอกาสรับรู้กับความเป็นจริงของชีวิตทางภายนอก สกัดกั้นไม่ให้ภาวะเศร้าหมองของการแก่ เจ็บ ตาย ได้กลายใกล้พระราชบุตร ตลอดจนกระทั่งสร้างพระราชวังถึง 3 หลัง เพื่อไม่ให้พระกุมารเกิดความเบื่อหน่ายที่ต้องใช้ชีวิตอยู่เฉพาะภายในพระราชฐาน เรื่องราวทั้งมวลเหล่านี้ถ้าไม่แสดงถึงว่า พระเจ้าสุทโธทนะก็ทรงทราบเกี่ยวกับเหตุแห่งทุกข์ และรู้อย่างดีที่สุดว่า "ความทุกข์" พวกนี้ อาจกระตุ้นให้พระราชบุตรสละเพศไปแสวงหาทางหลุดพ้นด้วยวิถีของบรรพชิต ถ้าไม่ทราบอยู่ก่อนแล้วเหตุใดต้องวางมาตรการไว้อย่างเข้มงวดให้วุ่นวายไปหมด และถ้ากระทั่งเรื่องราวเหล่านี้ที่เป็นพุทธประวัติมีความผิดพลาดคลาดเคลื่อนไม่เป็นจริงตามที่เชื่อถือกันมา เรื่องอื่น ๆ นับแต่หลักธรรมคำสอน ตลอดจนเรื่อง "พระนิพพาน" ก็ไม่มีความน่าเชื่อถือเช่นกัน เพราะเรื่องที่สะดวกต่อการจดจำ เช่น พุทธประวัติ ก็ยังจำกันมาผิด ๆ แล้ว เรื่องที่ยาก ๆ ดังหลักธรรมคำสอนจะจำกันถ่ายทอดผ่านกันมาอย่างถูกต้องอย่างไรได้

จากข้อมูลในพุทธประวัติที่ชาวพุทธทุกคนรู้กันดีตลอดเวลามา (ที่ดีมาก กระทั่งไม่ต้องมีการเน้นให้เห็นความสำคัญอีกนั้น) ทำให้ปัญหาประเด็นเรื่อง "แก่น" ของพุทธศาสนาอันเกิดจากตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าแคบลงจนเป็นเพียงเรื่องของ "การหลุดพ้น" เท่านั้น เพราะถ้าพิจารณาตามเกณฑ์ของเวลาแล้ว ก็ยากจะหลีกเลี่ยงจากการสรุปว่า พระพุทธองค์จำต้องตระหนักถึงเหตุปัจจัยและผลของทุกข์มา ก่อน การออกผนวช ซึ่งก็เท่ากับเป็นการเกิดขึ้นก่อนการตรัสรู้อย่างแน่นอน เรื่องพวกนั้น เป็นเพียงกระบวนการพื้นฐานที่จะนำสู่การแสวงหาหนทางจนประสบความสำเร็จในภายหลังเท่านั้น

ในความเป็นจริงตามหลักฐานข้อมูล เรื่องเกี่ยวกับ ขบวนการทางความคิดก่อนการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ก็ไม่ใช่ประเด็นที่ลึกลับซับซ้อนกระไร หรือเพิ่งจะมาตั้งเป็นข้อสังเกตเป็นครั้งแรกด้วยความเป็นอัจฉริยะของผู้พิจารณาในที่นี้ เรื่อง ๆ นี้ก็ดูจะเป็นปัญหาที่เรียกร้องคำตอบจากชาวพุทธส่วนหนึ่งอยู่ตลอดเวลามาเช่นกัน เพียงว่าการแสวงหาคำตอบในทุกประการของพุทธศึกษา ถูกผูกมัดด้วยหลัก "ปุจฉาวิสัชนา" จนคำถามคำตอบทั้งมวลมี "สูตร" ตกทอดมาจากโบราณกาลทั้งสิ้น และในเรื่อง **"พระพุทธองค์ทรงทราบได้อย่างไรถึงเรื่องของความ "ทุกข์" ทั้ง ๆ ที่ยังไม่ได้ทรงตรัสรู้?"** ก็มีคำตอบสำเร็จรูปเตรียมไว้อย่างพร้อมสรรพแล้วว่า ที่เป็นดังนี้เพราะ

> *พระองค์เคยย่ำยีแยก ขยายกระจายสังขาร เห็นความจริงสามประการคือ อนิจตา ความเป็นของไม่เที่ยง ทุกขตา ความเป็นทุกข์ อนัตตา ความเป็นของใช่ตัวตน ด้วยปัญญา และกุศลอื่นมีทานศีล เป็นต้น ซึ่งพระองค์ได้บำเพ็ญเพียรในภพอื่นมามากนาน จึงเป็นอุปนิสัยบันดาลให้พระองค์เห็นดังนี้ แล*
>
> (พระอมราภิรักขิต : 12)

คำตอบที่ยกมาให้เห็นนี้ในตัวของตัวเองก็ไม่ใช่ต้นตอเป็นการรับทอดกันสืบ ๆ มา และอาจไม่จำเป็นต้องนำมาเป็นตัวอย่างทำนองประจานถ้าไม่ใช่เป็นข้อความที่มาจากหนังสือชื่อ บุพพสิกขาวรรณา ซึ่งได้รับการตรวจสอบชำระโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ถือกันว่าเป็นอัจฉริยะองค์หนึ่งในหมู่สงฆ์ของรัตนโกสินทร์ว่าถูกต้องแน่แท้ มีชื่อของพระองค์ท่านค้ำประกันสามารถใช้เป็นหนังสือพื้นฐานของพุทธศึกษาอย่างเป็นทางการทั่วไป

การให้คำตอบและคำอธิบายต่อปัญหาดังที่หยิบยกมาเป็นตัวอย่างประกอบให้เห็นนั้น ยังคงความศักดิ์สิทธิ์ดำรงความเป็นจริงอยู่ได้ในโลกปัจจุบันก็เพราะสงฆ์เป็นผู้กล่าวเท่านั้น คนทุกคนที่ผ่านการศึกษาในระบบที่มีอยู่ขณะนี้จนมีอายุครบบวช ก็คงทราบเป็นอย่างดีว่าคำตอบทำนองนี้มีปัญหามากเพียงใด เพราะแทนที่จะสะสางให้ความกระจ่างแก่ตัวปัญหากลับก่อให้เกิดความสับสนยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม เช่น ถ้ากระทั่งในภพชาติของเจ้าชายสิทธัตถะที่จะตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้านั้น ก็ยังไม่ทรงทราบเลยว่าความทุกข์คืออะไรแน่ ๆ เป็นเพียงแค่เรื่องของ "อุปนิสัย" เท่านั้น แล้วชาติภพก่อน ๆ หน้านั้น ที่บุญญาบารมียังไม่มีการสั่งสมจน

แก่กล้าเท่ากับในภพในชาตินี้ พระองค์ไปทรงทราบได้อย่างไรถึง "บำเพ็ญ" เพียรมาได้อย่างถูกต้อง จนสามารถ **"เห็นความจริงสามประการ"** อันถือกันว่าเป็นส่วนหนึ่งของแก่นของพุทธศาสนาที่เกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ ไม่มีใครมาสอนสั่งรู้มาด้วยตนเองทั้งสิ้น จนคำกล่าวทำนองนี้มีแต่ความขัดแย้งในตัวเอง จะเป็นที่ยอมรับได้ก็ต่อเมื่อผู้ถามเอ่อท้นหลากท่วมไปด้วยศรัทธาเท่านั้น

ความสับสนวุ่นวายทางความคิดความเชื่อจนมีการดึงหลัก **ไตรลักษณ์** หรือ "ความจริงสามประการ" นั้นไปปนกับ "แก่นแท้" ของพุทธศาสนาอันเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ในขั้นสูงสุดเป็นผลมาจากการยอมรับถึงความเป็นจริงของพระ **พุทธพจน์** อย่างขาดการพิจารณาโดยตรง เพราะในเรื่องของไตรลักษณ์นั้น พระพุทธองค์ก็ได้เคยตรัสเอาไว้ว่า

> *ตถาคต [พระพุทธเจ้า] ทั้งหลาย จะอุบัติหรือไม่ก็ตาม ธาตุ [หลัก] มีอยู่ เป็นธรรมฐิติ เป็นธรรมนิยามว่า*
>
> 1. *สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง.....*
> 2. *สังขารทั้งปวง เป็นทุกข์.....*
> 3. *ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา.....*

ที่แม้นว่าข้อความยุติลงเพียงนี้ ก็จะไม่นำสู่ปัญหาความสับสนใด ๆ ทั้งสิ้นสรุปได้เลยว่า เรื่อง **ไตรลักษณ์** นั้น ควรเป็นที่รับรู้แพร่หลายกันอยู่แล้วในชุมชนอินเดียโบราณ เพราะก็เป็นที่รู้กัน (อย่างน้อยก็ทางหลักฐาน) ในหมู่ชาวพุทธว่า พระพุทธองค์ **ของชาวไทย** ไม่ใช่ "ตถาคต" องค์แรก เคยมีมากมาย (เท่าที่รู้จักก็ 3 องค์แล้ว) ก่อนองค์นี้ หลักการของไตรลักษณ์ก็ควรเป็นที่เผยแพร่รู้กันอยู่ในขณะนั้นเช่นเดียวกับขณะนี้ แต่ข้อความก็ไม่ยุติลงแค่นั้น กลับขยายเพิ่มอีกว่า

> *ตถาคตตรัสรู้ เข้าถึงหลักนั้นแล้ว จึงบอกแสดงวางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย ชี้แจง* **ทำให้เข้าใจง่าย** *ว่า "สังขารทั้งปวง ไม่เที่ยง.....สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์.....ธรรมทั้งปวง เป็นอนัตตา.....*
>
> (เน้นโดยผู้เขียน)

ซึ่งดูผ่าน ๆ ก็ซ้ำกับข้อความด้านบน แต่จะกลับความหมายจุดเน้นหนักของด้านบนไปทันที คือจากเรื่องของ "ตถาคต" โดยส่วนรวม ที่เป็นผู้เปิดเผยหลักที่เป็นจริงนี้มาเป็นเรื่องส่วนพระองค์เฉพาะองค์ นี้ไปนำสู่ความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนว่า ก่อนหน้านี้หลักไตรลักษณ์ไม่เป็นที่รู้เห็นของใครที่ไหนทั้งสิ้น จนพระสมณโคดมของชาวไทย "ค้นพบ" ด้วยพระองค์เองแล้วแสดงธรรมไว้ให้รู้จึงเข้าใจกันหรือทราบกันได้ ทั้ง ๆ ที่ในการประเมินควรกระทำควบคู่กันทั้ง 2 ท่อน ควบกันทั้งบนล่าง ซึ่งก็จะช่วยให้เห็นว่าการเปิดเผยแสดงธรรมในหลักนี้ได้ดำเนินเป็นระยะ ๆ ตลอดมาโดย "ตถาคต" ทุกพระองค์และที่จำต้องเป็นเช่นนี้ก็เพราะ หลังจากการเปิดเผยผ่านล่วงเลยไปนาน ๆ เข้า "ธรรมนิยาม" ที่เคยเข้าใจได้ง่าย ๆ ก็กลายเป็นสิ่งคลุมเครือยากเข้าถึงอย่างแท้จริง ต้องมีการ "ค้นพบด้วยตนเอง" และนำมาเปิดเผยแสดงเอาไว้ใหม่วนเวียนอยู่เช่นนี้เรื่อย ๆ ไป

ถึงเรื่องของ "การหลุดพ้น" อันเป็นสัจจธรรมของพุทธศาสนาจำต้องมีหลักไตรลักษณ์เข้ามากำกับจึงจะมีคุณค่าความหมาย เพราะมิเช่นนั้นแล้วแม้กระทั่งพระพุทธองค์เองก็ไม่รู้ว่าจะ "หลุดพ้น" จากอะไรไปทำไมกัน แต่ทั้ง 2 ประเด็นก็เป็นคนละเรื่องกัน ไม่ควรนำมาสับสนปนกันจนกลายเป็น "แก่น" ของพุทธศาสนาไปหมด เพราะเรื่องของ **ไตรลักษณ์** เป็นเพียง **กฎของธรรมชาติ** ที่ไม่ต้องอาศัยรอคอยการตรัสรู้ของเจ้าชายสิทธัตถะมาเปิดเผย "ความจริง" อันเชื่อกันว่าเป็น "สามัญลักษณะ" นี้[12] ไม่ว่าใครที่ไหนก็รู้ได้ว่า ทุกชีวิตที่เกิดมาไม่ช้าก็เร็วจะต้องถึงแก่การ "แก่" และ "ตาย" ไปในที่สุด ไม่ใช่ว่าถ้าไม่มี **พระพุทธองค์ของชาวไทย** มาเปิดเผยแสดงธรรมแล้ว พวก "แขก" โบราณจะต้องโง่เง่ากระทั่งความผันแปรของสังขารให้แก่ให้ตายนี้มันเป็น "ทุกข์" เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นจริงก็จะไม่มี "ความทุกข์" อะไรที่พระพุทธองค์จะต้องขวนขวายไปแสวงหาหนทาง "หลุดพ้น" ให้ลำบากกาย ไม่มีการทำนายทายทักว่าคนที่มีลักษณะอย่างนี้อย่างนั้นเมื่อเติบใหญ่อาจกลายเป็น "ศาสดา" ช่วยเหลือผู้ตกอยู่ในห้วงทุกข์ ไม่มี "เบญจวัคคี" เข้ามาห้อมล้อมถวายการปรนนิบัติมุ่งหวังให้พระพุทธองค์ประสบความสำเร็จ และไม่มีกระทั่งพุทธศาสนาเพราะจะว่ากันไปแล้วถึงพระพุทธองค์จะทรงหยั่งรู้ **กฎธรรมชาติ** นี้ได้ด้วยตนเองทั้งหมดจริง ไม่มีพื้นฐานทางความคิดจารีตทางการยึดมั่นในเรื่องนี้ ไม่มีใครรู้ว่า "ปฏิสนธิ" มันมีความหมายครอบคลุมแค่ไหนในชุมชนอัน "บรมโง่" ของอินเดียสมัยพุทธกาลจริง การเทศนาแสดงธรรมของพระพุทธองค์นั้น ไม่ว่าจะเปรื่องปราชญ์งดงามทั้ง "เบื้องต้น ท่ามกลาง และบั้นปลาย" ขนาดไหน ก็ไม่มีทางที่จะมีใครฟังรู้เรื่องว่าท่านกำลังเทศน์อะไรอยู่ พอ ๆ กับการที่จะมีใครคนใดคนหนึ่งจะลุกขึ้นมาเสนอวิธีแก้ปัญหา เช่น "ภัยของคอมมูนิสต์" ต่อชุมชนสุโขทัยสมัยพ่อขุนรามฯ อย่างไรอย่างนั้น คือไม่มีวันจะรู้เรื่องกันได้

ภายในขนบธรรมเนียมของความคิดความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องไตรลักษณ์ของชุมชนอินเดียสมัยพุทธกาลนั้น สิ่งที่พระพุทธองค์ของชาวพุทธปัจจุบันได้ทรงกระทำก็คือ การแจกแจงอธิบายถึง "สามัญลักษณะ" ของหลักไตรลักษณ์อย่างเป็นระบบมีระเบียบ ตามแนวทางที่ท่านศึกษาได้มา และนำไปสู่ความสำเร็จหรือการ "หลุดพ้น" การที่ท่านทรงกระทำดังนี้ก็ด้วยความมุ่งหวังว่า คนทุกคน

ภายในกรอบทางความคิดเห็นเดียวกันกับท่าน และที่แสวงหาทางแก้ปัญหาเช่นเดียวกับท่าน จะสามารถ "เข้าถึง" เป็น "เวไนยชน" ผู้ปฏิบัติตามมรรคาคันถูกต้อง หลุดพ้นจากความทุกข์บรรลุสู่สภาวะแห่งการ "ดับแล้ว" ซึ่งความทุกข์เช่นเดียวกับพระองค์และ แม้ว่า **การกระทำของพระพุทธองค์จะเป็น "สิ่งแสดงออกของความเป็นศาสดาโดยตรง" ก็จริง แต่การกระทำนี้ก็เป็นการแสดงฐานะของ "ศาสดา" ทุก ๆ พระองค์ด้วย** ไม่ว่าจะเป็นศาสดาที่แสดงพระธรรมเทศนาก่อนหน้านี้หรือหลังจากนี้ โดยไม่จำกัดว่าจะมีความแตกต่างของระบบการสอนหลักธรรมะระหว่างกันตามลายลักษณ์อักษรปานใด แต่จะต้องมีพื้นฐานทางความคิดความเชื่อและเป้าหมายบั้นปลายเดียวกันทั้งหมด เพราะเมื่อ "ความจริง" หรือ "สามัญลักษณะ" มันมีอยู่ตามหลักไตรลักษณ์นี้ การจะให้ "ศาสดา" มา "บอกแสดงวางเป็นแบบ ตั้งเป็นหลัก เปิดเผย ชี้แจง....." ในเรื่องอื่นได้อย่างไรกัน ถ้ากระทำเช่นนั้น เรื่องที่ "บอก..." ก็ต้อง "ไม่จริง" และเมื่อนำความ "ไม่จริง" มาเปิดเผยชี้แจงแสดงธรรม คน ๆ นั้นก็ต้องไม่ใช่ "ศาสดา" แต่จะเป็นคนบ้าคนเมาคนโง่ หรืออะไรก็ตามแต่จะเรียก แต่ต้องไม่ใช่ "ศาสดา" แน่ ๆ

การไม่สามารถจะยอมรับได้อย่างจริงจังในปัจจุบันว่าตามคติของศาสนานั้นยังมี "พระพุทธเจ้า" องค์อื่น ๆ อีกมากมายนอกเหนือจากสองพระองค์ที่ยึดมั่นกันขณะนี้ กับองค์ที่จะตามมาในภายหน้านั้นเป็นความบกพร่องร้ายแรง เพราะการไม่อาจยอมรับนี้ก่อให้เกิดความคลุมเครือไม่อาจเห็นได้ว่า หลักไตรลักษณ์หรือ "กฎธรรมชาติ" ที่ไม่เกี่ยวกับการจะต้องมี "ตถาคตปรากฏขึ้นหรือไม่" เป็นความคลาดเคลื่อนที่จะต่อเนื่องไปถึงเรื่องการสร้างความแตกต่างระหว่าง "ตถาคตทั้งหลาย" ว่าเป็นองค์นี้ (ที่มีพุทธประวัติว่าอย่างไร) กับองค์อื่น ๆ ด้วย ทั้ง ๆ ที่ก็ชัดเจนอยู่ในคำกล่าวเองแล้วว่า **ฐานะของศาสดาไม่ใช่เป็นผู้กำหนดหลักไตรลักษณ์ แต่ไตรลักษณ์คือตัวกำหนดศาสดา** เพราะเฉพาะผู้ที่รู้เห็นเข้าใจต่อไตรลักษณ์อย่างถ่องแท้ ค้นพบหนทางหลุดพ้นไปจากมันแล้วสั่งสอนแสดงธรรมที่ตรัสรู้ได้มาให้ผู้อื่นทราบ คน ๆ นั้นจึงจะเป็น "ศาสดา" ขึ้นมาได้ ความเป็นศาสดาของ "ตถาคต" หรือ "ผู้มีพระภาค" องค์ไหน ๆ ก็เหมือนกับองค์อื่น ๆ ในคติความเชื่อนี้ คือเหมือนกันทุกองค์ ไม่มี "องค์นี้องค์นั้น" ไม่มีการแยกแบ่งว่าส่วนตัวส่วนรวม ที่โดยสรุปก็คือ "ตถาคต" ทุกพระองค์ต่างเป็นผู้ที่ได้ "ตรัสรู้ เข้าถึง หลักไตรลักษณ์ นั้นแล้ว จึงบอก... ทำให้เข้าใจง่ายว่า "สังขารทั้งปวงไม่เที่ยง สังขารทั้งปวงเป็นทุกข์ ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา...." เหมือนกันหมด ไม่ว่าศาสดาจะหมุนเวียนเปลี่ยนหน้ากันมากี่องค์ ไม่ว่าเวลาจะได้ผ่านมากี่กัป

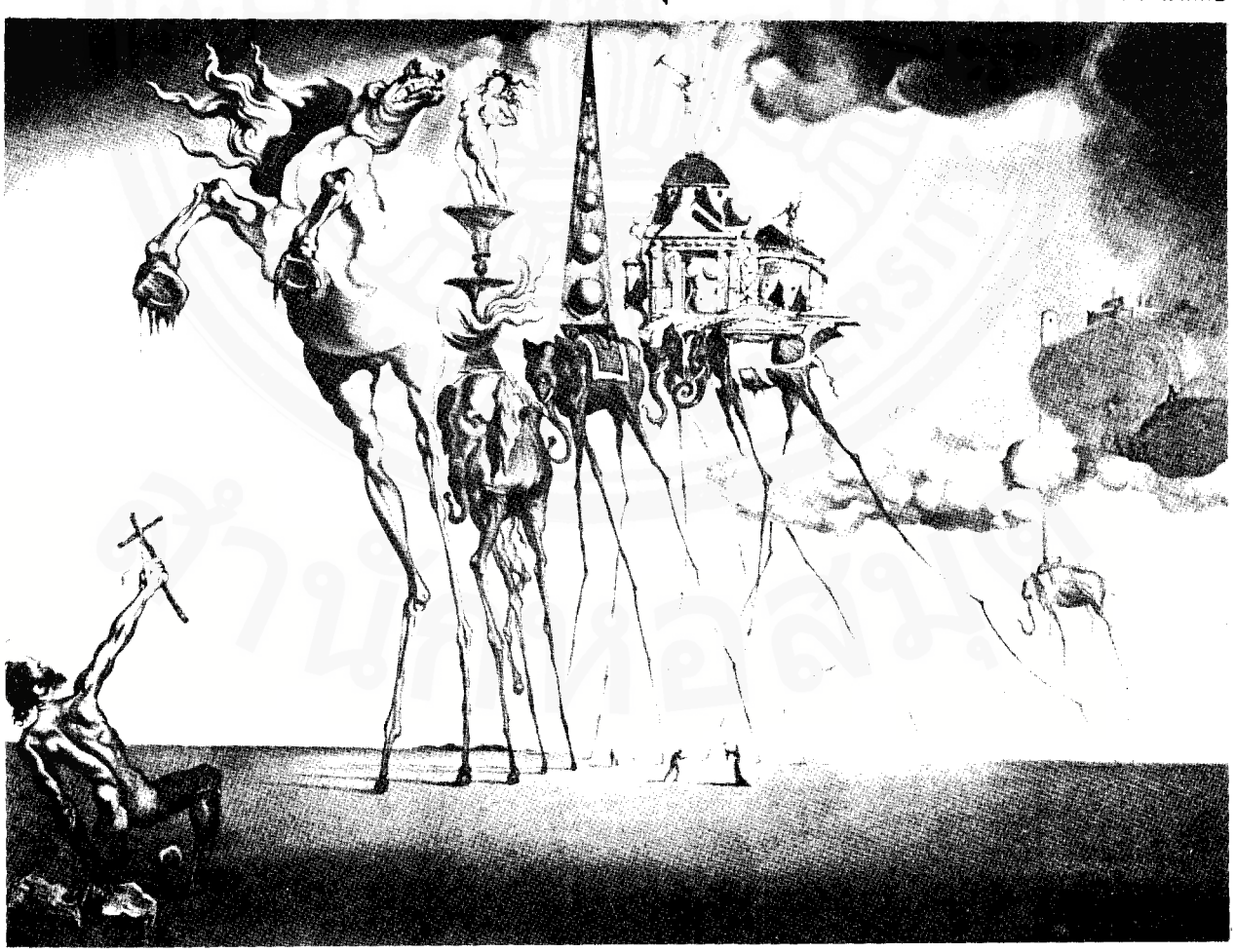

กี่กัลป์แล้ว และไม่ว่าจะดำเนินต่อไปอีกกี่กัปกี่กัลป์ ไตรลักษณ์ก็ยังคงความเป็น "หลัก" อยู่เหมือนเดิม ไม่มีวันจะแปรเปลี่ยนเป็นอนิจจังไปกับสิ่งอื่นทุกประการภายใต้อิทธิพลของมันด้วย และไม่มีอะไรหรือใครที่ไหนจะมาหยุดยั้งมันได้ สิ่งเดียวที่กระทำได้ภายใต้กฎเกณฑ์ระเบียบการนี้ ก็เพียงแต่ "หนี" หรือแสวงหาทาง "หลุดพ้น" ไปจากมันเท่านั้นเอง

ทั้งผู้คนสารพัดสัตว์ทั้งหลาย จะสาบสูญล้มตายเสียหมดสิ้น
ด้วย พระกาล จะมาผลานแผ่นดิน จะสูญสิ้นการนะรงสงคราม
กรุงศรีอยุทยาจะสูญแล้ว จะลับรัดสมีแก้วเจ้าทั้งสาม
ไปจนคำรบปีเดือนคืนยาม จนสิ้นนามศักราชห้าพัน *

อานุภาพอันยิ่งใหญ่สุดจะต่อต้านทำลายของหลักไตรลักษณ์ที่มีอยู่เหนือทุกสิ่งทุกประการ กระทั่งสามารถจะสร้างและล้มล้างศาสนาของศาสดาให้ผกผันหมุนเวียน มีการกำเนิดรุ่งเรืองเสื่อมโทรมล่มสลายนี้ ถ้าพิจารณาจาก "ภายใน" ออกมาตามแบบของปรัชญาและศาสนาก็เป็นเรื่องที่ยอกย้อนซับซ้อนเข้าสู่ขั้นตอนของ."ปฏิจจสมุปบาท" ของแต่ละศาสดาที่ไม่อาจรู้ถึงเข้าใจได้ด้วยเหตุผลตรรกะตามธรรมดา พระพุทธองค์ก็เคยทรงเตือนพระอานนท์ไว้ไคร ๆ ก็ทราบ แต่ถ้ามองจากจุดยืนของปัจจุบัน หรือมองจาก "ภายนอก" เข้าไปตามแบบของประวัติศาสตร์กลับเห็นภาพได้สะดวกสบายมาก เพราะการหมุนเวียนเปลี่ยนแปรอันถาวรดังว่า ก็เป็นเรื่องของ "เวลา" ตามธรรมนี่เอง ที่ถ้าชาวพุทธทุกคนไม่ถูกพวก "แก่วัด" ลากจูงให้คำ ๆ นี้ไปสับสนปะปนกับคำว่า "กาละ" ก็คงสามารถตรองดูจนกระจ่างแจ้งไปนานแล้ว[13] เพราะไม่ว่าจะมองไตรลักษณ์จากแง่มุมใด มันก็ยังกลมเกลี้ยงไร้แง่ไร้มุมเป็น "นาฬิกาธรรมชาติ" ที่นำมาซึ่งการเกิดแก่เจ็บตายของถ้วนทั่วทุกตัวตน "ขึ้นกับเวลา" ว่าของใครจะมาก่อนมาหลังกันในตอนไหนเท่านั้น วัน/เดือน/ปี แล้วก็ปีเล่า ก็ดำรงไว้เป็น "สามัญลักษณะ" หรือ "ตามธรรมชาติ" อยู่เช่นนั้นเอง ตถตา ตถตา สาธุ

ถ้ามองตามแบบของประวัติศาสตร์ สัญญลักษณ์แสดงความสัมพันธ์ระหว่างเรื่องของ "ทุกข์" กับการ "หลุดพ้น" ของพุทธศาสนานับแต่กงล้อสามัญ หรือวิจิตรพิศดารขึ้นเป็นธรรมจักรตลอดจนคำศัพท์ที่แสดงออกของการหมุนเวียน เช่นวัฏฏจักร

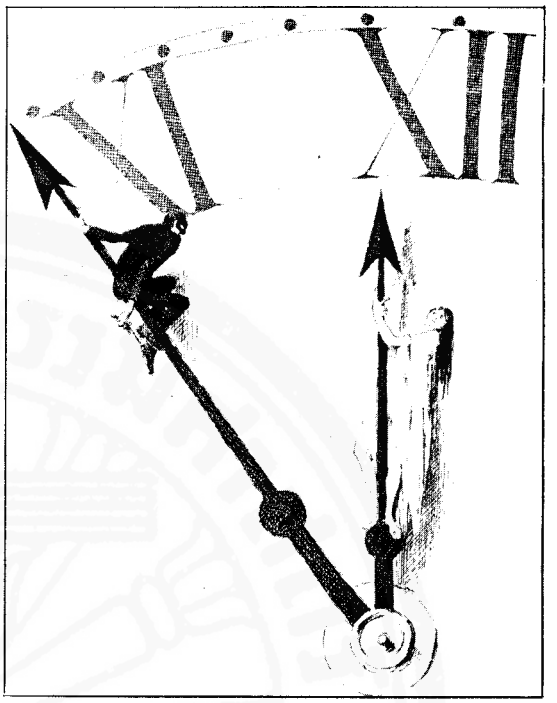

สังสารวัฏฏพวกนี้ ต่างก็เป็นสิ่งแสดงความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับ "เวลา" ของคนมาแต่โบราณกาล ไม่ว่าจะเขียนอย่างไม่ต่อเนื่องเช่น สวัสติกะ หรือเปลี่ยนเพี้ยนไปเป็นหน้าปัทม์ของนาฬิกา[14] ก็มีพื้นฐานมาจากอิทธิพลของ "พลังลี้ลับ" ที่ชักนำให้มีการอุบัติจนถึงล่มสลายบนกงล้อของเวลาธรรมชาติไม่ใช่ของประหลาดลึกซึ้งมากมายอะไรเลยเป็นเรื่องธรรมดาของมนุษย์สมัยก่อนที่ต้องอาศัยการโคจรของดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ฯ ตาม จักราศี มากำหนดเวลาหา "กาละ" ที่แน่นอน เพื่อการดำรงชีวิต "ตามธรรมชาติ" จะดำเนินไปได้อย่างเหมาะสมสอดคล้องที่สุดในทุกขั้นตอน ตั้งแต่กลางวัน กลางคืน ข้างขึ้นข้างแรม เรื่อยไปถึงฤดูกาล และอายุขัย เพื่อให้รู้ว่าตอนไหนในช่วงใด ควรนอนหรือตื่น ทำงานหรือพักกินข้าวจะเพาะปลูก เก็บเกี่ยว โกนจุก บวชเรียน แต่งงานออกเรือนกันเมื่อไร **เป็นวงจรชีวิตที่ลิขิตไว้ในเวลาของธรรมชาติ** สามารถเทียบเคียงได้กับการหมุนเวียนของดวงดาวบนท้องฟ้าที่สม่ำเสมอแน่นอนไม่มีช้ามีเร็วและก็จะมี "ประเพณี" มากำกับให้ความหมาย นับแต่เกิดถึง "สิบสองเดือน" แรก "สิบสองเดือน" ที่สองเรื่อยไปจนแก่และตาย เป็นการหมุนเวียนของชีวิตประจำวัน ประจำปี ประจำตัว ประจำยุค ประจำสมัย หรือกงล้อย่อยของแต่ละวันที่จะวนไปบนเส้นขอบวงของกงล้อลำดับต่อไปคือสัปดาห์ที่หมุนไป 4 รอบทุกเดือน ซึ่งก็จะเวียนจนครบ 12 รอบทุกปี จนกว่าชีวิตจะหาไม่ และกระทั่งในระดับของชีวิตหนึ่งเอง ก็อาจเป็นเพียงการครบรอบการหมุนเวียนหนึ่งจบของกงล้อหนึ่งบนอีกกงล้อหนึ่งของเวลาอย่างสมเหตุสมผล เพราะเรื่องของ "วงกลม" มันก็เป็นสิ่ง "สมบูรณ์ในตัวเอง" ไม่มีตั้งต้นไม่มีจุดจบแน่นอน และตาม "สามัญลักษณะ" ของท้องฟ้า มันก็

---

* **ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 63**, เล่มที่ 37 (คุรุสภา, 2512) น. 138. คำว่า **"พระกาล"** หมายถึงอิทธิพลของเวลาเหนือสรพสิ่ง ที่จะต้องถูกทำลายไปตาม **"กาล"** หรือแต่ละ **"รอบ"** ของการหมุนเวียนที่มองจากคติความเชื่อโบราณไม่เกี่ยวกับ "ความมืด/ดำ" หรือ "พระกาฬ" ซึ่งเข้าใจว่ามาเปลี่ยนกันตอน พ.ศ. 2493 เพราะ **"กาล"** คือ **"เวลาตาย"** และตอนเย็น/ค่ำ/หรือเช้า แล้วแต่จะถือตอนใดเป็นจุดยุติ (ดับ) ของวัน (หรือคืน) ดูแคนนีช แบรดเลย์ **อักขราภิธานศรับท์ พ.ศ. 2416** (คุรุสภาลาดพร้าว, 2514) น. 2, 37 และ 473. ที่จะสะกดและให้ความหมายตรงกันหมด. ไม่ได้ใช้คำว่า "กาพะ" หรือ "ดำมืด" ที่ก็ปรากฏอยู่ทั้งในหน้า 2 และ 3 ในหนังสือเดียวกัน. ดูเชิงอรรถ 13 ประกอบคำอธิบาย.

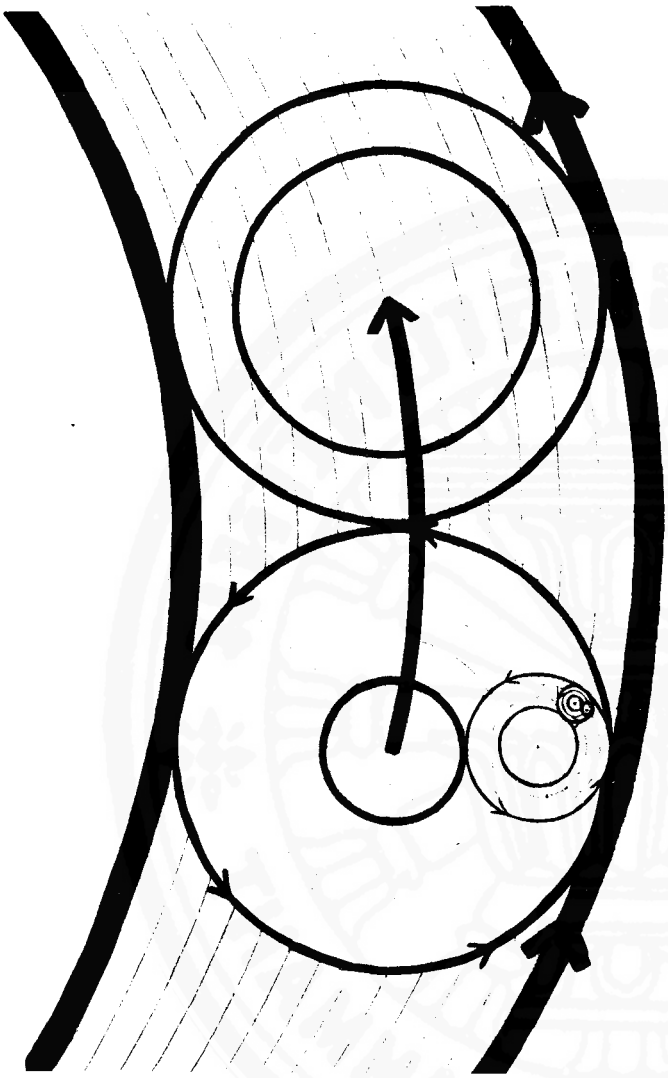

ยังคงหมุนหมุนหมุน เกิดเกิด ดับดับ หรือ "ออก/ตก" เป็นวงจรที่ไม่สลายเพียงแต่ลับหายไปตาม "กาละ" แห่งมันเท่านั้น ดูไปคล้ายเป็น "นิรายะนะ" ให้ข้อสังเกตเปรียบเทียบว่าชีวิตและสัตว์โลกก็คงเป็นเช่นเดียวกัน

การจะสร้างความสอดคล้องระหว่างชีวิต สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ และเวลาได้อย่างเหมาะสม ยึดมั่นถือปฏิบัติตามอย่างแม่นยำได้ ก็ต้องอาศัยวิชาดาราศาสตร์อันมีคณิตศาสตร์เป็นเกณฑ์สำคัญ ทุกศูนย์กลางของอารยธรรมโบราณก็ให้ความสำคัญต่อเรื่องนี้อย่างสูง ชุมชนอินเดียพุทธกาลก็ต่างจากชุมชนอื่นไม่มากในประเด็นนี้ หรือถ้ามีอะไรต่างกันจริง ๆ ก็ดูจะอยู่ในเรื่องว่า ปราชญ์ของอินเดียสมัยโน้นมีความ "ลุ่มลึก" และคิกคักในเรื่องนี้มากกว่าชุมชนอื่นใดหมดเพราะจะมีการผลักดันหลักตรรกะอันวางอยู่บนวงจรไตรลักษณ์ของตนไปจนถึงขีดสุด ไร้จุดอ่อนข้อบกพร่อง แม้ดาวบนฟากฟ้า หรือเครื่องกำหนดเวลาตามธรรมชาติเอง ก็ถูกบังคับจับให้เป็น "อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา" ตามสิ่งอื่น ๆ ในโลกไปด้วย โดยไม่รู้ว่าการเกิด/ดับ ในแต่ละมหากัลป์ ของจักรวาลมันเป็น "ทุกข์" อย่างไร (นอกจาก "ความขัดแย้งในตัวเอง") และสร้างปัญหาทางญาณวิทยาว่า "รู้มาได้อย่างไร" ซึ่งดูจะไม่ก่อความสงสัยอะไรนัก เพราะหลักตรรกะหรือ "วิธีคิด" มันบังคับไว้ให้ต้องเชื่อเช่นนี้ มิเช่นนั้นระบบความคิดมันจะขัดแย้งในตัวเองเกิดจุดอ่อนข้อบกพร่อง จึงเกิดมีการกำหนด ศักราชโลกกาล (สัปตฤกษ์ กาล) ที่ครอบคลุมเวลาทั้งหมด แล้วแบ่งย่อยซอยแยกให้เล็กลงตามลำดับเพื่อให้ระยะ "ความยาว" ของแต่ละช่วงสัมพันธ์กับการรับรู้เข้าใจได้โดยมนุษย์มีมากขึ้นจนถึงระดับ ศักราชกลียุค ที่นัยว่าล่วงแล้ว 2559 ปี จึงเกิดมีพุทธศาสนา และ พุทธศักราช ขึ้น ซึ่งเป็นเพียงวงจรย่อยวงหนึ่งที่จะใช้เวลา 5,000 ปี ที่จะหมุนครบรอบตัวเองครั้งหนึ่งบนขอบกงล้อของวัฏฏจักรเวลาของกลียุค เคลื่อนตัวเองสู่อีกช่วงเวลาบนเส้นขอบวงเดียวกัน คือ สมัยของพระศรีอาริย์ที่เปรียบเสมือนการเลื่อนสูงขึ้นเข้าสู่ตำแหน่งแห่งความ "รุ่งเรือง" ของ "ยุค" ที่ก็ไม่รุ่งเรืองจีรังแต่อย่างใด[15] เพราะกระทั่ง "กลียุค" เองก็เป็นเพียงหนึ่งในสี่ของ "ยุค" ทั้งหมดเท่านั้น ต้องหมุนเวียนเปลี่ยนลักษณะไปตามเงื่อนไขของ "มหายุค" อันเป็นวงจรในระดับที่เหนือขึ้นไป ซึ่งแม้ในระดับนี้ก็ต้องวนเวียนเปลี่ยนไปถึง 250 รอบ จึงจะเดินทางครบวงของ "อสงไขย" อันแม้นจะ "สุดคณานับ" แล้ว ก็ยังต้องหมุนรอบตัวเอง แล้วโคจรไปอีก 4 ครั้งจึงจะได้ "มหากัลป์" หนึ่ง ซึ่งถือกันว่าเป็นระดับสูงสุด เพราะเป็นวัฏฏจักรของการเกิด/ดับ/ เกิดของ "นาฬิกาธรรมชาติ" หรือสากลจักรวาลเอง ที่ยาวนานมากจนประเมินได้ด้วยการเปรียบเทียบเท่านั้น (เช่น ใช้ผ้านิ่มลูบแท่นหิน กว้างยาวสูง 1 โยชน์ 1 ครั้งต่อ 1 ปี แท่นหินนั้นก็ยังสึกกร่อนไปสิ้นก่อน 1 มหากัลป์เป็นต้น) เป็นช่วงเวลาที่จะครอบคลุม หรือ "กิน" สรรพสิ่งตลอดจนตัวของมันเองอย่างถูกต้องแน่แท้ เพราะทั้งมวลต่างเป็นเรื่องของ "อนิจจา วะตะสังขารา..." ไปตาม "กาละ" ของมันทั้งสิ้น จะมีสิ่งเดียวที่คงอยู่ตายตัวเป็น "หลัก" ให้ยึดมั่นได้ก็คือ ความจริงอันเป็น "กฎแห่งธรรมชาติ" หรือ "สามัญลักษณะ" ของหลัก "ไตรลักษณ์" นี้เท่านั้น[16]

นาฬิกาตามธรรมชาติ ไม่ว่าจะใช้ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์หรืออื่นใดก็ตาม ต่างก็เคยเชื่อกันว่าหมุนเวียนเป็นวงกลมที่สมบูรณ์ทั้งสิ้น[17] และการจะมีวงกลมเช่นนี้ได้ ก็ต้องมีจุดศูนย์กลางของการโคจร ที่รวมถึงจุดศูนย์ของการคำนวณเพื่อสอบทานตลอดเวลาว่าปฏิทินของคนยังตรงกับนาฬิกาธรรมชาติบนท้องฟ้าอยู่หรือไม่ จะให้โลกทั้งโลกเป็นศูนย์รวมเลยก็ได้ แต่โลกก็กว้างเกินไปไม่แม่นยำ จำต้องใช้จุดใดจุดหนึ่งภายในโลก เป็นศูนย์ของศูนย์ ที่ตามธรรมดาก็ใช้ตำแหน่งที่นักคำนวณไปชุมนุมเพื่อศึกษาท้องฟ้าเป็นหลัก แล้วให้สถานที่เหล่านั้น (เช่น โอลุมปุส โรม ปักกิ่ง ต่าง ๆ พวกนี้) เป็นศูนย์นั้น หรือในกรณีที่จะให้ "สมบูรณ์" กันจริง ๆ ก็ต้องให้จุดที่ว่า ลอยพ้นอยู่ เหนือ โลก

ขึ้นไปให้สอดคล้องกับแนวคิดอื่น ๆ แล้วจะเรียกมันว่า **พระสิเนรุราชบรรพต** (เขาพระสุเมรุ) ตามคติของพวกที่คิดว่าพวกตนเป็นคน "อารยะ" หรือจะขวนขวายสร้างจุดจำลองของสิ่งนี้ขึ้นภายในโลก แล้วเรียกมันว่า นครวัด ซูซูบูนัน หรืออะไรก็ตาม ความบรรเจิดของจินตนาการ แต่ทั้งมวลล้วนชี้เฉพาะถึง "สะดือจักรวาล" เหมือนกันทั้งสิ้น ที่ถ้ามองในสายตาอันคับแคบของเศรษฐศาสตร์การเมือง เรื่องของ "มัชฌิมประเทศ" มันก็เป็นเพียงเรื่องของการ ให้ ความหมาย "สร้าง ความชอบธรรมตามปกติธรรมดาเท่านั้น แต่ในระดับสูงสุดของความคิดคำนึง จุด ๆ นี้ก็ต้องเป็นจุดกึ่งกลางจริง ๆ ของ จักร วาล จักร วรรดิ์ อาณา จักร ของเหล่า จักร ๆ วงศ์ ๆ ของ จักร พรรดิทั้งมวล มิเช่นนั้นการ แสวงหาความหมายจากการศึกษาคำนวณนาฬิกาธรรมชาติ ก็ต้องผิดพลาดคลาดเคลื่อนไปหมด ไม่สามารถอยู่อาศัยถวายคำปรึกษาค้นหากาละพยากรณ์เหตุการณ์หรืออื่น ๆ อีกสารพัน ที่นัก "เพ่งท้องฟ้า" นิยมกระทำกันไม่ได้ทั้งสิ้น และเมื่อวิธีการเหล่านั้นยังเป็นวิธีเดียวที่ช่วยมนุษย์โบราณให้รับรู้ คาดการณ์ และสร้างความสอดคล้องระหว่างชีวิตกับ "พลังลี้ลับ" อันยิ่งใหญ่ของธรรมชาติได้ การเพิกเฉยละเลยไม่ใส่ใจกับเรื่องเหล่านี้ อาจนำมาซึ่งการล่มสลายของสรรพสิ่งก่อนถึงเวลาอันสมควร เพราะขาดการกำหนดเตรียมการปัดเป่าอุปสรรคปัญหาเล็ก ๆ น้อย ๆ จนลุกลามขยายใหญ่ ไร้ทศพิธราชธรรมให้คนอื่นเข้ามาทำแทนจะเหมาะกว่า

หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ทั้งมวลล้วนวางอยู่บนพื้นฐานทางความคิดและอิทธิพลของไตรลักษณ์ที่ควบคุมสร้างความทุกข์ให้แก่มนุษยชาติทั้งสิ้น มรรคาที่พระพุทธองค์ทรงเทศนาแสดงธรรมไว้ ใช่จะเป็นแค่หนทางหนทางหนึ่ง แต่เป็น "ทาง" ที่คนจะใช้ "ลัด" วงจรของเวลา "หลุดออกมา" จากการหมุนเวียนของห้วงทุกข์ที่ไร้จุดเริ่มและจุดจบ หรือ "ไร้ทางออก" ของขณะนั้น พระธรรมของพระองค์ส่องสว่างนำทางสร้างความหวัง ให้ความเข้าใจ นำมาซึ่งความสอดคล้องระหว่างหลักการ สภาพแวดล้อม และปรากฏการณ์ของพุทธกาลพร้อม ๆ กันไป และก็ยังเป็นที่นิยมยกย่องว่ายอดเยี่ยมของปราชญ์สมัยปัจจุบันของชุมชนแถบนั้นเมื่อได้ศึกษา[18] ตราบเท่าที่สถานการณ์ยังเป็นอย่างที่มันเป็นอยู่ มนุษย์ยังเปรียบประดุจสัตว์โลกอื่น ๆ ไม่มีทางอื่น อริยะมรรคของพระพุทธองค์ก็ยังทรงประเสริฐสุด (อย่างน้อยก็ในแง่ของชุมชนพุทธ) เป็นหนทางสู่อิสรภาพจากการกดขี่ของเวลา ที่จะแสวงหาและบรรลุถึงได้อย่างถ้วนทั่วทุกตัวคน

แต่ "เวลา" ของมนุษย์ในปัจจุบัน ได้พัฒนามาจนต่างจากสมัยของพระพุทธองค์อย่างสุดจะเปรียบ จนเรื่องของ "กาละ" ที่กำหนดจากแม่บทของนาฬิกาธรรมชาติไม่จำเป็นจะถูกต้องแน่แท้ไร้ข้อยกเว้นอยู่อีก กลางคืนไม่จำต้องเป็นเวลานอนหรือกลางวันจะต้องเป็นเวลาแห่งการประกอบสัมมาชีพเท่านั้น ศิลปวิทยาการ สถานการณ์ทั่วไป ทั้งตัวปัญหาและหนทางแก้ก็มีความแตกต่างสลับซับซ้อนกว่าทุกสิ่งทุกประการที่เคยมีมาในอดีต การเปลี่ยนแปลงที่เห็นได้ชัดที่สุด คือ ทางเทคโนโลยีสารพัน ที่ทุกคนพึ่งพิงสัมพันธ์อยู่ในชีวิตประจำวัน แต่กลับไม่เคยได้รับการพิจารณากันอย่างจริงจังเลย ทั้ง ๆ ที่เรื่องของเทคโนโลยีนี้ เป็นการเพิ่มพูนขีดความสามารถของมนุษย์ในหลาย ๆ ด้าน และด้านที่สำคัญที่สุด แง่หนึ่งก็คือ การควบคุมพลังของธรรมชาติให้เป็นประโยชน์ต่อมนุษย์ และจากการเปลี่ยนความสัมพันธ์ระหว่างธรรมชาติกับมนุษย์อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนนี้ มีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์อย่างใดกับพุทธศาสนา เพราะทุก ๆ ฝ่ายก็เห็นพ้องต้องกันว่า พุทธศาสนาคือแนวคิด/วิธีปฏิบัติอันสืบเนื่องมาจากการศึกษาธรรมชาติ และเมื่อความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติเปลี่ยน ลักษณะการมองธรรมชาติ หรือ "ธรรมะ" ตามแบบเดิม ยังคงความถูกต้องเป็น "สัจจะ" อยู่หรือไม่ ก็ควรได้รับการตรวจสอบไตร่ตรองกันให้ดีด้วย

เรื่องของเทคโนโลยีและความ "ก้าวหน้า" ทั้งมวลที่มีอยู่ขณะนี้ เป็นผลิตผลจากการผลักดันของมนุษย์ในอันจะฝ่าฝืน "ความธรรมดา" ของธรรมชาติ และก็เป็นผลจากการริเริ่มของคริสตศาสนิกชนชาวตะวันตกด้วย ซึ่งก็ทำให้ทั้งหลักการและต้นตอของการเปลี่ยนแปลงของโลกปัจจุบันเป็นสิ่งที่อยู่นอกกระแสพัฒนาการของชุมชนไทยที่เป็นพุทธมาช้านาน และก็อาจดูเหมือนจะมีความขัดแย้งกับลักษณะการดำรงชีวิตและระบบความคิดของไทยที่กำกับไว้ด้วยพุทธศาสนาเช่นกัน จนเกิดความนิยมที่จะกำหนดให้การเปลี่ยนแปลงแผนใหม่เป็น ของ ต่างด้าว ต่างศาสนาที่เข้ามาบั่นทอนทำลายความเป็นพุทธของคนไทยไปในตัว เป็นปัญหาหลักที่ถ้าคนไทยจะอยู่รอดปลอดภัย สันติ รุ่งเรือง มีความสุขสงบ ก็ต้องขจัดการครอบงำของฝรั่งออกไปจากใจให้พุทธศาสนากลับมามีอิทธิพลบทบาทเหมือนเดิม เพราะนัยว่า "ประเทศไทยซึ่งเคยเป็นดินแดนพุทธ ตั้งแต่คบกับฝรั่ง เราก็มุ่งสู่ความเดือดร้อนมากขึ้นตามลำดับ" และสำคัญกว่านั้นคือ ได้มีการปล่อยปละละเลยจนกระทั่ง

> *ขณะนี้ความคิดแบบฝรั่งได้เข้ามาครอบงำเราโดยไม่รู้ตัวตั้งแต่ตื่นจนหลับ และตั้งแต่เกิดจนตาย เราก็คิดอย่างฝรั่ง เราคิดถึงการพัฒนาประเทศแบบฝรั่ง...ซึ่งทั้งมวลล้วนเป็นข้าศึกกับพุทธศาสนา*
>
> (ประเวศ วะสี : 109–110)

เมื่อเป็น "ข้าศึก" ของพุทธศาสนา ก็ต้องเป็นศัตรูกับทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นไทย คำถามที่ไม่ได้เอ่ยแต่ส่อเป็นนัย คือ เมื่อของเหล่านั้นไม่เป็นไทยเป็นพุทธแล้ว มันจะถูก/ดีไปได้อย่างไร ? หรือ "ไทย" ต้องดี "พุทธ" ต้องถูกโดยไม่ต้องสงสัย อย่ามี วิจิกิจฉา ไม่นำมาซึ่งมรรคผลแต่อย่างใดทั้งสิ้น.

แนวคิดข้อเขียนทำนองดังกล่าวลุกลามระบาดแพร่หลายทั่วไป และทั่ว ๆ ไปก็เป็นเรื่องไร้สาระชวนขันมากกว่าอย่างอื่น เพราะต้นตอของแนวคิดเช่นนี้ในตัวเองก็สะท้อนอิทธิพลการ "ครอบงำ" ของฝรั่ง ซึ่งวุ่นวายสับสนนิยมโจมตีอารยธรรมของตนเอง เห็นว่าดำเนินไปผิดทิศทางขาดความเป็นมนุษย์ เข้าทำนอง "Dehumanization of ..." ไอ้นั่นไอ้นี่จิปาถะ...ทั่วไป เป็นข้อคิดมากคุณค่าควรพิจารณาในบริบท แต่ขาดแก่นสารกระทั่งน่ากลัว เมื่อดึงออกมาโดยขาดการพิจารณา โดยเฉพาะเมื่อผู้กระทำเป็นผู้ทรงคุณวุฒิผ่านการศึกษาอบรมมาทางวิทยาศาสตร์การแพทย์ และมีผลงานดีเด่นต่อชุมชนไทยเช่นกรณีนี้ ความคิดเห็นที่ด้อยปัญญาเบาเนื้อหาแก่กล้าในศรัทธาก็กลับเป็นเช่นคงแก่เรียน อุดมเนื้อหาถูกต้องเที่ยงแท้โดย ปริยาย เพราะไม่ว่าพวกแพทย์นักวิทยาศาสตร์จะคิดเห็นเช่นใดต่อข้อคิดดังกล่าว การชี้แจงโต้แย้งก็ลำบากยากใจจะกระทำ มีใครต้องการจะถูกตราหน้าว่า "บ้าฝรั่ง" ไม่รักชาติมุ่งร้ายต่อศาสนา ทางที่ดีที่เหมาะ ก็เลี่ยงหลบยกท่านไว้เสียคนหนึ่ง ให้ท่านเป็นสุดยอดของชาวพุทธที่เป็นแพทย์ผู้อุทิศชีวิตไว้ให้แก่ "ไพร่" เป็นบุคคลในอุดมคติต่างหาก อย่าไปต่อล้อต่อเถียงด้วย อย่างไรเสียท่านก็เป็นคนหนึ่งในหมู่ชาว "หัวดี" ของพวกเรา และมีใครบ้างที่จะรู้อย่างแน่ ๆ ว่า ถ้าไม่มีคนเช่นนี้อยู่ที่ "กล้าพูดกล้าทำ" ประเทศชาติ ศาสนา ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามของไทยจะเป็นประการใด ชาวบ้านเด็กพิการจะมีชีวิตอันอยู่เย็นเป็นสุขกันหรือไม่ ใครรับประกันได้ เฉยไว้ให้เป็นไปตามธรรมชาติแล้วจะดีเอง

ความสัมพันธ์ระหว่างความเป็นพุทธกับความเป็นไทยเป็นสิ่งสนิทแน่นลึกซึ้งอย่างไม่มีใครจะปฏิเสธได้ แต่ขณะเดียวกันความสัมพันธ์ระหว่างชีวิต "แบบไทย ๆ" ในปัจจุบันกับอารยธรรมเทคโนโลยีแผนใหม่ก็ใช่จะด้อยความสำคัญ และก็ดูจะพอกพูนเพิ่มขึ้นอย่างไม่อาจหรือเหมาะควรจะหลีกเลี่ยงได้ การจะมัว "หลับ ยามสามตา" สรุปแบบเหวี่ยงแห "ตีอวนน้ำลึก" ว่าทุกสิ่งทุกอย่างที่มีต้นตอมาจากพวกฝรั่ง จะต้องเป็น "ของ" ฝรั่งและเป็นปรปักษ์ต่อชาติ ศาสนา สังคมไทย โดยไม่ "วินิจฉัย" ให้รอบคอบว่า จุดใดส่วนไหน และ ของ ใครที่ผิดพลาดบกพร่องต้องแก้ไขปรับปรุง ก็ไม่ควรเป็นวิสัยของ "ชาวเรา" ที่เป็นพุทธเพราะใช่ว่าทั้งมวลที่ตกทอดกันมาจะต้องหลากล้น มีแต่ความ "ดีงาม" ไปทั้งหมด "ขนบธรรมเนียมประเพณี อันเลวทราม" ของไทยเองก็มากมายสุดจะนับ สำคัญเพียงจะพูดหรือไม่พูดกันเท่านั้น การผูกสมัครรักใคร่กัน เฉพาะ ในหมู่ญาติสี่พี่น้อง ไม่เห็น "ขี้ดีกว่าไส้" นี้ มันเป็นจารีตที่วิเศษนักหนาตรงไหน หรือการมีความอดทนอดกลั้นมากขันติต่อความอยุติธรรมในสังคม สยบยอมไหวลู่เป็นแพรกต้องพายุต่ออำนาจบาทโตนั้น มันดีงามอย่างไร หรือการเป็นผู้รู้ กาละเทศะ "กาลัญญุตา" ประนมมือพุ่งไปข้างหน้าหาความดีความชอบนั้น มันยอดเยี่ยมปานใด ตลอดถึงเรื่องเช่น "มือใครยาว สาวได้สาวเอา" ในหมวด "น้ำขึ้นให้รีบตัก"

ที่พูดแล้วไม่เสนาะหูก็ตกแต่งแปลงกายเสียหน่อยเป็น "ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน" อย่างไม่ยุ่งยากลำบากใครเช่นกัน ความยึดมั่นแนวปฏิบัติที่เป็นประเพณีพวกนี้ ถ้า "ความคิดแบบฝรั่ง" มันสามารถจะช่วยให้ชาวไทยเลิกเหม่อลอยทางจิตทางความคิด ให้ขนบธรรมเนียมที่แสนจะ "ดีงาม" พวกนี้หมดไปได้ การมี "ข้าศึก" เช่นว่าอยู่สักคน ก็ดีกว่าการมีมิตร ศิษย์ อาจารย์อีกหลายสิบคนที่ก้มหน้าก้มตาเกื้อกูลกันอย่างขาดความรับผิดชอบต่อส่วนตนส่วนรวมมากมายนัก

ในชีวิตจริง "ความคิดแบบฝรั่ง" ก็ได้ถูกนำเข้ามาปรับปรุงแก้ไข สังคมไทยในทุกระดับ นับแต่การเลิกทาสเปลี่ยนระบอบการปกครอง ให้และค้ำจุนสิทธิสตรี ตลอดจนการเปิดโอกาสให้ชาวบ้านสามัญที่ "กล้าพูด กล้าทำ" ได้พูดได้ทำตามปรารถนา ความรู้ความสามารถเหล่านี้ต่างเป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้เด่นชัดและก็ยอมรับกันว่าดีงามเหมาะสม เป็นการดำรงชีวิต "แบบไทย ๆ" แผนใหม่ที่พัฒนาให้ ดีขึ้น กว่าเดิม จากการนำแนวคิดวิธีปฏิบัติมาจากภายนอกแม้ในหมู่แพทย์เพื่อชุมชนที่พยายามผลักดันให้มีการฟื้นฟูศิลปการใช้สมุนไพรใบยาแบบโบราณ ที่หาได้ใช้ได้ตามธรรมชาติ ทั้งประหยัดมีคุณประโยชน์อนันต์นี้ ก็ควรตระหนักอย่างจะแจ้งว่าของที่หาได้เองในธรรมชาติ ของไทย นั้น มีคุณค่าจำกัดไว้ในระดับหนึ่ง ถึงป้องกันกันดีขนาดไหนโรคภัยมันก็ไม่เข้าใครออกใคร ทุกคนไม่ว่าชาวบ้านหรือพระคุณเจ้าที่สูงส่งในญาณสมาบัติปานใด เมื่อเจ็บป่วยร้ายแรงก็ควรรีบมารับการบำบัดจากแพทย์แผนใหม่ ในโรงพยาบาลที่มีเครื่องมือทันสมัย ซึ่งก็เป็นความรู้สิ่งประดิษฐ์อันเริ่มจากตะวันตกที่ได้ขยายตัวออกเป็นสมบัติของมนุษย์ปัจจุบัน และความคิด/สิ่งใหม่เหล่านี้ ก็เป็นของจำเป็นของทุกคน อย่างน้อยสุดก็มีไว้เพื่อเสริมความบกพร่องของสิ่งของตามธรรมชาติและแนวปฏิบัติเดิมของไทยที่จำต้องอิงกับธรรมชาตินี้ด้วย ถึงสิ่งของแนวคิดที่เริ่มมาจากตะวันตกไม่ใช่จะดีพร้อมสมบูรณ์ มีโทษทัณฑ์อันตรายร้ายแรงแอบแฝงมาก ทั้งราคาก็แพงและยากจะกระจายออกไปได้อย่างทั่วถึง แต่ก็เป็นอันตราย **ของมนุษย์ส่วนรวม** ไม่แบ่งแยกพุทธ คริสต์ อิสลาม คอมมูนิสต์ ไทยหรือเทศ เหมือนกับประโยชน์ของมันเช่นกัน เป็นเรื่องที่ชาวไทยจำต้องพยายามทำความเข้าใจ หาทางแยกแยะ ควบคุมแก้ไข เพื่อให้การเปลี่ยนของ ใหม่ เหล่านี้ อำนวยสุขมากประโยชน์ที่สุด ลดทอนอันตรายให้เหลือน้อยที่สุด เท่าที่ความรู้และหลักธรรมคำสอนของศาสนาจะเอื้ออำนวยให้เป็นไปได้ในทุก ๆ ขณะด้วย

ศิลปวิทยาการความรู้ความคิดสิ่งประดิษฐ์ต่าง ๆ ของปัจจุบันเป็นปรากฏการณ์ใหม่ที่เป็นจริง ที่รับรู้สัมผัสได้ในชีวิตประจำวัน แม้ในหมู่สงฆ์ที่ไม่จำต้องดิ้นรนขวนขวายหากินเอง ถ้าไม่มัวหันหลังหลับตาภาวนาเพ่งจิตกำหนดใจให้ย้อนกลับไปอาศัยอยู่ใน "ธรรมชาติของพุทธกาล" แล้ว ต่างก็คงสามารถเห็นได้เป็นอย่างดีว่า ความสามารถของมนุษย์ทั้งทางบวกทางลบเหนือการ "ครอบงำ" ของธรรมชาติมีมากขึ้นขนาดไหนในปัจจุบัน แต่กระนั้นการยอมรับถึง "ความก้าวหน้า" ของมนุษย์ในหมู่พระคุณเจ้า พระคุณท่านพวกนั้น ก็ดูจะสะดุดหยุดกึกชะงักไว้ในขั้น "โลกียะ" แล้วขะมักเขม้นเทศนา/สั่งสอนว่าการเปลี่ยนแปลกใหม่ที่ให้อิสรภาพแก่มนุษย์จากการควบคุมของธรรมชาตินั้น เป็นเรื่องผิวเผินไร้ความสำคัญแท้จริง เป็นเพียงการเปลี่ยนทาง "วัตถุ" หรือ "นอกกาย" ต่ำต้อยด้อยความหมาย ยิ่งคิดยิ่งลุ่มลึกมากความเป็นปราชญ์ก็ยิ่งเห็นได้ง่ายขึ้น เพราะ

> *เมื่อพูดในขอบเขตที่กว้างขวาง มนุษย์ก็ยังไม่สามารถเปลี่ยนแปลงสิ่งใดในธรรมชาติถึงขั้นพื้นฐาน เช่น ดินฟ้าอากาศ ฤดูกาล เป็นต้น* โดย**เฉพาะเรื่องของชีวิต ที่ต้องสิ้นสุดลงด้วยความตาย...** *ยังคงเป็นไปตาม* **กฎของธรรมชาติ** *และ* **หมุนเวียน** *กลับสู่ธรรมชาติอีก*
>
> (พระราชวรมุนี : 16)

หรือใน "ขอบเขตที่กว้างขวาง" อย่างรวม ๆ ก็คือ การจะต้อง "หมุนเวียน" นี้ เป็นความ "**อับจนของมนุษย์**" ที่มนุษย์ไม่มีวันจะประสบกับความสุขอิสรภาพอย่างแท้จริงเลย เป็นเพียงอุปาทานกันว่ามันดีขึ้น ต่างไปจากเดิม การพัฒนาศึกษาขั้นสูงสุดต้องเป็นเรื่องของ "ภายใน" ไม่ให้จิตถูกพันธนาการด้วย กามกิเลส ชำระใจให้จิตเป็น วิมุตติ ไร้การผูกมัดได้เมื่อใด เมื่อนั้นมนุษย์จึงจะ "เหนือ" ธรรมชาติ หลุดพ้นเป็นอิสระได้อย่างแท้จริง ไม่มีหนทางอื่น

การสรุปความตามแบบนักวิชาการศาสนา หรือการรับรู้โลกผ่านหลักธรรมดังกล่าว ถ้าผู้อ่านผู้ฟังมีศรัทธาอันหนาแน่นอยู่แล้วก็ให้รู้สึกสมจริง มีเหตุมีผลน่าทึ่งใจยิ่งนัก แต่ถ้าผู้อ่านผู้ฟังใช้ปัญญาและมีความรู้พื้นฐานต่อวิวัฒนาการของวิทยาศาสตร์แล้ว การยึดมั่นไม่ยอมละวางในคติโบราณว่า มนุษย์ไม่สามารถเผชิญธรรมชาติอย่างซึ่งหน้าที่แสดงออกอย่างเด่นชัดในคำกล่าวนั้น อาจเป็นอุปสรรคหลักที่ทำให้ชุมชนตะวันออกไม่สามารถก้าวหน้าพัฒนาในวิถีทางของตนเองเลย จะต้องคอยพึ่งพิงความคิดทฤษฎีทางปฏิบัติของตะวันตกอยู่ตลอดเวลา เพราะที่แน่ ๆ ก็คือ การศิโรราบต่ออานุภาพของธรรมชาติเช่นนี้ เป็นทุกสิ่งทุกประการที่ตรงข้ามกับสปิริตของฝ่ายวิทยาศาสตร์ ที่ปูทางให้เทคโนโลยีสมัยใหม่ ที่เพิ่มขีดความสามารถของมนุษย์ตลอดสามร้อยปีที่ผ่านมา

เรื่องอิทธิพลอำนาจของธรรมชาติเหนือมนุษย์ โดยเฉพาะในเรื่องของ "ความตาย" เป็นความจริงที่รู้เห็นกันอยู่ทุกเมื่อเชื่อวัน และก็ไม่มีใครจะไปโต้แย้งได้ แต่ขณะเดียวกันทุกคนก็คงเห็นได้ว่าอิทธิพลอำนาจของธรรมชาติก็ถูกริดรอนลงทุกเมื่อเชื่อวัน

เช่นกัน และการเปลี่ยนแปลงในทิศทางนี้ก็มีมากจนไม่ควรจะนำเอาอำนาจของธรรมชาติเท่าที่ยังคงเหลืออยู่ในปัจจุบันไปปนกับเรื่องของพุทธกาลให้สับสนวุ่นวายไปหมด เพราะภัยธรรมชาติเดิม เช่น ความร้อน หนาวเหน็บ แห้งแล้ง น้ำท่วม พวกนั้นถูกลดทอน ความรุนแรงที่จะก่อความพิบัติลงกระทั่ง เรื่องที่อยู่ในระดับ "เป็นข่าว" ของชุมชนที่พัฒนาแล้ว อาจเป็นเรื่อง "สามัญ" ในชีวิตประจำวันของชุมชนด้อยพัฒนาเลยก็ได้ ส่วนเรื่อง "ฤดูกาล" นั้น ถ้ามันมาอย่างถูกต้องตามเวลาของมัน ก็ไม่เห็นมีใครสนใจจะไปเปลี่ยนแปลงควบคุมหรือเป็น "นายเหนือ" มัน และก็ไม่รู้จะต้องไปทำมันทำไมด้วย พูดง่าย ๆ ก็คือ ถ้ามันไม่เป็นไปตามปกติธรรมดา ฤดูฝนฝนตก ฤดูหนาวก็หนาว ก็ดีอยู่แล้ว ไม่ต้องแก้ไข เฉพาะเวลาหน้าฝนฝนไม่ตก นั่นจึงควรได้รับการปรับปรุงพัฒนา

ในการโต้แย้งปฏิเสธคุณค่าความก้าวหน้าของมนุษย์ ลากจูงทุกอย่างให้พิจารณาได้ด้วยธรรมะในประเด็นอื่น ๆ ความจริงก็เป็นเรื่องปลีกย่อยส่วนประกอบเท่านั้น ข้อพิสูจน์ยืนยันที่ถือเป็นหลักใหญ่ไพ่ตายว่า "**กฎธรรมชาติ**" ไม่ถูกกระทบด้วยผลของการเปลี่ยนแปลงใด ๆ ทั้งสิ้น ก็อยู่ในเรื่องว่า "**คนทุกคนที่เกิดมาแล้วต้องตาย**" อยู่ตรงจุดนี้เป็นสำคัญ ราวกับว่า "ความก้าวหน้า" ของมนุษย์มีมากขนาดไหน ความจริงของสิ่งนี้จะต้องเป็น "สัจจะ" เสมอไปกระนั้น ทั้ง ๆ ที่ก็มีข้อถกเถียงในหมู่ผู้เชี่ยวชาญฝ่ายอายุรเวช ที่น่ารับฟังอย่างยิ่งมาก่ว่า 30 ปีแล้วว่า ที่มนุษย์ยังต้อง "แก่ตาย" เป็นเบือประจำอยู่ทุกวันนี้นั้น มันก็ **ไม่แน่** ว่าจะต้องเป็น "กฎของธรรมชาติ" เป็นเรื่องธรรมดาที่ไม่มีทางหลีกเลี่ยง แต่เป็นเหตุจากความอับจนของจิตมนุษย์ ไปสยบยอมนอบน้อมยึดมั่นว่ามันจะต้องเป็นเช่นนี้ จึงต้องตายตายตายอยู่ตลอดไป ถ้ามนุษย์สามารถเปลี่ยนทัศนคติ มอง "ความตาย" เป็นเช่น "โรค" ชนิดหนึ่ง เหมือนกับโรคอื่น ๆ แล้วหาทางบำบัดรักษาเจ้า "โรค ๆ" นี้ ก็เป็นที่คาดหมายได้ว่า ความก้าวหน้าในทางนี้ก็จะมีมากกว่านี้มาก[19] ไม่มีความจำเป็นอย่างใดที่จะให้ "ความตาย" เป็นปรากฏการณ์ที่ ต้องเกิดขึ้น แต่เป็นปรากฏการณ์จาก การ "เลือก" ของมนุษย์ว่าต้องการจะ ตายตอนไหน เพราะก็คงไม่มีใครต้องการมีชีวิตอยู่ตลอดไป เรื่องของ "ความตาย" อาจกลายเป็นเรื่องของ "ความสุข" ไม่ใช่ "ความทุกข์" ของมนุษย์ในอนาคตเลยก็เป็นได้

ความคิดเห็นของฝ่ายอายุรเวชกลุ่มดังกล่าวอาจดูเป็นการเพ้อเจ้อตั้งความหวังไว้สูงกว่าความเป็นจริงของขณะนี้ เพราะก็รู้ ๆ กันอยู่ว่ายังมีโรคอีกมากมายหลายประเภทที่ตกทอดมาแต่โบราณกาล นับแต่โรคธรรมดา ๆ อย่าง โรคหวัด โรคแพ้ เรื่อยไปถึงโรคเรื้อน ก็ยัง "ขจัด" กันไม่ได้ กระนั้นการยืดอายุของมนุษย์ส่วนรวมให้ยืนยาวออกไป หรือการชะลอความตายให้มาเยือนช้าลง ก็เป็นความก้าวหน้าที่ดำเนินควบคู่ไปกับการเพิ่มความสามารถด้านอื่น ๆ ของมนุษย์ ซึ่งก็รวมถึงการควบคุมโรคหวัด โรคแพ้ และโดยเฉพาะคือโรคเรื้อนด้วย และปรากฏการณ์ดังเป็นอยู่ขณะนี้

ก็ควรชวนให้ชาวพุทธเริ่มคิดตรึกตรองถึงความสัมพันธ์ระหว่างสถานการณ์กับหลักธรรมคำสอนที่ตกทอดมา ว่ายังคงความถูกต้องหรือไม่อย่างไร เพราะศิลปวิทยาการแผนใหม่ก็มิใช่สิ่งที่เพียงแค่ "โบกมือ" ไล่ แล้วจะต้องหายหน้าด้อยความสำคัญลงเป็นเพียงเรื่องของ "วัตถุ" หรือของ "นอกกาย" ดังนิยมกระทำกัน และอย่างน้อยที่สุดก็มีเทคโนโลยีบางประการ ที่อยู่ในเงื้อมมือมนุษย์ปัจจุบันแล้วที่สามารถสลายความเป็น "สัจจะ" ของพุทธธรรม ตามการตีความแบบเดิม ให้ล้มเหลวผิดพลาดอย่างสิ้นเชิง และไม่ควรทำเป็นไม่รู้ไม่ชี้กันต่อไป

ถ้าจะว่ากันตามหลักการของพุทธศาสนาอย่าง "ตรง ๆ แท้ ๆ แน่ ๆ" แล้ว การจะมาเน้น "ความอับจนของมนุษย์" ที่ยังไม่อาจควบคุมความตายได้ แล้วชี้ให้เห็นถึงความแน่แท้ของอานุภาพที่เหนือสรรพสิ่งของหลักไตรลักษณ์ โดยไม่ได้พิจารณาพัฒนาการด้านอื่น ๆ ประกอบ เพื่อจะได้สรุปว่า หนทางสู่อิสรภาพแท้จริงที่มนุษย์สามารถจะมีได้เพียงประการเดียว คือ การตัดกิเลสเข้าสู่สภาวะจิตบริสุทธิ์ ตามที่นิยมกันในหมู่พุทธบริษัทผู้เคร่งครัดนั้นก็เป็นเรื่องเหลวไหลงมงายสุดยอดจริง ๆ และก็ไม่เห็นว่าเป็นวิธีคิดที่สอดคล้องกับหลักพุทธศาสนาตรงไหน เพราะพระพุทธองค์เองถึงจะได้ตรัสรู้แล้วก็ยังต้อง "ตาย" เหมือนคนอื่นเหมือนกัน ประเด็น "ความตาย" ไม่ใช่จุดสำคัญของหลักธรรม

เป็นเพียงเรื่องของ "ผล" ที่จำต้องตามมา จาก "การเกิด" และการ "ไม่เกิด" (ไม่ใช่ไม่ตาย) อีก จึงจะสามารถ "หลุดพ้น" จากวัฏฏจักรแห่งชีวิตตามเป้าหมายของศาสนา การจะมัวเล่นจ้ำจี้ชี้ให้เห็นอยู่เพียงแค่นี้ ก็มีแต่ "เข้าเนื้อ" ขาดสาระแต่อย่างใดทั้งสิ้น

ความแตกต่างเปลี่ยนแปลงทางศิลปวิทยาการมนุษย์ได้ทำให้ "ธรรมชาติมนุษย์" ปัจจุบัน ต่างจากสมัยพุทธกาลอย่างไม่อาจเปรียบประมาณได้ โดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับ การจะ "เกิด" หรือ "ไม่เกิด" ก็ได้อยู่ในการควบคุมของมนุษย์มากกว่ายี่สิบปีแล้ว พวก "ยาคุม" ห่วงครอบ "ถุงมีชัย" ก็ได้กลายเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้านที่สัมพันธ์กับชีวิตประจำวันอยู่ตลอดเวลา เพียงแต่การตระหนักถึงความสำคัญยังจำกัดไว้แค่เรื่องการวางแผนครอบครัวเท่านั้น ไม่สัมพันธ์กับเรื่องของจิต ไม่ใช่การ "หยุดเกิด" ด้วยตนเองก็จริง* แต่ถ้าเมื่อใดพุทธศาสนาเกิดเป็นที่ยอมรับกันทั่วโลก ดังเป็นที่เชื่อมั่นของสงฆ์บางองค์ การ "เกิด" คือความทุกข์และการนิพพานเป็นสิ่งพึงประสงค์ ทุกคน ร่วมกัน คุมกำเนิด อุบัติทวเหตุเปอร์เซ็นต์น้อยได้รับการแก้ไข แล้วอะไรจะเกิดขึ้นต่อเผ่าพันธ์ของมนุษยชาติก็คงเห็นกันได้ง่าย ๆ โดยไม่ต้องอาศัยจินตนาการมากมายอะไรนัก ความยุ่งยากในอันจะ สำนึกได้ ถึงความก้าวหน้าของมนุษย์ในลักษณะนี้ถ้ามี ก็คงมีเฉพาะในหมู่ผู้ขาดประสบการณ์ทางเพศยึดถือเรื่อง "พรหมจรรย์" เป็นสิ่งสุดวิเศษต้องละกามกิเลสจึงจะไร้ทุกข์ จนไม่รู้เลยว่ามนุษย์จริง ๆ ในปัจจุบันนั้นมีความแตกต่างจากสมัยพุทธกาลขนาดไหน เป็นอยู่กันอย่างไร

ความก้าวหน้าของมนุษย์ปัจจุบันก็ไม่ได้มีเพียงเรื่องที่ดี เช่น ความสามารถจะคุมการเกิดที่ไม่พึงประสงค์ หรือสิ่งอำนวยความสุขความสบายที่เป็นเรื่องของการสร้างสรรค์ เพราะความก้าวหน้าด้านอำนาจการทำลายล้างก็มีเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล จนดูเสมือนว่า ทุกสิ่งทุกประการที่มนุษย์คิดค้นประดิษฐ์มาเพื่อเกื้อกูลชีวิต ก็มีลูกปืน ลูกระเบิด ที่ผลิตขึ้นเพื่อล้างผลาญเข่นฆ่าในจำนวนไม่ยิ่งหย่อนกว่ากัน อำนาจเหนือธรรมชาติทางด้าน บวก (หรือการไม่เกิด) ตามคติธรรมศาสนาอาจยังไม่บรรลุ หรือถึงบรรลุทุกคนคุมกำเนิดก็ยังอาจไปเกิดเป็นสัตว์เดรัจฉานแทน หรืออะไรก็ตามที่สามารถจะลากจูงให้เป็นตามความเชื่อเดิมได้ แต่ความสามารถทาง ลบ คือ การล้างผลาญทำลายโลกให้เป็นจุณนั้นก็บรรลุถึงมานานแล้ว ถ้าสงครามระหว่างมหาอำนาจเกิดขึ้นในวันนี้ ก็ไม่มีใครจะรับประกันได้ว่าจะมีอะไรหลงเหลืออยู่อีกในวันพรุ่งนี้ ไม่ว่าอินทร์ว่าพรหมหน้าไหน สะสมบุญบารมีกาลีอกุศลไว้มากมายปานใด นรกสวรรค์มีจริงหรือเปล่า หรือไม่ว่าการ "ตาย" นี้จะหมายถึงการ "นิพพาน" หรือไม่ "การเกิด" ในทุกลักษณะก็ยากจะมีขึ้นได้อีก

---

* ความเชื่อเรื่อง "การเกิด" เป็นไปตาม "กระแสของอิทัปปัจจยตา" ขัดแย้งกับหลัก "ความยากลำบากในอันจะเกิดเป็นมนุษย์" โดยตรง และจะต้องวางอยู่บนรากฐานของ "การใช้ปัญญาอย่างถูกต้อง" ของ เชิงอรรถ 2 ด้วย.

อันว่าสัตว์ทั้งหลายย่อมจะเวียนวนไปมา
และเกิดในภูมิ ๓ อันนี้แล ฯ.....

> *ผู้ใดจะเถิงแก่มหานครนิพพานนั้น บมิรู้ฉิบหาย บมิรู้แปรปรวนไปมา แลฝูงสัตว์ทั้งหลายอยู่ในไตรภูมินี้แล ฯ*
>
> *กล่าวเถิงกถามหานิพพานแล ฯ**

คนทุกคนในปัจจุบัน ไม่ว่าจะยึดมั่นในศาสนาลัทธิอะไร เป็นชายเป็นหญิงหรืออย่างอื่น ต่างก็คงยอมรับร่วมกันได้ว่า ความก้าวหน้า ในศิลปวิทยาการของมนุษย์ที่แสดงออกอย่างโจ่งแจ้งทางเทคโนโลยีแผนใหม่นั้น เป็นปรากฏการณ์แปลกประหลาดพิศดารที่ไม่เคยมีมาก่อนในความทรงจำของมนุษยชาติ และความรู้สิ่งประดิษฐ์เหล่านี้ ได้ช่วยให้มนุษย์สามารถยกฐานะตนเองสูงขึ้นสู่อีกระดับหนึ่งในความสัมพันธ์กับธรรมชาติ ไม่ต้องดำรงชีวิตอยู่เช่น "ผู้น้อย" ที่ต้องออดอ้อนคอยวอนขอความเมตตาจากธรรมชาติในทุกอย่างที่ประสงค์ ราวกับทารกในเบาะที่เลี้ยงไม่โต ให้ธรรมชาติควบคุมสั่งการในทุกขั้นตอนของการดำรงชีวิต อย่างปราศจากเงื่อนไขข้อแม้ ต้องเฝ้าหวาดผวาตลอดเวลาว่าธรรมชาติจะทรงพิโรธโกรธกริ้วขึ้นเมื่อใด คอยภาวนาให้ธรรมชาตินำโชคอำนวยชัยให้ชีวิตคงอยู่ได้อย่างไม่ขัดสนแร้นแค้นไม่ต่างจากสัตว์โลกอื่น ๆ ที่ดำรงอยู่อย่างไร้ความสามารถจะช่วยเหลือแก้ไขปัญหาให้แก่ตนเองได้อย่างจริงจัง ซึ่งถึงความก้าวหน้าทั้งมวลที่มีอยู่นี้จะมีขอบเขตขีดจำกัดอยู่มาก แต่ก็เป็นการเคลื่อนตัวอันยิ่งใหญ่ของมนุษย์ไปข้างหน้า เพื่อเกาะกุมอำนาจควบคุมการลิขิตชีวิตกำหนดชะตากรรมของตนเอง ไม่ย่อท้อสยบยอมเป็นตุ๊กตาให้ธรรมชาติเล่น ที่จะบีบเมื่อใดก็ต้องตายหากแม้คลายก็อยู่รอด เป็นความสำเร็จที่ไม่สำคัญว่าได้เริ่มต้นจากชนกลุ่มใดเผ่าไหน เพราะความสำเร็จนี้ได้ทำให้มนุษย์โดยส่วนรวมสามารถจะ อยู่ร่วม กับธรรมชาติได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น เป็นการก้าวเข้าสู่สภาวะของการเติบโตเป็น "ผู้ใหญ่" ของมนุษย์ ที่อิสระพอจะสร้างหมายกำหนดการทางเวลาแก่ตนเองว่า จะทำอะไร เมื่อใด ทำไม ไม่สยบสมยอมให้นาฬิกาธรรมชาติเป็นผู้ควบคุมเสมอไปอีก

ถึงสรรพสิ่งที่ได้ "เกิด" ขึ้นมาแล้วในสากลโลก ไม่เร็วก็ช้าต่างจะต้องถึง "กาล" แตกดับไปในที่สุด เป็นความจริงที่อยู่ "เหนือ" ความเที่ยงแท้ จะต้องเป็นอยู่เรื่อยไปเช่นนี้อย่างไม่แปรปรวนเป็นอย่างอื่นเด็ดขาดแน่นอน กระนั้น ความหมายความสำคัญของหลัก ไตรลักษณ์ ก็ไม่ได้จำกัดอยู่เฉพาะเพียงการ "กลับกลาย" แค่นี้ แต่จะต้องหมายถึงการ เกิด/ดับของวัฏฏจักรแห่งชีวิตที่ถูก "พลังลี้ลับ" ขับดันให้ "เวียนวนไปมา" ในวงจรธรรมชาติ ชั่วนิจ

---

* พระญาลิไทย, **ไตรภูมิพระร่วง**, ฉบับหอสมุดแห่งชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ : คลังวิทยา, พ.ศ. 2509) : 1-326.

นิรันดร์ไร้ทางออกขาดการหลีกเลี่ยง เป็นการจองจำไม่มีอิสรภาพอันเป็น "ทุกข์" ในตัวเอง ไม่มีความสุขสันต์หรรษาระดับใด ในชาติภพไหน จะมาหักล้างลดทอน "ความจริง" ของ ความทุกข์ นี้ ได้สำหรับชาวพุทธ เพราะพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นก็เพื่อชี้แจง ให้ความเข้าใจและแนะแนวทาง เพื่อการ "หลุดพ้น" ไปจากความทุกข์นี้โดยตรง แต่หลักธรรมคำสอนของพระศาสนาเอง ก็ต้องอยู่ในภาวะเดียวกันกับอุบัติการณ์ทั้งหลายภายในวัฏฏจักร ที่จำต้องถึงวาระแห่งการล่มสลายไปในที่สุด เพื่อรอการอุบัติใหม่ ในวงจรใหม่บนวงจรใหญ่ของวัฏฏจักรแห่งเวลาของธรรมชาติ เกิดเกิดดับดับ เป็นระยะ ๆ อยู่เช่นนี้ไปชั่วกัปชั่วกัลป์ เพราะตามคติความเชื่อของศาสนาที่ถ้าไม่มีการนิพพานเกิดขึ้น สิ่งใดก็ตามที่เคยอุบัติมาแล้วก็ต้องอุบัติขึ้นอีก ทำให้ทุกประการที่เป็น/มีอยู่ในขณะนี้คือสิ่งที่เคยอุบัติ/สิ้นสลายมากันนับครั้งไม่ถ้วนทั้งสิ้น จะเป็นอื่นไปจากนี้ไม่ได้ เป็นปรากฏการณ์ตาม "ธรรมดา" หรือ "สามัญลักษณะ" ของสรรพสิ่งดังที่ชาวพุทธทุกคนก็ทราบกันดีที่จะต้องเป็นเช่นนี้ กระทั่ง "สากลโลก" เองก็ไม่มีการยกเว้น

ในขณะเดียวกัน ก็มี "ความเป็นจริง" ของ ปัจจุบัน อีกเช่นกันว่ามนุษย์ได้ "ก้าวหน้า" คิดค้นประดิษฐ์สิ่งของเปลี่ยนแปลงสถานการณ์สารพัน ทำความ "แปลกใหม่" ให้เกิดขึ้น และสรรพสิ่งอันเป็นเรื่องของ "สมัยใหม่" ก็ไม่เคยมีมาก่อนเลยในอดีตกาล โดยไม่ว่าจะมองย้อนกลับไปไกลแสนไกลแค่ไหน ที่ก็ย่อมรวมถึงในเวลาอันเป็น "อนันตกัลป์" ของพุทธกาลด้วย ก็ไม่เคยมีสิ่งใด "เกิดขึ้น" ในลักษณะนี้มาก่อน เป็นความแตกต่างทางความรู้ ความคิด และปรากฏการณ์ของ ขณะนี้ กับของ อดีตกาล ทั้งมวล และก็เป็นที่คาดหมายได้อย่างแน่นอนว่า "ความแปลกใหม่" ต่าง ๆ ก็จะ "เกิด" มากยิ่ง ๆ ขึ้นใน อนาคต เป็นหลักฐานอันเที่ยงแท้อย่างไม่อาจปิดเบือนของปัจจุบัน ที่แสดงออกถึงการไม่ยอมหมุนเวียนจำเจอยู่กับที่ของมนุษย์ จะต้องเปลี่ยนแปลงปรับปรุงความเป็นอยู่และรู้เห็นของตนเอง สะเดาะโซ่หักตรวนของธรรมชาติ ทะลวงกรอบทลายกรงของวัฏฏจักร ทำลายล้างความถูกต้องของไตรลักษณ์โผพุ่งมุ่งออกไปนอกกงล้อของเวลา ฟันฝ่าก้าวไปในอนาคตที่ยังไม่เคยมีใครเหยียบย่างไปถึงมาก่อนเลย ไม่ว่าจะเป็นใครไม่มีการยกเว้นทั้งนั้น เป็นการยืดเวลาให้เหยียดออกไป ไม่ให้หมุนวนย้อนกลับซ้ำซาก ซึ่งไม่ว่า เวลาในลักษณะใหม่ นี้จะเป็นเส้นตรงเส้นหยักก็ไม่สำคัญ ความสำคัญอยู่ในประเด็นว่า เวลานี้เป็นเวลาที่มนุษย์เป็นผู้ทำให้เกิดขึ้นมาเอง ไม่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติแต่อย่างใดทั้งสิ้น

การเปลี่ยนแปลงทั้งมวลที่มนุษย์ปัจจุบันมีอยู่ขณะนี้และที่จะมีต่อ ๆ ไปในอนาคต ไม่มีส่วนไหนเรื่องใดเป็นเรื่อง "อนิจจัง" ของไตรลักษณ์ เพราะเป็นผลิตผลจากน้ำมือมนุษย์ทั้งนั้น ไม่เกี่ยวกับธรรมชาติ ไม่มีอะไรเป็น "สามัญลักษณะ" เป็นการเปลี่ยนอันเป็น "วิสามัญลักษณะ" ล้วน ๆ ที่ผิดธรรมชาติ กระทั่งธรรมชาติเองก็อาจถูกทำลายไปโดยไม่เจตนาก็ได้ เป็นปรากฏการณ์ที่แปลกใหม่จนไม่มีใคร ยอดเยี่ยมวิเศษวิโสขนาดไหน จะไป "รู้เท่าถึงการ" กับการเปลี่ยนแปลงนี้อย่างแน่แท้ได้ เป็นการเปลี่ยนจากเก่าไปหาใหม่ที่จะใหม่ยิ่ง ๆ ขึ้นตลอดเวลา เป็นการเปลี่ยนที่เกิดจากความมุ่งหวัง และ เจตนารมณ์ จะทำให้ทุกสิ่งทุกประการ "ดีขึ้น" กว่าที่เคยเป็นมาในอดีต เป็น "พัฒนาการ" ที่มนุษย์พยายามไขว่คว้าหามาเพื่อบรรลุถึงความสุขสมบูรณ์มากกว่าแต่เก่าก่อน เป็นการเปลี่ยนที่เป็น "สุข" ไม่ใช่การเปลี่ยนที่เป็น "ทุกข์" แต่อย่างใด ที่ถ้าจะสรุปแบบ "ติดแขก" ก็คงออกมาในทำนองว่า "ถึงสรรพสิ่งทั้งมวลล้วนเป็น อนิจจัง แต่การเปลี่ยนก็ไม่แน่จะต้องเป็น ทุกขัง ถึงแม้จะยังคงไว้ซึ่งความเป็น อนัตตา ก็ตาม" และความจริงที่เป็นอยู่มีอยู่ที่ประจักษ์ชัดต่อสายตาทุกคนขณะนี้ ถ้าไม่มีการอุดหูปิดตาหันหน้าเข้าป่าดึกดำบรรพ์ในอุดมคติ หันมาใช้ปัญญาพิจารณากันดังที่ชาวพุทธพึงกระทำ ความจริงของเรื่องนี้ก็คงเป็นที่ รับรู้ กันมานานแล้ว

การก้าวหน้าผ่าผ่านกงล้อของธรรมชาติที่นำสู่การล่มสลายของหลักไตรลักษณ์นั้นย่อมจะต้องสั่นคลอนส่งผลกระทบ ทั้งรากฐานและโครงสร้างของหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาอย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะพัฒนาการของมนุษย์ที่ดูจะเป็นเพียงเรื่องทาง "ภายนอก" นี้ก็ไม่ได้ฉีกกระชากทุบทำลายวัฏฏจักรเวลาธรรมชาติให้บุบบิบบี้แบนเท่านั้น แต่จะนำมาซึ่ง การเปลี่ยนของทั้งลักษณะเนื้อหา เงื่อนไข ปัจจัย หรือ "สมุทัย" ของความทุกข์อย่างพร้อมเพรียงกันด้วย เพราะเมื่อการเปลี่ยนแปลงได้กลายเป็นเรื่องของการพัฒนาเป็นสิ่งที่มุ่งมาดปรารถนา ไม่ใช่เรื่องของ "อนิจจัง" ตามแบบเดิมแล้ว ก็เป็นที่เห็นได้อย่างง่าย ๆ ว่า **การไร้ความสามารถ ไม่อาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าพัฒนา จึงจะกลายเป็นเรื่องของ "ความทุกข์" อย่างแท้จริง ในเวลาลักษณะใหม่นี้** เป็นความ "ทุกข์" อันสืบเนื่องมาจากการคงอยู่กับที่ "ไม่เปลี่ยน" ที่จะต้องได้รับการแก้ไขหรือแสวงหาทางหลุดพ้น ด้วยการทำให้เปลี่ยนให้พัฒนาไม่โง่งมหมุนเวียน "เปลี่ยนแปรกลับไปกลับมา" อยู่กับที่ชั่วกัปชั่วกัลป์ร่ำไป

ถึงแก่นแท้ของพุทธศาสนาหรือเรื่องของมรรคผลนิพพานจะเป็นเรื่องที่ไม่ถูกผูกมัด/อยู่เหนือกาลเวลา แต่ถ้ามี การเปลี่ยนในลักษณะของเวลา ให้ต่างไปจากที่เคยเป็น ถึง "ความจริง" ยังคงเป็นความจริงก็เป็นเพียง "ความจริงของอดีต" เท่านั้น ไม่เกี่ยวข้องอันใดกับปัจจุบัน เพราะเมื่อ "ธรรมชาติของความทุกข์" ได้เปลี่ยนไปลักษณะเนื้อหาตลอดจนวิธีการในอันจะบรรลุสู่การ "หลุดพ้น" ก็จำต้องได้รับการปรับเปลี่ยนให้เป็นไปตาม "สามัญลักษณะ" ใหม่ด้วยไม่ใช่มัวหลับตาพร่ำบ่นซ้ำ ๆ ซาก ๆ กระทำตนเป็นเช่นลูกข่างเจ้าปัญญา ที่ทึกทักเอาว่าศาสนาต้องมูกทรงความศักดิ์สิทธิ์มากอิทธิฤทธิ์ จะต้องถูกต้องอยู่ตลอดเวลาเพียง เพราะว่า เคยถูกก็ต้องถูกต่อ ๆ ไปตลอดกาล

ไม่ว่าหลักธรรมขั้นสูงสุดของพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องของ "โลกุตตระ" จะยอดเยี่ยมเพียงใดก็ไร้ความสำคัญอีกต่อไป เพราะสำหรับชาวไทยที่เป็นพุทธโดยส่วนรวมแล้วเนื้อหาของพระศาสนา

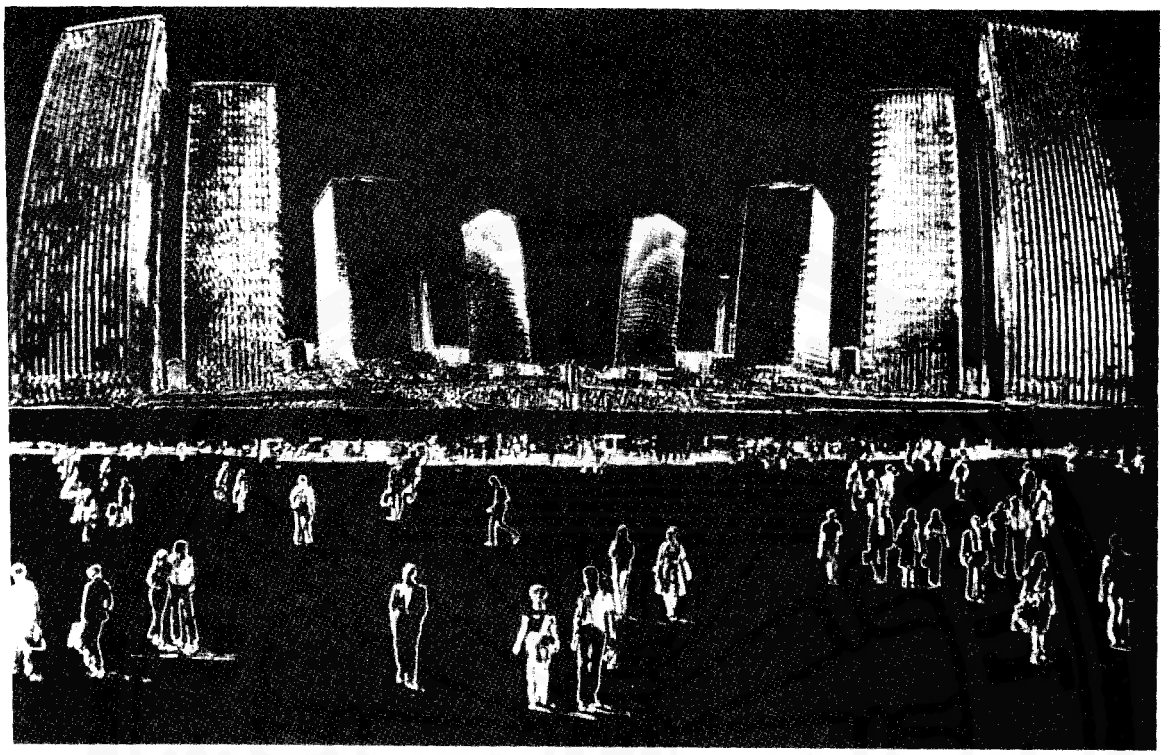

ที่ทุกคนเข้าถึงได้ จะต้องสอดคล้องกับปรากฏการณ์ของ "โลกียะ" ขณะนี้ มิเช่นนั้นหลักธรรมคำสอนก็เป็นหลักการลอย ๆ ไร้คุณค่าแท้จริงแต่อย่างใดทั้งสิ้น ซึ่ง "ความจริง" นี้ ก็ดูจะเป็นที่ยอมรับโดยส่วนรวม ไม่ใช่ทัศนคติที่แปลกแหวกแนวอะไร เพราะเมื่อ "ความก้าวหน้าพัฒนา" ได้กลายมาเป็นความประสงค์ของมนุษย์ที่จะเปลี่ยน กระทั่งพวกที่ทนชีวิตทาง "โลกียะ" ไม่ได้ ก็ยังพยายามชี้ให้เห็นว่าความก้าวหน้าพัฒนากับพุทธศาสนาตามแบบเดิมก็คือสิ่งหนึ่งสิ่งเดียวกัน ไม่มีอะไรขัดแย้งกันเลย

> *มนุษย์ทุกคนเกิดมาในโลก ในวงจรของธรรมชาติ ส่วนที่เราสมมุติว่าเป็น* **โลก** *ลูกนี้ ย่อมมี* **วัฏฏะ** *เช่นเดียวกับองค์ประกอบส่วนอื่นของโลกด้วย ทุกอย่างเกิดมาเพื่อ* **พัฒนา** *ตนเองให้ดีขึ้น ประเสริฐขึ้น และเพื่อสร้างระบบ สร้าง* **สมดุล** *ให้แก่ตน เพื่อความพ้นทุกข์มากขึ้นเรื่อย ๆ*
>
> (พระโพธิรักษ์ : 43 เน้นโดยผู้เขียน)

พุทธศาสนาในที่นี้ก็คือ หลักธรรมคำสอนที่ช่วยให้คนพัฒนาก้าวหน้า "พ้นทุกข์" มากขึ้นตามลำดับ ไม่ใช่เพียงไม่ขัด แต่ยังเป็นธรรมะหลักที่จะช่วยให้คนพัฒนาโดยตรง

ความคิดความเชื่อทำนองดังกล่าวดูจะเป็นที่นิยม มีการปาฐกถา เทศนาตีพิมพ์แพร่หลายอยู่ทั่วไป และเมื่อสังคมบ้านเมืองมีการเน้นหนักเรื่อง "การพัฒนา" มากขึ้นเพียงไหน ประเด็นเรื่องความสัมพันธ์อันดีงามระหว่างหลักธรรมะที่ตกทอดมาแต่โบราณ กับ "ความก้าวหน้า" ก็ดูจะหนาตาขึ้นเพียงนั้น ทั้ง ๆ ที่ถ้าตรองดูด้วยปัญญาและใจที่เที่ยงธรรมแล้ว จะมองเรื่องนี้ในแง่มุมไหนก็ไม่รู้ว่าเจ้า "วัฏฏะ" กับการ "พัฒนา" มันไปเกี่ยวเนื่องกันได้อย่างไรในเมื่อการก้าวหน้าพัฒนาให้ "ดีขึ้น ประเสริฐขึ้น" มันไม่ใช่เป็นเรื่องเฉพาะของจิต จะต้องมีเรื่องของความสุขทาง "กาย" เข้ามาเป็นหลัก มีเงื่อนไขปัจจัยทางคุณภาพเนื้อหาปริมาณของ "วัตถุ" เป็นองค์ประกอบสำคัญ ทั้งนี้ก็เพื่อให้ "จิต" ตั้งมั่นอยู่ได้อย่างสงบสันติ แล้วก้าวหน้าพัฒนากันต่อไป เป็นการ **สลับขั้นตอนจุดเน้นหนัก กับธรรมะของศาสนาแบบเก่า** ซึ่งจะถูก/ผิดคิดกันอย่างไรเป็นเรื่องนอกประเด็นในขั้นนี้ เพราะความสำคัญมันอยู่ในจุดว่ามันเป็น **คนละเรื่อง** กัน จะลากจะโยงกันอย่างไรมันก็คนละเรื่องด้วยว่า "การพัฒนา" ในลักษณะที่ยึดมั่นปฏิบัติกันมันไม่ใช่เรื่องของ "วัฏฏะ" ใด ๆ เลย เป็นการแก้ไขเปลี่ยนแปลงสถานการณ์สภาพแวดล้อม "ภายนอก" เพื่อให้คน "พ้นทุกข์มากขึ้นเรื่อย ๆ" เพราะของที่ตกทอดมามันไม่ดีไม่เหมาะจึง "พัฒนา" มัน ทำให้ของเหล่านั้นดีขึ้น ให้ ต่าง ไปจากเท่าที่เคยเป็นมาในอดีต และพยายามไม่ให้มีการ "หมุนวน" ซ้ำรอยกลับเป็นเหมือนเดิมอีก มิเช่นนั้นมันก็ไม่มี "ความก้าวหน้า" กลายเป็นเรื่องของการ "รื้อฟื้น" หรือ "ฟื้นฟู" ของเดิมเท่านั้น

ความสับสน "คลุมเคลียร์" เหมือนเห็นแต่ไม่เห็นในความขัดแย้งแตกต่างระหว่างหลักธรรมคำสอนกับ "พัฒนาการ" ของมนุษย์ ที่เกิดขึ้นแล้วเป็นความจริง เหมือนกับที่ "โลกลูกนี้" ก็เป็นของจริงไม่ใช่สิ่ง "สมมุติ" ดังนิยมกระทำกันในหมู่สงฆ์ ในส่วนหนึ่งเป็น **ปัญหาของการใช้ภาษา** และอีกด้านหนึ่งเป็นความ **"อับแจ้ง" ของปัญญา** พยายามนำเอาหลักการธรรมะที่เป็นผลผลิตของเวลาแบบวัฏฏจักรมากำกับให้ความหมายแก่เวลาของปัจจุบันโดยตรง คือ แทนที่จะศึกษาทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่มีอยู่ในขณะนี้ เปรียบเทียบกับปรากฏการณ์เท่าที่เคยเป็นมาในอดีต แล้วประเมินออกมาด้วยความรู้เหตุผล สติปัญญา แห่งตนจะอำนวย แต่กลับเอาสิ่งที่มีที่เป็นอยู่ของปัจจุบันไปยัดใส่ในกรอบการศึกษาพิจารณาแบบโบราณ ยึดถือว่ากรอบเก่านั้นต้องถูกต้องเที่ยงแท้ สูงส่งแน่นอนกว่าสิ่งที่ประจักษ์สัมผัสรับรู้กันในชีวิตประจำวัน โดยไม่ว่าจะต้องประทุษกรรมเนื้อหาข้อมูลให้ผิดรูปผิดร่างขนาดไหนก็ต้องยัดมันลงไปในกรอบเดิมให้ได้ หรือถ้าไม่ได้จริง ๆ ก็ตัดมันทิ้งไปไม่สำคัญ และหากส่วนที่อยู่นอก "วัฏฏ-จักร" มันมากนัก ไม่ยอมหมุนวนเหมือนเดิม เป็นของแปลกใหม่ไม่เข้าใจก็เหมาปัดมันให้เป็นเรื่องของ "ความเสื่อม" เสียให้หมดหันหลังปฏิเสธหรือ "สละ" มันแล้วบ่ายหน้าเข้าหาวัด หรือจะเตลิดเปิดเปิงเข้าดงเข้ารกหนีไปอยู่ในป่าที่ยังไม่เปลี่ยน จะได้ไม่ต้องรู้ต้องอยู่ท่ามกลาง "ความเสื่อมทราม" เหล่านั้น ซึ่งก็นิยมยกย่องว่าถูกต้องสูงส่งถือเป็นเสมือนว่าผู้นั้นได้ไป "ศึกษาจากธรรมชาติ" รู้แจ้งเห็นความจริงไปทุกเรื่อง แม้จะเป็นเรื่องของ "พัฒนาการ" ที่ไม่ใช่ธรรมชาติและที่ตนได้ "ละวาง" ไป ก็ยังเป็นผู้รอบรู้พหูสูตอยู่เหมือนเดิม

การสะกัดจิตสะกดปัญญาอุดหูบังตาตัวเอง ให้ไม่ยอมคิดรับรู้ถึงทุกสิ่งทุกประการที่เกิดขึ้นนอกขอบเขตของวัฏฏจักรในทำนองดังกล่าว ก็ปรากฏให้เห็นในทุกระดับของนัก "ปฏิบัติ" ธรรมะ อย่างไม่ว่าจะมีการแสดงออกถึงความใส่ใจในปรากฏการณ์ของ "ความก้าวหน้า" และของ "ฆราวาส" ขนาดไหน สังเกตดูได้ง่ายจากสงฆ์ที่นิยมจะเริ่มอารัมภบทแบบใจกว้างทำนองว่า

> ...คนเราสามารถสร้างความก้าวหน้าทางโลกุตตรธรรมพร้อมกันไปกับการที่เรามีความก้าวหน้าทางโลกิยธรรม, *คือให้โลกิยธรรมสอนความจริงเกี่ยวกับโลกุตตรธรรมทุกคราวที่มีความผิดพลาดในหน้าที่การงาน หรือเรียกกันว่าในชีวิต*
>
> ที่สามารถจะเป็นเช่นนี้เพราะเรื่องของจิตกับเรื่องของกายจะต้องมีความสมดุลซึ่งกันและกันเป็นความถูกต้องของชีวิตตามหลักศาสนา ด้วยว่า
>
> **ชีวิตคือการเดินทาง!** *มันเป็นการเดินทางจากการอยู่ใต้ความทุกข์ ไปอยู่เหนือความทุกข์. ไม่ว่าจะเป็นทุกข์ชนิดไหน คนเราจะต้องไต่เต้าจนขึ้นไปอยู่เหนือความทุกข์ทั้งนั้น แม้ที่สุดแต่ความทุกข์อันเกิดจากความยากจน. ฆราวาสก็เป็นสัตว์มีชีวิต, ดังนั้นก็ต้องเดินทางกับเขาด้วยเหมือนกัน, เดินอย่างไรเร็วและดี ต้องเดินกันอย่างนั้น.*
>
> (พุทธทาสภิกขุ 2514 : คำนำ)

ซึ่งถ้าฟัง/อ่านแบบผ่าน ๆ ก็เข้าท่าน่าเลื่อมใสยิ่งนัก เป็นการพยายามจะทำความเข้าใจ สร้างความสอดคล้องระหว่าง "โลกิยะ" กับ "โลกุตตระ" จริง ๆ แต่ถ้ามีการติดตามกันอย่างละเอียด ก็จะพบว่า "ความก้าวหน้า" หรือ "การเดินทาง" ที่ท่านกล่าวถึงในบทนำมันมี "จุดหมายปลายทาง" อยู่ที่การ "นิพพาน" เท่านั้น (น. 149) ไม่มีอย่างอื่น เป็นเรื่องของจิตบริสุทธิ์จริง ๆ ซึ่งถึงจะมีการเกริ่นล่วงหน้าว่า "ความก้าวหน้าทางโลกิยธรรม" ก็มีได้ แต่ก็เป็นเพียงเรื่องใช่ตัวตน เป็นเพียงอุปาทาน หรือถ้าจะว่ากันให้ชัด มันก็มีแต่เรื่องของ "ความเสื่อม" เท่านั้นเอง เพราะ

> **ใน** *ยุคปัจจุบัน...เป็นยุคที่แตกต่างจากที่แล้ว ๆ มายิ่งขึ้นทุกที เมื่อแตกต่างมากขึ้นทุกที ก็หมายความว่ามันจะใกล้หรือไกลจุดหมายปลายทางมากยิ่งขึ้นทุกทีด้วยเหมือนกัน แต่ในที่นี้มองเห็นเป็น* **ความเสื่อม** *คือ ไกลจากวัตถุประสงค์มุ่งหมายของฆราวาสหรือสถาบันของฆราวาสยิ่งขึ้นทุกที*
>
> (น. 320 เน้นโดยผู้เขียน)

และที่มัน "เสื่อม" ลง ๆ มากขึ้นทุกที ห่าง "ไกลจาก วัตถุประสงค์มุ่งหมายของฆราวาส" ตามลำดับนี้ ท่านเห็นมันเด่นชัดได้จากปรากฏการณ์ของ

> **อารยธรรมแผนใหม่** *[ซึ่ง] ก็คือ เทคโนโลยีเป็นอารยธรรมเทคโนโลยี หรืออารยธรรมอุตสาหกรรม. [ในขณะที่]* **อารยธรรมแผนโบราณ** *ก็คือ ความสว่างไสวในทางวิญญาณ. ถ้าสังเกตอะไรไม่ได้ก็สังเกตแต่เพียงว่า พรุ่งนี้จะฆ่ากันอย่างไร จะเอาเปรียบกันอย่างไร ; อารยธรรมแผนโบราณนั้น พอค่ำลงก็นึกถึงว่า สพฺเพ สตฺตา อเวรา อพฺยาปชฺชา อนีฆา สุขี อตฺตานํ ปริหรนฺตุ อย่างนี้เป็นต้น.*
>
> (น. 341)

ก็เมื่อท่านจมอยู่ในอดีตอันแสนหวาน มองดูปรากฏการณ์ปัจจุบันลงมาจากสวรรค์ชั้นฟ้า เรื่องของเทคโนโลยีและอุตสาหกรรมมันก็ต้องเต็มไปด้วยความชั่วร้ายเสื่อมทราม แล้วความ "ก้าวหน้า" หลุดพ้นไต่เต้าขึ้นเหนือความทุกข์แบบฆราวาสมันจะมาจากไหน ใครต้องการบรรลุสู่เป้าหมาย ก็ต้องสละเพศเป็นสงฆ์ไปเหมือนกับท่านเท่านั้นเอง เพียงไม่รู้ว่ามันจะหาย "จน" ที่ท่านกล่าวนำตอนแรกได้อย่างไร ? สพฺเพ สตฺตา อเวรา...กับตนเอง หรือใช้คาถาบทอื่น เช่น สิทฺธิมตฺถุ อิทํ ปตฺถนํ ที่ท่านก็ดูจะนิยมใช้อยู่เหมือนกัน เพี้ยง !

เป็นความจริงทาง "โลกิยะ" หรือทางประวัติศาสตร์ ที่มนุษย์ได้ก้าวหน้าพัฒนาตลอดมา และเท่าที่ทุกคนรู้ก็เป็นปรากฏการณ์ของมนุษย์โดยเฉพาะ ไม่มีสิ่งมีชีวิตอย่างอื่นที่สามารถกระทำได้ในทำนองเดียวกัน และอาจเริ่มมีมานับแต่เริ่มมี "ความเป็นมนุษย์" ปรากฏขึ้นครั้งโบราณกาล แต่ การรับรู้ หรือมโนคติเกี่ยวกับความก้าวหน้าโดยตรงนั้น กลับเป็นสิ่งแปลกใหม่ที่ดำเนินมาไม่กี่ร้อยปีนี่เอง ไม่มีใครจะทำการศึกษาค้นคว้าตำราคัมภีร์พุทธศาสนาอย่างละเอียดลุ่มลึกปานใด ก็เชื่อได้อย่างสนิทใจว่า **ไม่มีทาง จะค้นพบถึงแนวคิดเกี่ยวกับ "ความก้าวหน้า" ดังที่คำ ๆ นี้มีความหมายที่เป็นอยู่ในปัจจุบันได้** เท่าที่จะพบคือ "คำศัพท์" ที่มีความหมายคล้ายคลึงกันในบางลักษณะ ซึ่งมาจากการที่คนรุ่นหลังย้อนกลับไป หยิบยืม คำเช่น "พัฒนา" มาจากตำราโบราณ เพราะไม่มีอะไรจะใช้สื่อความหมายถึงปรากฏการณ์ที่เพิ่งจะเกิดการสำนึกถึงกันไม่นานมานี้เท่านั้น ซึ่งก็ทำให้ในการพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ เช่น เรื่องของ "ความก้าวหน้า" "วิวัฒนาการ" "การพัฒนา" หรือจะเป็น "กรรมกร" "โทรศัพท์" "สถานีโทรทัศน์" ต่าง ๆ พวกนี้จะต้องมาจากการศึกษาพิจารณาตัวปรากฏการณ์โดยตรง ว่ามันคืออะไรกันแน่ในขณะนี้ ไม่ใช่เริ่มโดยการ "เทียบศัพท์" หรือ "วิเคราะห์รากศัพท์" เพื่อหาความหมายคำแปล แล้วค่อยเอาคำแปลที่ตนได้มาไปจำกัดขอบข่ายของการพิจารณา เล่นกันเป็น "งูกินหาง" หรือตามแบบ "วัฏฏจักร" ดังนิยมกระทำกันอย่างเป็นล่ำเป็นสันถ้วนหน้า[20] เพราะไม่ว่าการละเล่นเช่นนี้จะมีความเป็น "ไทย/พุทธแท้ ๆ" แค่ไหน สนุกสนานปานใด ก็ไม่นำสู่ความเข้าใจอะไรได้เลย ทำอย่างไร ๆ มันก็ไม่มีวันจะมี "สถานีโทรทัศน์" หรือ "กรรมกร" เกิดขึ้นได้ในสมัยพุทธกาล.

การเข้าใจถึงว่า "ชีวิตคือการเดินทาง" และสมัยปัจจุบันก็เป็น "ยุคที่แตกต่างจากที่แล้ว ๆ มายิ่งขึ้นทุกที" ก็เป็นจุดเริ่มต้นอันดี ที่มีการตระหนักถึงพัฒนาการของมนุษย์ ที่ก้าวเดินมาเรื่อย ๆ บนวิถีของเวลา แต่ความคิดความเข้าใจต่อการเดินทางของมนุษย์ก็ไม่ควรจำกัดไว้ให้เป็นเรื่องของจิตเท่านั้น ส่วนกายเนื้อจะต้องหมุนเวียนจงกลมไม่ไปไหนราวกับว่าไม่เคยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างจริงจังเกิดขึ้นมาเลย เพราะทั้งคฤหัสถ์ บรรพชิตต่างก็ตระหนักได้ดีว่า ปัจจุบันมันต่างจากอดีต ไม่เหมือนกับสิ่งที่เคยเกิดขึ้นมาแล้วทั้งมวล การจะทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ หาทางแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ที่มีอยู่ ก็ไม่อาจจะใช้กรอบการศึกษาพิจารณาที่ตกทอดกันมาแต่อดีต โดยไม่ไตร่ตรองถึงความถูกต้อง ผิดพลาดของกรอบนั้น ๆ ว่ายังสอดคล้องกับปัจจุบันอยู่หรือไม่ประการใด พระพุทธองค์เองก็ไม่เคยส่อเจตนาจะให้ใครมายึดมั่นถือมั่นต่อความเป็น "พุทธะ" ของท่านอย่างงมงาย[21] สิ่งที่ท่านแสวงหาเทศนาสั่งสอนอย่างเหนื่อยยากก็เพื่อช่วยปลดปล่อยให้ผู้อื่นได้หลุดพ้นเป็น "เสรีชน" เช่นเดียวกับท่าน ที่ไม่ใช่เฉพาะเรื่องของ "ตัวกูของกู" เท่านั้น แต่ต้องรวมถึง "ตัวท่านของท่าน" ด้วย เท่าที่เป็นอยู่กลับดูเหมือนว่า ชาวพุทธเองกลับยินดีปรีดาจะตกเป็น "ทาส" ของพันธนาการโบราณ นับแต่หลักไตรลักษณ์ถึงพระพุทธวัจจนะ เพียงเพราะว่าสิ่งเหล่านี้มีการเรียบเรียงเขียนไว้ให้รู้กันเท่านั้น สองพันห้าร้อยปีก่อนเคยเป็นเคยเชื่อกันอย่างไร สองพันห้าร้อยปีให้หลังก็ยังเหมือนเดิม ซ้ำร้ายหนักขึ้นกลับมี "ทาส" เพิ่มขึ้นอีกเป็นโขลง ไม่มีความก้าวหน้าพัฒนาใด ๆ ทั้งสิ้น

การก้าวหน้าของมนุษย์หรือการไม่ชอยเท้ายำกันอยู่กับที่สนใจอยู่แต่การเกิดดับของตนเองนี้ ในทางปรากฏการณ์ก็ส่งผลกระทบต่อพุทธศาสนามานานแล้ว ดินแดนแถบอินเดียก็ไม่ได้คงไว้ซึ่งการเป็น "มัชฌิมประเทศ" ของใครแม้กระทั่งของชาวอินเดียเอง และที่แน่แท้กว่าคือไม่ได้เป็นกระทั่งศูนย์กลางของพุทธศาสนาอยู่อีก แม้ภาษา "บาลี" ที่เชื่อกันว่า รู้เห็นเข้าถึงแพร่หลายใช้กันอยู่ทั่วไปในอินเดียพุทธกาล ที่กลายมาเป็นภาษาแม่บทของพุทธศึกษา ก็ได้เป็นภาษาขึ้นคาน "ตาย" ไปนานอย่างไม่มีวี่แววว่าจะได้รับการ "ฟื้นฟู" ให้ "เกิด" ขึ้นมาใหม่ ที่ยังคงมีเหลืออยู่ในปัจจุบันก็เฉพาะในหมู่ของนักศึกษาศาสนาพุทธเท่านั้น ซึ่งก็หมายถึงว่า "ปาฬิ" ของปัจจุบัน ก็อยู่ในภาวะเดียวกับ สํสกฤต (ฉันทสะ) ของพุทธกาลที่สุดวิเศษงามพร้อม ครอบคลุมไปในทุกสิ่งอัน แต่ก็เป็นภาษาที่พระพุทธองค์ทรงห้ามใช้ ไม่ให้แปลเป็นภาษานี้อยู่ภาษาเดียว[22] เพราะเป็น "ภาษาตาย" ไม่สามารถจะสื่อความหมายอย่างอื่นนอกเหนือจากตามแนวทางของพระเวท ไม่สามารถจะสื่อความหมายของพุทธธรรม ที่ดูคล้าย แต่ก็เป็นคนละเรื่องกันที่ภาษาเดิมจะก่อให้เกิดความสับสนมากกว่าความเข้าใจ หรืออีกนัยหนึ่งคือ ไม่ว่า สํสกฤต ดูจะยอดเยี่ยมขนาดไหน แต่ก็เป็นภาษาที่ไม่อาจ "วิวัฒน์" ก้าวหน้าเปลี่ยนแปลง ในความหมายของปัจจุบันทำได้อย่างมากก็แค่ "เปลี่ยนแปลงกลับกลาย" ไป ๆ มา ๆ หมุนวนย้ายไปโยกมาอยู่กับที่ เป็น "ระบำแขก" ไม่ไปไหน สิ่งที่ สํสกฤต เป็นอยู่ในขณะนั้น ภาษา บาลี ก็เป็นเช่นเดียวกันในขณะนี้ คือ ตายไปนานแล้ว

ภาษาคือสื่อความหมายก่อให้เกิดความเข้าใจที่สำคัญที่สุดของมนุษย์ และการทำความเข้าใจอย่างจะแจ้งกับทุกภาษา ก็ขึ้นอยู่กับความรู้ในเนื้อหาลักษณะของขนบธรรมเนียมประเพณี ค่านิยม ความยึดมั่นของชุมชนเจ้าของภาษาเป็นสำคัญ และในเนื้อหาตลอดจนสิ่งอื่น ๆ ที่สำคัญเหล่านั้น ก็ไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่ ให้ชำแหละ

ศึกษาได้ราวซากศพ แต่เป็นสิ่งมีชีวิตที่เติบโตพัฒนาไปพร้อม ๆ กับชุมชนผู้ใช้ภาษา ซึ่งทำให้การจะรู้/เข้าถึงภาษาอย่างจริงจังทุกภาษาก็ไม่อาจเกิดขึ้นได้ง่าย ๆ ด้วยการศึกษา **รากศัพท์** และ **ไวยากรณ์** เพราะสิ่งเหล่านี้พร้อมจะกลายเป็นของ "ตายตัว" จากการควบคุมของพวกปราชญ์ทางภาษา ที่ยึดมั่นถือมั่นว่า "ความถูกต้อง" ของภาษาจะต้องเป็นไปใน "ขอบ แถว แนว" ดังที่พวกตนศึกษาได้มาจาก **การใช้ภาษาในอดีต** เคยใช้มาอย่างไรก็ต้องใช้กันไปตามนั้นเสมอไป แต่ประสบการณ์ของชุมชนก็มีการเปลี่ยนแปลงในความเป็นจริง มีความรู้ที่เพิ่มมากขึ้น มีปรากฏการณ์ที่อยู่นอกเหนือหลักตรรกะของภาษาเดิม ที่จะนำสู่การรับเอาหรือประดิษฐ์คำศัพท์ใหม่ ๆ ดัดแปลงการใช้ หรือในกรณีที่ภาษาเดิมเป็นภาษาที่แสนจะ "**สมบูรณ์ในตัวเอง**" ไม่อาจจะแก้ไขดัดแปลงใด ๆ ได้ทั้งสิ้น ก็ต้องหันไปใช้ภาษาอย่างอื่น เพื่อการสื่อความหมายจะยังคงดำเนินต่อไปได้.

ชุมชนอินเดียก็เป็นเช่นเดียวกับชุมชนอื่น ๆ ของมนุษย์ มีการเปลี่ยนแปลงก้าวหน้าพัฒนาเหมือนกับชุมชนอื่น จนภาษาบาลีที่ครั้งหนึ่งเคยเป็น "ภาษาคน" ก็ประสบกับความวิบัติ/ตาย กลายเป็น "ภาษาผี" มานานนับพันปีแล้ว ความจำเป็นที่จะต้องจารึกหลักธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ลงไว้เป็นลายลักษณ์อักษร หรือสิ่งที่เรียกกันว่า "**พระไตรปิฎก**" เอง ก็เป็นการยืนยันถึงมรณกรรมของภาษาบาลีโดยตรง[23] และในขณะเดียวกันก็เป็นการชี้ให้เห็นถึงความตกต่ำทางปัญญาของพุทธศาสนาพร้อม ๆ กันไปด้วย เพราะพระพุทธองค์นั้นก็เป็นที่ยอมรับกันในหมู่ปราชญ์ทางศาสนาว่า ประสงค์จะให้มีการถ่ายทอดหลักธรรมกันแบบ "**มุขปาฐ**" คือ กระทำด้วยปากเปล่า และด้วยภาษาท้องถิ่นอันเป็น "**สกานิรุติ**" ที่จำต้อง "มีชีวิต" หรือเปลี่ยนแปลงได้ตามสถานการณ์ ไม่ใช่ใช้ภาษาที่เน่าเฟะเหมือนหิ่งตายซากดังกระทำกันภายหลัง ซึ่งที่มาเกิดปรากฏการณ์อันขัดแย้งกับพระพุทธประสงค์โดยตรงนี้ นัยว่าถ้าไม่มีการจารึกกันลงไปอย่างแน่นอนแล้ว ชาวพุทธรุ่นหลัง ๆ ก็ไม่มีทางจะเข้าใจรู้ถึงพระพุทธวัจจนะว่า องค์ศาสดาเคยตรัสอะไรเอาไว้จริง ๆ การกระทำที่ทำให้พุทธศาสนากลายเป็นสิ่งแน่นอนตายตัวนี้ แม้มีประโยชน์อย่างยิ่งในแง่หลักฐานทางประวัติศาสตร์ แต่ก็เป็นความล้มเหลวอันยิ่งใหญ่เช่นกัน เพราะการเทศนาแสดงธรรมของพระพุทธองค์ เป็นพฤติกรรมเพื่อจุดมุ่งหมายหรือความรู้ความเข้าใจของชุมชนหนึ่งในขณะหนึ่งโดยเฉพาะ ไม่เกี่ยวกับชุมชนอื่นในขณะอื่นโดยทางตรงเลย เป็นการใช้ "ภาษาคน" ที่เต็มไปด้วยชีวิตชีวาในขณะนั้น สื่อความหมายธรรมะที่ประสงค์จะให้เป็นที่รับรู้ เมื่อภาษาคนเปลี่ยนไปตามกาลเวลา "**ภาษาธรรม**" ก็ต้องเปลี่ยนตามให้เกิดการสอดคล้องกันทุกขณะ แต่เมื่อมีการจารึกไว้อย่างแน่นอนตายตัวแล้ว และมีการยึดมั่นถือมั่นกันว่าสิ่งที่จารึกไว้นั้นต้องจริงแท้แน่นอน[24] ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการศึกษาสิ่งจารึก ก็เป็นความรู้ที่ตายด้าน ขาดคุณค่าอย่างแท้จริง โดยเฉพาะเมื่อมนุษย์ได้ก้าวหน้าพัฒนาเปลี่ยนลักษณะของเวลาเป็นเช่นปัจจุบัน หลักธรรมคำสอนกลับถูก "บาลี" บีบบังคับให้สงบนิ่งถืออุเบกขาตั้งเป็นหลักปักแน่นอย่างแน่วแน่ในเวลาที่ตายไปแล้วของอดีตกาล ไม่อาจปรับปรุงเปลี่ยนแปลงใด ๆ ได้ทั้งสิ้น

ในขณะที่สังคมกำลังตกอยู่ในภาวะแห่งการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ทั้งทางด้านลักษณะ เนื้อหา และปริมาณ ดังที่เป็นอยู่ขณะนี้ ที่มีการเรียกร้องผลักดันแกมบังคับให้ฝ่ายศาสนาจักรรับบทเพิ่มขึ้น จะต้องเข้ามาช่วยนำการแก้ปัญหาสารพันของปัจจุบัน การไม่สามารถจะรับรู้อย่างจริงจังว่าได้มีการเปลี่ยนแปลงทางเวลาจากของธรรมชาติ มาเป็นของมนุษย์นี้ก็เป็นภาวะที่ล่อแหลมอย่างยิ่ง เพราะได้นำสู่ความขัดแย้งระหว่างหลักการที่เกือบทุกคนถูกอบรมให้ยึดมั่นว่าถูกต้องแน่แท้ กับวิถีชีวิตสมัยใหม่ที่ไม่มีส่วนไหนสัมพันธ์กับหลักธรรมนั้นแต่อย่างใดทั้งสิ้น กลายเป็นลักษณะของการดำรงชีวิตที่ว่างเปล่า "กลวงกลาง" ไร้กฎเกณฑ์ จุดมุ่งหมายที่ส่วนรวมจะยึดถือร่วมกันได้ในชีวิตจริง ต่างคนต่างอยู่ ต่างคนต่างตาย ไม่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน นอกเหนือจาก "ความเป็นไทย" ด้วยกัน โดยไม่ต้องไปไตร่ตรองว่า "ไทย" คืออะไร "ชาติ" อยู่ตรงไหน เกี่ยวข้องกับสิ่งใดบ้าง ซึ่งก็อาจพอเพียงจะทำให้ร่วมกันไปรบกับผู้อื่น แต่ไม่เพียงพอจะยับยั้งไม่ให้ฆ่ากันเองแต่อย่างใด เพราะศาสนาเองก็คงเหลือเพียงหลักการลอย ๆ ไร้คุณค่าต่อชีวิตจริง สามารถจะปฏิบัติได้ใน "ชีวิตเทียม" ของพระสงฆ์อันมีลักษณะความเป็นอยู่ตามแบบเดิม และแม้กระทั่งในสังคมสงฆ์เอง ซึ่งก็เป็นส่วนหนึ่งของสังคมใหญ่ ไม่อาจแบ่งแยกตัดขาดจากกันได้อย่างแน่นอน ถึงจะอยู่ในภาวะที่สมควรจะ "ปฏิบัติ" ได้ แต่การ "ปฏิบัติ" ก็ใช่จะราบรื่นสักเท่าใด

การไม่อาจรู้ไม่สามารถเห็นในหมู่ของชาวพุทธ ต่อการ "เปลี่ยน" ที่จำต้องมีการ "ปรับ" ให้ธรรมะกับเวลา มีความสอดคล้องกันนั้น ในส่วนหนึ่งเป็นความบกพร่องผิดพลาดของทางฝ่ายสงฆ์โดยตรง ที่เริ่มจากการเน้นหนักให้คุณค่าของลักษณะพุทธศึกษาภายในกรอบตายตัวของภาษาบาลี ที่ก็ผูกพัน กับความศักดิ์สิทธิ์ของ "พระพุทธวัจจนะ" และเมื่อพระพุทธองค์เคยตรัสเอาไว้ว่า "เวลากินสรรพสัตว์ ตลอดจนตัวของมันเอง" เรื่องของ "เวลา" ก็ต้องเป็นที่รู้ ๆ อยู่ว่าเป็นของ "เลว" เป็นเรื่อง "ลบ" ในในตัวเอง เมื่อมีการเปลี่ยนมากเท่าใด เวลาก็ยิ่งต้องเลวต้องลบมากขึ้นเท่านั้น มีหลักธรรมที่ตกทอดมาจากอดีต เป็นสิ่งรับรองว่าวิธีมองการเปลี่ยนแปลงเช่นนี้มีความถูกต้อง ไม่มีความจำเป็นแต่อย่างใดต้องไปใคร่ครวญกันให้มากกว่านี้ เคยมีความเชื่อกันมาอย่างไร ก็ต้องเชื่อกันต่อ ๆ ไปอย่างนั้น เพราะการเปลี่ยนคือความเป็น "อนิจจัง" และทุกสิ่งที่เป็น "อนิจจัง" ก็ต้อง "ทุกขัง" เป็น "อนัตตา" ว่ากันเรื่อยเปื่อยตามการกำหนดของ "คำศัพท์" ที่ตกทอดมา จนไม่รู้ว่า "เวลา" ที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้นั้น เป็นเวลาในลักษณะหนึ่ง ซึ่งแม้ยังคงเลวร้ายอยู่ ก็ถูกมนุษย์ลดทอนอิทธิพลในแง่ลบลงไปมากแล้ว และก็ไม่ใช่ "เวลาของส่วนรวม"

อยู่อีกต่อไป เป็นเวลาตามธรรมชาติของบุคคลหนึ่ง ๆ ที่เป็นคนละเรื่องกับเวลาของขณะนี้ที่เกิดจากการกำหนดของมนุษย์ จะ "ใช้" จะ "เสีย" เวลาเพื่อการ "พัฒนา" ความเป็นอยู่กันอย่างไร ซึ่งไม่เกี่ยวกับเวลาตามธรรมชาติในรูปแบบเดิมเลย

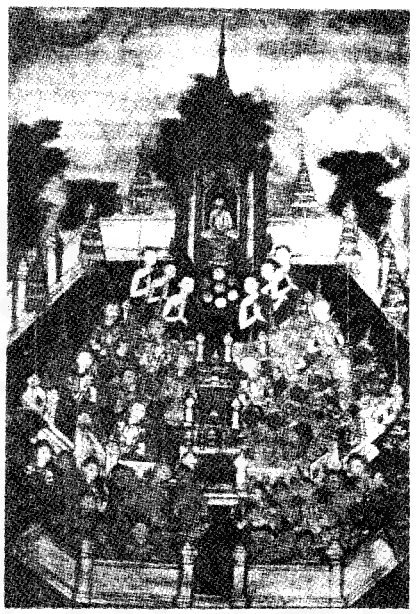

ถึงความสับสนดังกล่าวในส่วนหนึ่งจะมาจากการชักจูงของฝ่ายสงฆ์ ที่มีจารีตประเพณีค้ำชูว่าเป็นปูชนียบุคคลก็ตาม แต่ความผิดพลาดส่วนใหญ่มาจากทางฆราวาส ซึ่งต้องใช้ชีวิตอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของปัจจุบันที่มีทั้งแง่บวกแง่ลบ กลับไม่นำสิ่งที่รู้ที่ประจักษ์ชัดต่อสายตาตนมาประเมินคุณค่าของหลักธรรมะตามแบบของชาวพุทธ ไปยกย่องเยินยอการตีความตามแบบของสงฆ์ ทั้ง ๆ ที่ก็มีหลักฐานปรากฏออกมาอย่างมากมายว่าสงฆ์นั้นยิ่งยอดเยี่ยมสูงส่งลึกซึ้งขนาดไหน ก็ยิ่ง "บอด" ยิ่งขัดแย้งกับตนเองมากขึ้นเพียงนั้น โดยเฉพาะเมื่อพยายามจะมาอธิบายความหมายของ "เวลา" ตามหลักธรรมะเดิม ดังตัวอย่างเช่น

> *เราอยากนี้เป็นจุดตั้งต้น แล้วกว่าเราจะได้สิ่งที่เราอยากนั้นเป็นจุดฝ่ายข้างปลาย* : ระหว่างนั้นคือเวลา. *มันจะมีความหมายเฉพาะเราอยาก.* ถ้าเราไม่อยาก มันก็ไม่มีเวลา, *คือมันไม่มีจุดตั้งต้น และมันไม่มีจุดสุดท้าย, ถ้าเราไม่อยาก.*
>
> (พุทธทาสภิกขุ, 2525 : 15)

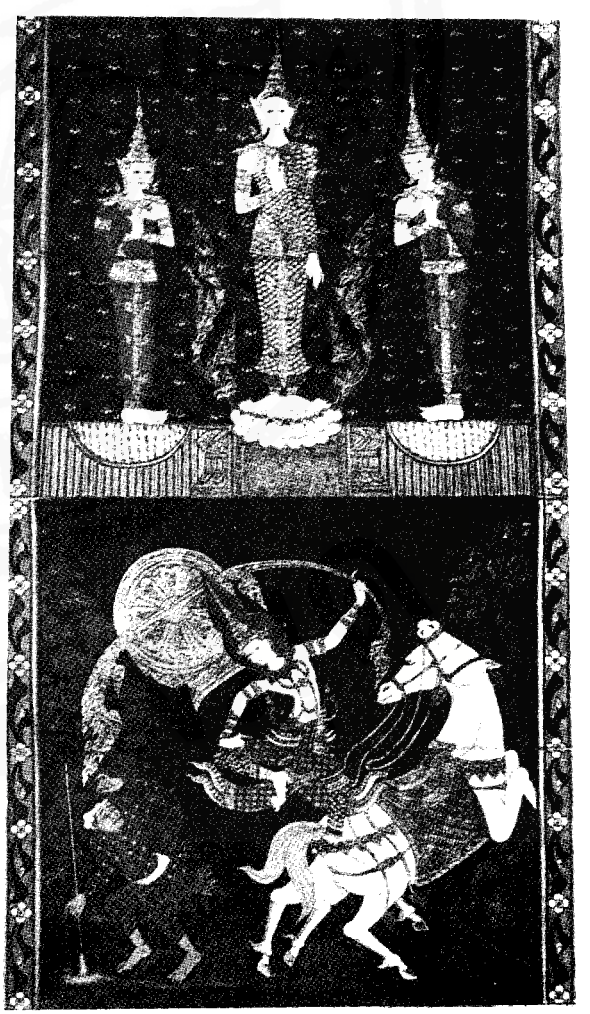

ซึ่งก็ถูกต้องแน่แท้ ทั้งทางสงฆ์ ทางฆราวาส แต่การ "สั่งสอน" ก็ไม่ยุติเพียงนี้ มีเสริมมาอีกว่า

> **ตัวเวลาแท้จริง** *นั้น คือ* **จุดระหว่างความอยากกับความได้สมอยาก** *ของคนโง่ ของคนอยาก ของคนที่มีความอยาก.*
>
> (อ้างแล้ว : 20)

ที่แม้จะเป็นคำกล่าวของปูชนียบุคคลคนใด ชาวพุทธทุกคนก็ควรเห็นได้ง่าย ๆ ด้วยตนเองว่าเป็นการสรุปที่วิปลาส ไม่ว่าจะมองจากทางโลกหรือทางธรรม เพราะถ้า "ความอยาก"เป็นจุดตั้งต้นและ "ความสมอยาก" เป็นตัวกำหนดบั้นปลายของ "เวลา" แล้ว "เวลา" มันก็เป็นเพียงเรื่องของ ขั้นตอน ที่มนุษย์จำต้องผ่าน ก่อนจะบรรลุสู่ "ความสมอยาก" หรือ "ความสมหวัง" เท่านั้น มันไม่สามารถจะไป "กิน" ใครได้ และถ้า "เวลา" มันเป็นเช่นนี้จริง พระพุทธองค์จะต้องไปขวนขวายแสวงหามรรคาเพื่อหลุดพ้นไปอยู่ "เหนือเวลา" ทำไมกัน เพราะจากการสรุปนี้ได้ทำให้ "คนอยู่เหนือเวลา" กลายเป็น "คนโง่" ไปอย่างไม่มีทางเลี่ยง เพราะคน ๆ นั้นไม่มีทางจะ "สมอยาก" สมหวังได้เลย หรือซ้ำร้ายหนักไปยิ่งกว่านั้น

คือ เมื่อใครก็ตามที่พยายามไปอยู่ "เหนือ" เวลาดังที่สรุปเอาไว้นี้ เป็น "คนโง่" ที่ไม่มีทางสมอยากสมหวัง เอาแนวคิดของตนมาเผยแพร่สั่งสอนให้คนอื่นเชื่อเหมือนตน คนทุกคนที่ไปหลงเชื่อก็ต้องกลายเป็นคนโง่ ที่ไม่สามารถจะสมอยากสมหวังใด ๆ ได้ ชาวพุทธแทนที่จะเป็น "ผู้รู้" ก็เลยกลายเป็น "ผู้ไม่รู้" ไปสิ้น

เรื่องของ "ความอยาก" และ "ความสมอยาก" เป็นสิ่งแสดงออกของเวลาจริง แต่ก็เป็น "เวลาของขณะนี้" เป็น "เวลาของมนุษย์" โดยเฉพาะ ไม่ใช่ "เวลาของพุทธกาล" ที่เป็นเวลาของสรรพสิ่งตามธรรมชาติซึ่งครั้งหนึ่งก็ เคย เป็นเวลาของมนุษย์ที่จะต้องเป็น "อนิจจัง" ไม่มีใครในขณะนั้น (ตามความเชื่อของชาวพุทธ) จะไปสุข "สมอยาก" สมหวังในลักษณะเวลาเช่นนั้นอย่างแท้จริงได้ เป็นเวลาที่ ขาดความหวัง และก็เป็นเวลาที่พุทธศาสนาอุบัติขึ้นมาเพื่อ ให้ ความหวังว่าถ้าปฏิบัติตามจะ "สมอยาก" หลุดพ้นได้เพียงว่า ขั้นตอนสำคัญก่อนจะบรรลุสู่ขั้นนั้นจำต้องขจัดต้นตอของ "ความอยาก" คือ "ตัณหา" เสียก่อน กระนั้นก็ไม่ได้หมายความว่า เรื่องของ "นิพพาน" จะไม่ใช่ "ความสมอยาก" ของเจ้าชายสัทธัตถะ หรือไม่ได้เป็น "ความอยาก" ขั้นสูงสุดตามหลักการของพุทธศาสนาดังที่ได้ตกทอดมา เพราะเคยเชื่อมั่นอย่างแน่นแฟ้นกันว่าจะทำให้ "หลุดพ้น" จากความทุกข์นั้นไม่มีทางอื่น.

การ "หลุดพ้น" จากพันธนาการของความทุกข์ หรือแก่นแท้เนื้อในของการตรัสรู้ของพระพุทธองค์นั้น ในแง่ของรายละเอียดจะเป็นอย่างไร ยากเย็นแสนเข็ญ ไม่อาจเข้าใจได้โดยพวกแขกพุทธกาลขนาดไหนก็เป็นเรื่องหนึ่งต่างหาก เพราะจากการเปลี่ยนแปลงของลักษณะเวลา และ สำหรับชุมชนไทยที่เป็นพุทธมาช้านาน นานมากกระทั่งหลักธรรมะของพุทธศาสนา คือ จารีตทางภูมิปัญญาของไทย ที่คนส่วนรวมล้วนถูกอบรมเลี้ยงดูมาภายใน "ตรรกะของพุทธศาสนา" การตรัสรู้ ของพระพุทธองค์ ในระดับของหลักการ ก็ไม่ควรจำต้องเป็นเรื่องอันลึกลับอยู่อีก เพราะถ้า "ความทุกข์" เป็นผลมาจากการผูกมัดของเวลาธรรมชาติที่ควบคุมผลักดันให้สรรพสัตว์ มีความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อย่างไม่มีข้อยกเว้น การ "หลุดพ้น" ตามแนวคิดของพุทธศาสนา ก็ต้องไม่ใช่การหลุดออกไป "นอก" ขอบข่ายของวัฏฏะของไตรลักษณ์ ก็เมื่อไตรลักษณ์ครอบคลุมทุกประการที่มีอยู่ ก็ไม่มีอะไรจะไปอยู่ภายนอกของมันได้ เพราะมันไม่ได้เป็น "สถานที่" หรือ "เทศะ" แห่งใดแห่งหนึ่งจึงจะไปเกิดปรากฏการณ์เช่นนั้นได้ และเมื่อเป็นเช่นนี้ หลักการขั้นสูงสุดของพุทธศาสนา ก็คือ การหลุดพ้นจาก "เงื่อนไขปัจจัย" ที่ผูกมัดทุกชีวิตอยู่ตามธรรมดาของนาฬิกาธรรมชาติ" ช่วยให้ผู้บรรลุสู่สภาวะนั้น "รอดพ้น" จากการ "เกิด" ให้ต้องมีสังขารและอื่น ๆ ที่จะต้องหมุนเวียน มี ชรา พยาธิ มรณะ ไปตามกาละแห่งสรรพสิ่งอีก.

การ "รอดพ้นจากเงื่อนไขปัจจัย" ของเวลาดังกล่าวก็ไม่ใช่สิ่งที่ไม่รู้ไม่พูด ถึงกันตลอดเวลามาว่า "อิทัปปัจจยตา" นั้นมันคืออะไร และในขณะเดียวกันเรื่อง ๆ นี้ก็เข้าใจได้ง่าย ๆ ใน ระดับโครงสร้าง โดยชาวพุทธของปัจจุบันทุกคนด้วย เพราะหลักธรรมที่ทุกคนถูกฝังหัวอบรมมาแต่อ้อนออกให้ยึดมั่นพยายามปฏิบัติ ก็มุ่งทำให้เกิดความ "สงบนิ่ง" ของจิต ให้ไม่ถูกกระทบรบกวนจากปรากฏการณ์ทางภายนอก หรือจะกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือเป็นการ "แยกจิต" จากความผูกผันไม่แน่นอนเป็นอนิจจังของสรรพสิ่งให้ไม่ปรวนแปรอาลัยอาวรณ์กับสิ่งเหล่านั้นที่ต่างถูกควบคุมกำกับด้วยกาลเวลา ซึ่งก็ยังมีข้อแม้กติกาอยู่อีกว่า ในความพยายามจะ "แยกจิต" ออกจากทางกายเนื้อนี้ ผู้ปฏิบัติจะต้องอยู่ในภาวะแห่งการ รับรู้ หรือ "รู้แจ้ง" ต่อการเปลี่ยนแปลงภายนอกทุก ๆ ขณะด้วย ที่ชาวพุทธทุกคนก็ทราบกันดีอยู่แล้วว่า การปฏิบัติควบคู่กันทั้ง 2 ด้านดังกล่าว เป็นจุดเด่นของพุทธศาสนา และก็เป็นเส้นปันเขตแบ่งแยกระหว่างพุทธธรรมกับแนวคิดหลักปฏิบัติของพวกฤษีโยคีทั้งหลายทั้งมวลของโบราณ

เมื่อประมวลเรื่องของการตรัสรู้และประเมินร่วมกับหลักไตรลักษณ์หรือวัฏฏจักรของเวลาธรรมชาติแล้ว การ "แยกจิต" ดังกล่าวก็เป็นที่ทำความเข้าใจ อย่าง "หยาบ ๆ" ได้ว่า เป็นการทำให้จิตสงบนิ่งอยู่ตรงจุดศูนย์ เป็นเช่น "แกน" กลางของวัฏฏจักรซึ่งจะอยู่ท่ามกลางการเปลี่ยน หรือหมุนเวียนทั้งมวล โดยไม่หมุนไม่เปลี่ยนตามไปด้วย มนุษย์คนใดสามารถกระทำเช่นนี้ได้อย่างเด็ดขาดถาวรก็จะเป็นผู้รอบรู้ "อยู่เหนือ" เวลาของตนเอง คือ รู้ถึงอดีต (การเกิด) และอนาคต (การตาย) โดยไม่จำกัดว่า ภาวะของสังขารขณะนั้นจะ "ตั้งอยู่" ในขั้นตอนใดของชีวิต หรืออยู่ตรงไหนระหว่างจุดทั้งสอง (เกิด–ดับ) ของเวลา เพราะจิตของผู้นั้นจะเป็น "อุเบกขา" อยู่ใน "ปัจจุบัน" อันเป็นศูนย์กลางของวัฏฏจักรแห่งเวลา อย่างสม่ำเสมอไม่เบี่ยงเบนสูงต่ำ ถ้ากระทำเช่นนี้ก็เชื่อได้ว่าเมื่อใดที่สังขารและขันธ์อื่น ๆ สิ้นสลายไปแล้ว จิตก็จะ "หลุดพ้น" จากการมีสิ่งใดให้เวลามาเหนี่ยวรั้งคร่ากุม เป็นอิสระ จาก เงื่อนไขภายนอก ไม่มีความเป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา อีกต่อไป

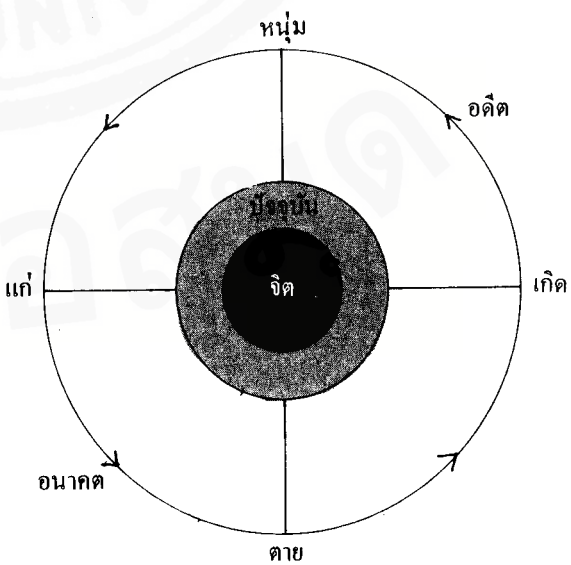

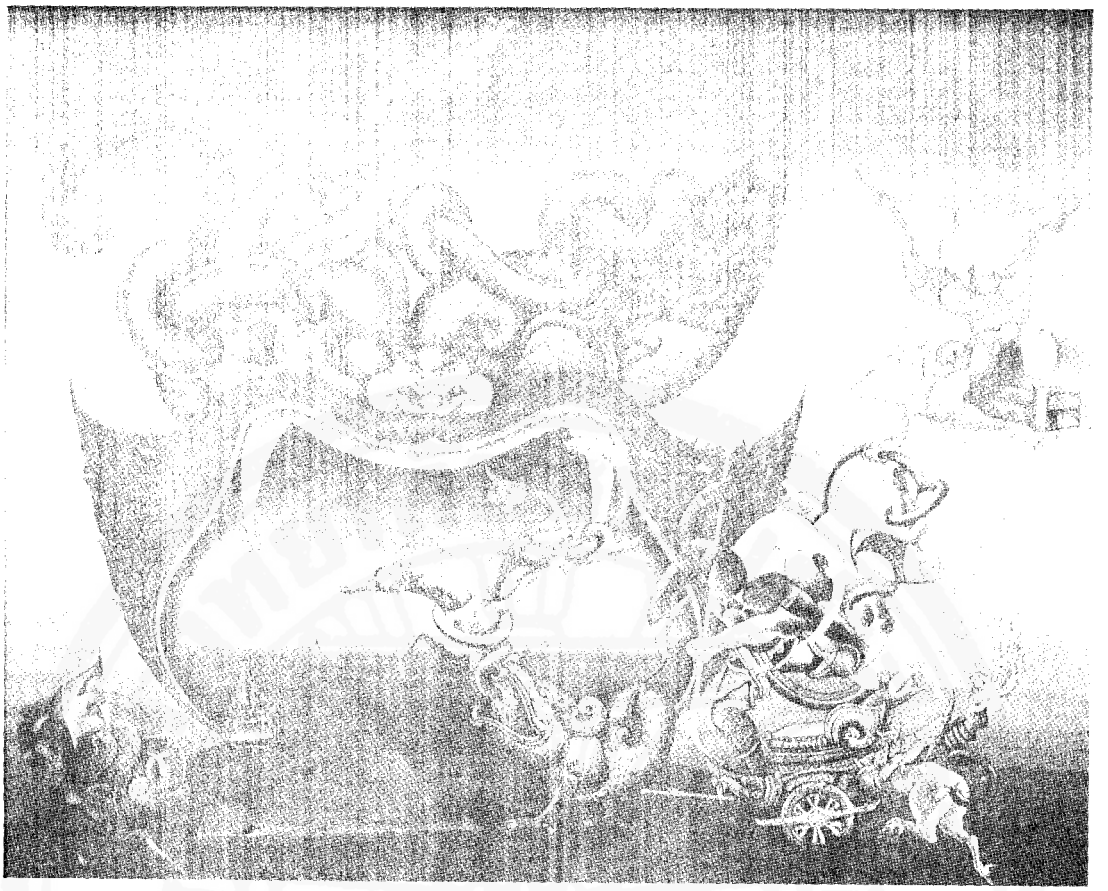

ถึงการเข้าใจต่อหลักการโครงสร้างของการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าจะไม่ช่วยให้ใครสำเร็จเป็นอรหันต์ได้โดยไม่มีการปฏิบัติ กระนั้นการทำความเข้าใจต่อเรื่องอันสามัญพื้น ๆ นี้ ก็เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งยวด เพราะการไม่อาจรับรู้ได้ถึงเรื่องนี้ก็ทำให้มองไม่เห็นถึงความแตกต่างระหว่าง "เวลา" ของพระพุทธองค์ที่เป็น "อนิจจัง" กับเวลาของ "ปัจจุบัน" ที่เต็มไปด้วยความเปลี่ยนแปลง ก้าวหน้ามีพัฒนาการนี้ ก็มีแต่จะก่อให้เกิดความสับสนขัดแย้งเพิ่มมากยิ่ง ๆ ขึ้น โดยเฉพาะเมื่อเกิดมีการตั้งความมุ่งหวังให้พวกสงฆ์เข้ามารับหน้าที่เป็นจิตแพทย์ รักษาโรคประสาทให้สังคมตามความเชื่อว่าเรื่องของ "พระ" เป็นเรื่องของจิต ฉะนั้นควรให้พระรักษาด้วยการเทศนาสั่งสอน แต่ความสำเร็จก็วางอยู่บนพื้นฐานของศรัทธาเท่านั้น แม้ภายในชุมชนสงฆ์เองก็มากด้วยปัญหา และทุกคนก็ทราบกันดี รู้เห็นกันอยู่ในชีวิตประจำวัน ไม่ใช่ความลับแต่อย่างใดทั้งสิ้น พระธรรมได้กลายเป็นหลักการขาดคุณค่ามากด้วยความคลุมเครือ ที่ปฏิบัติกันอยู่ได้ในหมู่สงฆ์ก็เพราะสงฆ์ดำรงอยู่ได้อย่างไม่ต้องขวนขวาย ด้วยการอุปถัมภ์ของสังคมซึ่งเชื่อกันโดยไม่พิจารณาตรองดูด้วยตนเองว่า สงฆ์นั้นจะต้องเป็นหลักแห่งใจตามการมอบหมายของพระพุทธเจ้าหรือไม่ ทั้ง ๆ ที่การมอบหมายครั้งพุทธกาลนั้น ก็ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของ "แก่นแท้" ของศาสนาหรือมีความเป็น "อกาลิโก" แต่อย่างใด เป็นเพียงฉรมอบหมายตามขนบธรรมเนียมแนวปฏิบัติของขณะนั้น ว่าการ "สิกขา" ศึกษาธรรมะ ควรต้องสละเพศเป็นบรรพชิตถือพรหมจรรย์ พระพุทธองค์เองก็ถือปฏิบัติในลักษณะเดียวกัน ก่อนการตรัสรู้ เป็นประเพณีที่ถือปฏิบัติกันสืบ ๆ มาในหมู่ของชาวพุทธ และวัดก็เป็นแหล่งของศิลปวิทยาการของชาวไทยในอดีตเมื่อลักษณะของความรู้เปลี่ยนลักษณะของการศึกษาก็เปลี่ยน สงฆ์ส่วนรวมก็ไม่ใช่ผู้มากการศึกษาสักปานใด การไปตั้งความมุ่งหวังบีบคั้นให้สงฆ์ต้องมีบทบาทในสังคมมากขึ้น ก็มีแต่จะเปลี่ยนลักษณะของสถาบันสงฆ์จากแหล่ง "พักใจ" ของสังคมไทยในปัจจุบันให้เป็นอย่างอื่นที่ไม่เกี่ยวข้องกับสังคมสงฆ์อีก ซึ่งก็เป็นการทำลายแหล่งสงบแห่งสุดท้ายที่ยังคงเหลืออยู่ไปพร้อม ๆ กันด้วย

เมื่อความหมายของ "เวลา" ได้เปลี่ยนจาก ลบ มาเป็น บวก การเปลี่ยนการพัฒนากลายเป็นสิ่งพึงปรารถนา "สมุทัย" ของความทุกข์ก็เปลี่ยนแปรไปจากเดิม หลักธรรมคำสอนก็ควรจะมีการเปลี่ยน และก็ควรจะเป็นผลงานของชาวพุทธทุก ๆ คน ทุก ๆ รุ่นที่จะต้องพยายามทำความเข้าใจต่อ "เงื่อนไขปัจจัย" ของความทุกข์ในสมัยตน เสาะหามรรคาที่จะหลุดพ้นไปจากทุกข์นั้น ๆ ตลอดเวลาร่วมกัน ไม่ใช่เคยเป็นมาอย่างไรก็ต้องเป็นไปตามนั้น ไม่เคยมีการก้าวหน้าพัฒนาแต่อย่างใด ส่วน "ความทุกข์" นั้น ก็เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา วิธีการแก้ไขก็ต้องมีการปรับปรุงให้สอดคล้อง เพราะในเนื้อแท้แกนรวมของพุทธศาสนาก็คือ "เรื่องของทุกข์และการหลุดพ้น" เท่านั้น ไม่มีครูคนใดในขณะนี้จะมุ่งหวังให้ศิษย์ตนมานั่งท่องจำซ้ำซาก ไม่มีการพัฒนาก้าวหน้ากว่าผู้สอน และในเมื่อพระพุทธองค์ก็เป็นที่ยอมรับกันทุกฝ่ายว่าเป็น "ครูผู้ประเสริฐ" พระองค์จะทรงกำหนดให้ชาวพุทธเป็นคนดักดานไม่ไปไหน วนเวียนอยู่กับที่ ต่ำต้อยด้อยกว่าครูคนอื่น ๆ ได้หรือ ?

เชิงอรรถ

[1]ดูข้อเขียนของ พร รัตนสุวรรณ, "พระพุทธศาสนาสามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับคนเราได้ทุกอย่าง," ใน **อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพนางส้มลิ้ม ชลออยู่** (กทม. : กรมการทหารเรือสื่อสาร, 2512) น. 1-51.

[2]ดูตัวอย่าง "การใช้ปัญญาให้ถูกต้องตรง เห็นตรง ตามความจริง" แบบพุทธศึกษาของพระราชวรมุนี

> *"เรื่องสำคัญอยู่ที่ว่า คนเรานี้ใช้ปัญญาไม่เห็นตามความเป็นจริง* **มันมีตัวตนที่จะทำให้พิจารณาแล้ว เห็นคลาดเคลื่อนหรือบิดเบือนไปจากความเป็นจริง** *เรียกอีกแง่หนึ่งว่าทำให้เกิดมี* **อคติ** *คือ การพิจารณามองสิ่งทั้งหลายอย่างมีอคติ* **ปัญญาภาวนาจะมาแก้อันนี้** *การรู้เห็นตามความเป็นจริง เริ่มต้นแต่การมองเห็นรับรู้สิ่งทั้งหลาย ตามลักษณะถูกต้อง ตรงตามที่มันเป็นจริง ไปจนกระทั่งรู้ลักษณะสภาวะทั้งหลายที่เป็น อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จบสุดท้ายเลย."*

จาก "พุทธธรรมกับการพัฒนาชีวิตบุคคล," ใน **จดหมายเหตุ กศส.** 22 (กันยายน 2525) : น. 14 (เน้นโดยผู้เขียน.) ที่ก็ชัดเจนในตัวเองอย่างที่สุดว่า "อนัตตา" หรือการ "ไร้ตัวตน" ไม่ได้เป็นเฉพาะ จุด "จบสุดท้ายเลย." เท่านั้น แต่จะต้องเป็น**"จุดเริ่มที่สุดเลย"** ด้วย มิเช่นนั้นก็เป็นการพิจารณาอย่างมี "อคติ" ไม่มีทางเข้าถึง "ความจริง" และการ "ใช้ปัญญา" ในลักษณะนี้ก็เป็นมาตรฐานของพุทธศึกษา ซึ่งกระทั่งสงฆ์รุ่นใหม่ก็ยังต้องใช้ เช่นดู พระประชา ปสนฺนธมฺโม, "พระพุทธศาสนากับการแสวงหาของคนรุ่นใหม่," ใน **ปาจารยสาร** ปีที่ 9 ฉบับที่ 1 (มกราคม 2525) น. 36-37. ที่โจมตีพวกมาร์กซิสต์ว่าไม่ได้ "ศึกษาอย่างใจกว้างจากสภาพที่เป็นจริง กลับเริ่มจากทฤษฎีที่เป็นนามธรรม" เป็นการกระทำที่ไม่ถูกต้องเพราะยังมี **"อัตตา"** อยู่.

[3]ตัวอย่างที่ดีของประเด็นนี้ ดูได้จากของพระประชา ที่อ้างแล้วควบกับของชุติวัณณ์ (นามแฝง), **ตอบบาทหลวงฉบับพิสดาร** (เชียงใหม่ : ช้างเผือกการพิมพ์, 2506) ทั้งเล่ม เพราะเป็นการรวมเล่มบทความที่ลงไว้เป็นตอน ๆ ในนิตยสาร **ชาวพุทธ** เพื่อตอบโต้กับพระฝ่ายคาธอลิค ที่นำหนังสือต้องห้ามชื่อ **ปุจฉาวิสัชนา** ของ สังฆราชปาเลอกัวซ์ กลับมาตีพิมพ์ใหม่. (ดูรายละเอียดประกอบเรื่องนี้ ใน สะอาด ไชยวัณณ์, **การศึกษาประวัติศาสตร์เปรียบเทียบงานธรรมทูต ของโรมันคาธอลิคกับโปรเตสแตนท์ในประเทศไทย** (กทม. : สุริยบรรณ, 2519) น. 166-173.)

[4]คำแถลงการณ์นี้มาจาก **สัตถุสาส์น แสงสูญ** 9 (เมษา-มิถุนา 2525) : น. 5.

[5]ดูภาพและรายละเอียดเกี่ยวกับการสร้าง พระสมเด็จ "หลวงพ่อจิตลดา" ใน บุศราคัม (นามแฝง) และประชุม กาญจนวัฒน์, **พระเครื่องเรื่องของขลัง** เล่มที่ 1 (กมท. : สัตยการพิมพ์, 2513) น. ภาพ 2 และ 1-11 ตามลำดับ.

[6]การให้คุณค่าอย่างสูงต่อพวก "สนิม" และ "ไขขาว" ของพวกนักเลงพระ (ในหมู่นักประเพณีนิยม) สะท้อนความขัดแย้งทางทัศนคติกับกลุ่ม **"สารัตถนิยม"** ถึงขั้นพื้นฐาน เพราะกระทั่งพวกเครื่องรางของขลังอันศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลายในตัวเองก็**ไม่มี** คุณค่าอย่างสมบูรณ์ จำต้องมี **องค์ประกอบ** ที่เกิดจากการทำปฏิกริยาระหว่างวัตถุมงคลพวกนั้นกับเวลาอันยาวนาน จึงจะมีความสำคัญเป็น "ของแท้" เปี่ยมความงามและมีราคาสูง มิเช่นนั้นต่อให้นำวัสดุของพระเก่าที่ชำรุดเสียหาย มาปั้นแล้วอัดพิมพ์ใหม่ให้ดีเหมือนเดิม และก็ยังคงความ "ขลัง" เหมือนเดิม แต่ก็จะไม่มีผู้นิยมสนใจให้ราคาความสำคัญแต่อย่างใดด้วยว่าขาดความ "อลังกา" ที่ "เวลา" เท่านั้นจะให้ได้.

[7]พวก "นักปฏิรูปศาสนา" ทั้งหมดอยู่ในกลุ่มนี้ และก็ดูจะมีโฆษกที่ทั้งนาคฉานชาญฉลาดปาน **Cromwell** กลับชาติมาเกิดใหม่ในเมืองไทย คือ สุลักษณ์ ศิวลักษณ์. ดูตัวอย่างจากปาฐกถา เช่น "การปฏิรูปพุทธศาสนาในรอบ 200 ปี," **จดหมายเหตุ กศส.** 21 (พฤษภาคม 2525) น. 4-20.

[8]ตามธรรมดานักปราชญ์ของกลุ่มนี้จะลื่นไหลเป็นปลาหลด จับไม่ค่อยติด พูด/เทศน์กันเปรย ๆ หรือเอาข้อความส่วนนี้ไปใส่ไว้ในวงเล็บบ้าง แต่ก็ยังโชคดีที่มี ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช อยู่ ที่อาจหาญยืนยันความสัมพันธ์และความสำคัญของพิธีกรรมไสยศาสตร์ของฮินดูต่อพุทธศาสนาได้อย่าง "เมามัน" ที่สุด คือ เปรียบประดุจเหล้า Gin กับ Dry Matini ที่สรุปได้คือ

> Buddhism is just a philosophy... Have we only had Buddhism without Hinduism, Buddhism wouldn't be able to make a start. These things [Hindu's practices and cermenies] satisfied the weakness in human nature.

ชม คึกฤทธิ์ ปราโมช จาก "Land of Million Buddhas" ใน BBC Movie Series on **The Spirit of Asia,** 1980. ท้ายเรื่อง.

[9]ดู ภิกษุชยานันโท, เขียนและรวบรวม, **คำสอนเดียรถีย์** (กทม. : บริษัทบพิธจำกัด, 2522) และเปรียบเทียบกับของพุทธทาสภิกขุ, **แถลงการณ์สวนโมกข์ 50 ปี และกฎบัตรพุทธบริษัท** (กทม. : แสงรุ้งการพิมพ์, 2525) โดยเฉพาะใน "หมวดความเห็นแตกแยก" น. 113-115 และ "หมวดตีความหมายแห่งถ้อยคำ" ข้อ 42 น. 117-118.

[10]ในเรื่องเกี่ยวกับ "อุปกรณ์และวิธีการสอนของพระพุทธเจ้า" ฟัง **ธรรมสัจจะกับชีวิต** ในการเทศนาอบรมครู ณ อำเภอไทรน้อย จังหวัดนนทบุรี, วันที่ 2 มิถุนายน 2525, เทปม้วนที่ 4.

[11]เสฐียรพงษ์ วรรณปก ได้เสนอ แนวคิดเกี่ยวกับพุทธประวัติที่จะ "กลับตาลปัตร" กับความเชื่อแพร่หลายในหลาย ๆ ตอน แต่โดยส่วนรวม "แนวใหม่" นั้นก็มีความขัดแย้งในตัวเองอยู่มาก และไม่กระทบเปลี่ยนแปลงอะไรต่อสาระสำคัญของการพิจารณาในที่นี้ ดู ได้ ตามทาง (นามแฝง), "พระพุทธเจ้าเป็นคนไทย," ใน **ต่วยตูน** ปีที่ 11 เล่มที่ 8 (กทม. : ประเสริฐวาทิน, 2525) น. 117-129.

[12]ข้อสรุปนี้ก็ดูจะเป็นที่ยอมรับกันแพร่หลาย แต่มักไปเพี้ยนเรียก "ไตรลักษณ์" เป็น "พระไตรลักษณ์" หรือ "กฎแห่งกรรม" จนกลายเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ของพุทธศาสนาไป ดูเช่น Thip d' Asoke, **ธรรมอันสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสอน.** อาภรณ์ พุกกะมาน แปล (กทม. : มูลนิธิธรรมสันติ, 2525) น. 15.

[13]ดูพระรตนปัญญาเถร, **ชินกาลมาลีปกรณ์** (เรื่องราวอันเป็นระเบียบกาลของพระพุทธ) แสง มนวิทูร แปล (กทม. : ศิวพร, 2501) ที่จะแสดงอย่างชัดเจนว่าเรื่อง "กาละ" นี้ เป็นเรื่องของแต่ละ" รอบของเวลา" ที่ตามธรรมดาจะมีความหมายใน **แง่ลบ** จะยกเว้นก็เป็นการบำเพ็ญเพียรเพื่อความเป็น "พุทธะ" เท่านั้น ไม่เกี่ยวกับ "เวลา" ของปัจจุบันที่เป็นคำกลางจะดีหรือร้ายก็ได้.

[14]ในเรื่องเกี่ยวกับทิศทางการเวียนของ "สวัสติกะ" นั้น คณะผู้จัดทำ **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตสถาน 2493** คงจะติดดู สวัสติกะของนาซีจึงเขียนไว้ว่า "เวียนขวา" หรือเป็น "ทักษิณาวัฏ" ทั้ง ๆ ที่ก็มีข้อ "สันนิษฐานกันว่า เป็นรูปของดวงอาทิตย์" อธิบายเพิ่มเติมไว้อีก และ "สวัสติกะ" โบราณที่ไหน ๆ มันก็ **เวียนซ้าย** ทาง "อุตรวัฏ" คือจากทิศตะวันออกไปตะวันตกด้วยกันทั้งนั้น เป็นการเวียนในทิศทางของดวงอาทิตย์และ "ดาวเคราะห์" อีก 6 ดวงของโบราณ (จันทร์, อังคาร...) ด้วย การ "เวียนขวา" ของ ดาวเกตุและราหูเป็นความรู้ใหม่ ไม่เกี่ยวกับ "จุดบนจินตนาการ" ของ ดาราศาสตร์เดิม ส่วนการเวียนขวาของ **นาฬิกา** มาจากนาฬิกาแดดที่ใช้ "การเวียนของเงา" ที่กลับกับการโคจรของ **ดวงอาทิตย์** ซึ่งจะ **"อ้อมใต้"** ทำให้เงาของมันต้อง **"อ้อมเหนือ"** เสมอ.

[15]การสับสนไม่สามารถจะเห็นได้ว่า "เวลา" ของพุทธศาสนา คือ เวลาที่จะต้องมีความหมายเป็น "ลบ" (ที่จะเป็น "บวก" ได้ด้วยการ "นิพพาน" เท่านั้น") และไม่เคยมีการ "ก้าวหน้าเป็นเส้นตรง" ในลักษณะที่พัฒนาขึ้นตอนคริสตศตวรรษที่ 19 ของตามความคิดของชุมชนโบราณนั้น ก็ดูจะทำให้ผู้ศึกษาประวัติศาสตร์ไทยวุ่นวายมาก โดยเฉพาะในการศึกษาเกี่ยวกับ "ตำนาน" และ "พระศรีอาริย์" ที่ก็มักจะจัดให้เรื่องแรกเป็นเรื่องของ "อดีต" และเรื่องหลังเป็น "อนาคต" ตามความหมายของคำคู่นี้ในปัจจุบัน ซึ่งก็จะนำสู่การสรุปที่พิกลว่า

> *"เวลา ในความเข้าใจของผู้เขียนตำนาน จึงดำเนินไปสู่เป้าหมายสองจุด คือ* **นิรันดรภาพชั่วคราว** *ในโลกของพระศรีอาริย์และ* **นิรันดรภาพตลอดกาล** *ในสภาวะของนิพพาน"*

ราวกับว่าชุมชนพุทธในอดีตไม่รู้ว่า สมัยของพระศรีอาริย์เป็นเพียง "กาละ" หนึ่งซึ่งถึงเป็นเวลาอันยาวนานและเป็นสุข ก็ต้องถูก "พระกาล" มาผลาญ เหมือนกับช่วงอื่น ๆ ที่มนุษย์แต่ละคนจะต้อง "เวียนวน" อยู่ **ตลอดกาลจนกว่าจะนิพพาน** เพียงเพราะทุกคนก็รู้ดีอยู่แล้ว ละไว้เป็นที่เข้าใจกันก็ได้. ดู นาฏวิภา ชลิตานนท์, **ประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทย** (กทม. : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2524) น. 182. เน้นโดยผู้เขียน.

[16]การมอง **เวลาในแง่ลบของพุทธศาสนา** (หรือทุกศาสนา ?) ในการสอบสวนขั้นต้น แสดงให้เห็นว่าผูกพันอยู่กับคติความเชื่อว่าไฟประลัยกัลป์จะมาผลาญโลก และทุกสิ่งทุกอย่างในสากลโลกด้วย ซึ่งเข้าใจว่าเกิดจากการคลาดเคลื่อนทางการคำนวณแบบโบราณ ที่ **ไม่** ยอมรับเรื่อง "ทศนิยม" หรือ "เศษส่วน" เห็นว่าขาดความสมบูรณ์ (คล้ายกับการหักติ้ว/ผ่าลูกประคำ) จึงทำให้จำนวนวันในแต่ละปีของอินเดีย/ไทยอยู่ระหว่าง 355-360 วันเท่านั้น ขาดหายไปประมาณ 5.25-10.25 วันทุกปี ที่จะต่อเนื่องไปยังความผิดพลาดของการหาวันเริ่มต้นของแต่ละปี (สงกรานต์) ซึ่งใช้จุดที่ดวงอาทิตย์เข้าใกล้โลกที่สุดเป็นเกณฑ์ ทำให้วันนี้ดูจะร่นเร็วเข้าทุกปี จนดูเสมือนว่า **ดวงอาทิตย์จะต้องชนกับโลกในวันใดวันหนึ่ง และวันนั้นใกล้เข้ามาเพียงใด เวลาในแต่ละปีก็จะร่นเข้ามาเพียงนั้น** ซึ่งแม้จะมีดาวพฤหัสฯ (Jupiter) ช่วยกำกับและมีการชดเชยไม่ให้การคำนวณดำเนินไปเร็วกว่าปรากฏการณ์ (เช่นเดือน 8 สองครั้ง) ก็ยังไม่พอ เพียงแต่ชะลอหรือยืดให้วัน **โลกาวินาศ** ของ **กลียุค** หรือการแตกดับของ **โลกธาตุ** ออกไปอีกเท่านั้น ซึ่งก็เป็นที่เชื่อมั่นในที่นี้ว่า ถ้ามีการรวบรวมตัวเลขและวิธีคำนวณที่พวกโหราศาสตร์เคยใช้กันมาประเมินใหม่ ข้อคิดในที่นี้จะได้รับการยืนยันอย่างแน่นอน.

[17]เรื่องของการ "พักร/เสริด/มณฑ์" ของดาวเคราะห์ หรือ Retrogression ที่แนวโคจร มีถอยหลัง/เดินเร็ว/ช้า อันรู้กันขณะนี้ว่าเป็นภาพลวงตา และเข้าใจว่าเป็น "ความจริง" ในขณะนั้น ไม่เกี่ยวกับประเด็นนี้เพราะดาวเคราะห์พวกนั้นก็ยังมีจุดศูนย์กลาง อยู่ที่โลกตามความเชื่อเหมือนเดิม.

[18]เป็นที่ยอมรับโดยทั่วไปในหมู่ปราชญ์ของอินเดียปัจจุบันว่า เรื่องของ "อนัตตา" เป็นการ "ค้นพบ" อันยิ่งใหญ่ของพระพุทธองค์ เป็นการสลายความเป็นจริง มีตัวตนเป็น "อัตตา" ของ "ขันธ์ 5" เช่น ดูในข้อสรุปของ N.H. Samtani, "Emergence of Buddhism," ใน **อักษรศาสตร์** ปีที่ 2 ฉบับที่ 1 และ 2 (มิถุนายน 2521 - พฤษภาคม 2522) 94-97.

(หมายเหตุ : กระนั้น "ความจริง" ในประเด็นนี้ ก็ไม่ได้ล้มล้างความจริงในอีกประเด็นหนึ่ง คือ การ "ค้นพบ" ของพระพุทธองค์นั้น เป็นความคิดที่เกิดจากการกำกับของกรอบความเชื่อว่า "ความเป็นอนิจจังเป็นต้นตอของความเป็นทุกข์" ที่ตกทอดมาหรือเป็นความพยายามจะแก้ **ปัญหาเก่า** ที่เชื่อว่าเป็นความจริงซึ่งไม่ต้องพิสูจน์ ด้วยการตั้ง "สมมุติฐาน" ใหม่ ความต่อเนื่องหมุนเวียนเกิด/ดับของชีวิต อาจเปลี่ยนจากเรื่องของ "วิญญาณ" มาเป็นเรื่องของ "กรรม" แต่ก็ยังหมุนเวียนอยู่เหมือนเดิม เพียงว่าจะมีทาง "หลุดพ้น" ได้เท่านั้น).

[19]ดูการประมวลข้อโต้แย้งในเรื่องนี้จาก Joseph W. Still, "Why Can't We Live Forever ?" in John G. Burke, ed. **The Technology and Human Values** (California : Wadsworth Publishing Co., 1966) pp. 299-304.

[20]ดูการเล่น "ทายอักษรบนอากาศ" อักขริกา ! ที่ว่าได้จากบทความของพระราชวรมุนีในเชิงอรรถ 2. หรือจาก ทตฺตชีโว ภิกฺขุ, **ทางก้าวหน้า 1** (กทม. : กราฟิคอาร์ต, 2523) ที่เทียบ "ความก้าวหน้า" ว่าเป็นคำเดียวกับคำว่า "มงคล."

[21]หลักการที่ว่า **"พิจารณาก่อนแล้วค่อยเชื่อ"** เป็นหลักการที่ไร้สาระมานานแล้ว เพราะใครก็ตามที่พิจารณาแล้วจะ **"ต้องเชื่อ" ไม่เชื่อไม่ได้** มิเช่นนั้นแสดงว่า มี "มิจฉาทิฏฐิ" หรือเป็น "อวิชชา" ที่ตามธรรมดาก็มักแปลเลี่ยงออกเป็นว่า "มีความคิดเห็นเป็นอย่างอื่น" ซึ่งก็เป็นเทคนิคเก่าแก่มีความหมายโดยตรงว่า "หลงผิด" ที่ตามหลักพุทธศึกษาถือว่าเป็นสิ่งแรกที่จะต้องขจัดให้สิ้นไป.

[22]ดู พระมหาเสถียรพงษ์ ปุณฺณวณฺโณ, "อะไรคือบาลี ?" ใน **วรรณไวทยากร** ตอน **ภาษาศาสตร์** (กทม. : ไทยวัฒนาพานิช, 2514) น. 5-6.

[23]อ้างแล้ว น. 10-11.

[24]ดูทัศนคติเช่นนี้ได้โดยทั่วไป แต่โดยเฉพาะจะเห็นได้ในการอบรมพระบวชใหม่ เช่น ของ สมเด็จพระญาณสังวร, **ธรรมโมวาท** (กทม. : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2518) น. 22-23.

บรรณานุกรม

ประเวศ วะสี. **สาธารณสุขกับพุทธธรรม**. กทม. แสงรุ้งการพิมพ์. 2524.

หมายเหตุ : โดยเนื้อหาแก่นสารแล้ว ข้อความส่วนที่คัดย่อมาจากหนังสือนี้ก็ได้รับการขยายความเพิ่มเติมไว้ในบทที่ว่าด้วย "วัฒนธรรมกามสุขัลลิกานุโยค," ใน **ศาสนาเพื่อสังคม** (กทม. : แสงรุ้งการพิมพ์, 2525) น. 63-66. เพียงแต่ ไม่จะแจ้งกระชับเท่ากับที่ยกมา.

พระโพธิรักษ์. **แสงสูญ**. ฉบับที่ 9 เมษา - มิถุนายน 2525.

พระราชวรมุนี. **ปรัชญาการศึกษาไทย**. ฉบับแก้ไข-รวบรวมใหม่. กทม. เจริญวิทย์การพิมพ์. 2525.

พุทธทาสภิกขุ. **ฆราวาสธรรมและทิศธรรม**. กทม. การพิมพ์พระนคร, 2514.

_____. **การอยู่ด้วยปัจจุบัน ไม่มีอดีต ไม่มีอนาคต**. ชุดลอยปทุม อันดับ 33. กทม. การพิมพ์พระนคร, 2525.